

Науково-дослідний інститут правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України

НОВЕ УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО

Випуск 6

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

КУЗНЕЦОВА Наталія Семенівна, доктор юридичних наук, професор, академік, заслужений діяч науки і техніки України, віцепрезидент Національної академії правових наук України (головний редактор);

ГРИНЯК Андрій Богданович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заступник директора Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України з наукової роботи (заступник головного редактора);

АТАМАНЧУК Наталія Іванівна, доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

ДЗЕРА Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

ДУРНОВ Євген Сергійович, доктор юридичних наук, професор, заступник начальника управління координації пенсійних питань та соціальної роботи Департаменту персоналу МВС України, полковник поліції;

КАРАГУСОВ Фархад Сергійович, доктор юридичних наук, професор Інституту приватного права Каспійського університету (Алмати, Республіка Казахстан);

КОПИЛЕНКО Олександр Любимович, доктор юридичних наук, професор, академік НАН, академік НАПрН України, заслужений юрист України, народний депутат України;

КОСТЮЧЕНКО Олена Євгенівна, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

КОТ Олексій Олександрович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України, директор Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

КОХАНОВСЬКА Олена Велеонівна, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

КРАСИЦЬКА Лариса Василівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу науково-правових експертиз Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

КУЗНЕЦОВ Віталій Володимирович, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

КУПІНА Людмила Францівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу публічно-правових досліджень Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

МІЛОВСЬКА Надія Василівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

МОНАЄНКО Антон Олексійович, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

НАЗАРОВ Іван Володимирович, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

НОСІК Володимир Васильович, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

ОНІЩЕНКО Наталія Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України;

ПЕТРИШИН Олександр Віталійович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, суддя Конституційного Суду України;

ПОГРІБНИЙ Сергій Олексійович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, суддя Верховного Суду, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

САЙМОНС Вільям Бредфорд, доктор юридичних наук, почесний професор Лейденського університету (Лейден, Нідерланди);

ФЕДОРЧЕНКО Наталія Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

ЧЕХОВСЬКА Ірина Василівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права Університету державної фіскальної служби України;

ШАКУН Василь Іванович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України;

ШУМИЛО Микола Єгорович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України
23 листопада 2023 р., протокол № 12

Науковий журнал «Нове українське право» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 25449-15489ПР від 27.02.2023 року)

Наказом МОН України від 19.04.2021 № 420 (додаток 3) журнал включено до Категорії «Б»
Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 081 – Право

Офіційний сайт видання: www.newukrainianlaw.in.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2710-4818 (Print)
ISSN 2710-4826 (Online)

© Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України, 2023

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Денисенко Д. Г.

ПЕРСПЕКТИВИ ПРИЙНЯТТЯ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ЯК НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА КОДИФІКАЦІЇ
В ГАЛУЗІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....5

Мудрий О. А.

ГРОШОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА ДОГОВОРОМ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ.....13

Олешко О. М.

КОНКУРЕНЦІЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ:
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ.....20

Фатхутдінова І. В.

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ТАЙМШЕРУ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....26

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Мулик К. Т.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ У ЗДІЙСНЕННІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ, ЇХ НОВАЦІЇ І ЗАХОДИ.....33

Павленко Д. В.

ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ
ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОТИЕПІДЕМІЧНИХ ЗАХОДІВ.....37

Ткаченко О. М.

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ ТА ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ
В МЕХАНІЗМІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
ЩОДО ПІДТРИМКИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....45

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Денисенко О. М.

ВИТОКИ ТА ПРОЦЕС ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИСУДОВОЇ МЕДІАЦІЇ
У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСУ.....58

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Пісний В. І.

ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ВИКОРИСТАННЯ
ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА,
ОДЕРЖАНОГО СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ У ВИГЛЯДІ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ.....63

CONTENTS

TOPICAL ISSUES OF PRIVATE LAW

Denysenko D.

PERSPECTIVES OF ADOPTING THE LABOR CODE OF UKRAINE
AS AN URGENT PROBLEM OF CODIFICATION IN THE FIELD OF LABOR RELATIONS.....5

Mudryi O.

MONETARY OBLIGATIONS UNDER THE FINANCIAL LEASING CONTRACT.....13

Oleshko O.

BUSINESS COMPETITION IN METHODS OF PROTECTING THE RIGHTS
OF OWNERSHIP: PROBLEM'S SETTING AND WAYS OF ITS SOLUTION.....20

Fathutdinova I.

THE GENESIS OF THE LEGAL REGULATION OF THE TIMESHARE CONTRACT:
A COMPARATIVE LEGAL ASPECT.....26

TOPICAL ISSUES OF PUBLIC LAW

Mulyk K.

IMPROVING EFFICIENCY IN THE INVESTIGATION OF CRIMES IN UKRAINE
AND FOREIGN COUNTRIES, THEIR INNOVATIONS AND MEASURES.....33

Pavlenko D.

PROBLEMS OF UNDERSTANDING THE LEGAL CATEGORIES OF INTRODUCTION
AND IMPLEMENTATION OF ANTI-EPIDEMIC MEASURES.....37

Tkachenko O.

THE PRESIDENT OF UKRAINE AND THE BODIES OF THE EXECUTIVE POWER
IN THE MECHANISM OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY
REGARDING THE SUPPORT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE.....45

ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTIONS

Denysenko O.

THE ORIGINS AND PROCESS OF IMPLEMENTING COURT CONNECTED MEDIATION
IN THE UK ON THE EXAMPLE OF ENGLAND AND WALES.....58

TOPICAL ISSUES OF CRIMINALISTICS AND CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

Pisnyi V.

CONDUCTING FORENSIC EXAMINATIONS AND USING THEIR RESULTS
IN THE INVESTIGATION OF LEGALIZATION (LAUNDERING) OF PROPERTY RECEIVED
BY AN OFFICIAL IN THE FORM OF IMPROPER BENEFIT.....63

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.6.1>

ПЕРСПЕКТИВИ ПРИЙНЯТТЯ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЯК НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА КОДИФІКАЦІЇ В ГАЛУЗІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Денисенко Дмитро Геннадійович,

аспірант

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Ця стаття розглядає актуальну проблему прийняття нового Трудового кодексу України як невідкладне завдання в галузі трудових правовідносин. Сучасне українське суспільство переживає значні зміни в умовах праці, технологічному розвитку та вимогах до соціального захисту. Потреба у внесенні змін до трудового законодавства має довготривалий характер.

Чинний Кодекс законів про працю України, який був прийнятий у 1971 році, зазнав кількох редакцій, а деякі його положення стали предметом розбіжних тлумачень у рішеннях Конституційного Суду. Перетворення у трудовому законодавстві стають ключовими компонентами передвиборчих програм і обіцянок. На цей час у парламенті зареєстровано кілька конкуруючих законопроектів, які були піддані активним дискусіям і критиці з боку суспільства, у тому числі профспілок.

Неодноразові спроби прийняти новий ключовий закон у сфері трудових відносин спонукають до детального аналізу відповідних проектів, оцінюючи їх узгодженість з принципами кодифікації. Цей аналіз проводять науковці з метою виявлення можливих недоліків і розроблення рекомендацій для їх виправлення. У цій статті буде проведено аналіз наукових підходів до визначення основних принципів і специфіки кодифікації трудового законодавства. Це дасть змогу зробити висновки про перспективність прийняття Трудового кодексу для досягнення ефективного регулювання суспільних відносин.

Актуалізація Трудового кодексу України відображає загальну потребу українського суспільства в сучасному, ефективному й адекватному регулюванні трудових правовідносин. Повна інтеграція нових тенденцій і норм з урахуванням внутрішніх та зовнішніх викликів стане фундаментом для створення нового кодифікованого законодавчого акта, який задовольнить потреби всіх зацікавлених сторін і сприятиме розвитку стабільних і справедливих трудових відносин в Україні. Потрібно також звернути увагу на важливість захисту прав працівників, особливо щодо нестабільних форм зайнятості, як-от фріланс та гіг-економіка. Усе більше людей працюють у гнучких режимах і важливо забезпечити їм адекватний рівень захисту та соціальних гарантій.

Важливим аспектом є забезпечення діалогу між всіма зацікавленими сторонами. Партнерство між владою, профспілками та роботодавцями є ключовим для створення справедливого й ефективного трудового законодавства. Відкриті обговорення, консультації та урахування різних поглядів допоможуть побудувати консенсус і забезпечити прийняття оптимальних рішень.

Ключові слова: Кодекс законів про працю України, Трудовий кодекс, трудові правовідносини, кодифікація, трудове право.

Denysenko Dmytro. Perspectives of adopting the Labor Code of Ukraine as an urgent problem of codification in the field of labor relations

This article considers the actual problem of adopting the new Labor Code of Ukraine as an urgent task in the field of labor relations. Modern Ukrainian society is experiencing significant changes in working conditions, technological development and requirements for social protection. The need for changes to labor legislation is long-term.

The current Code of Labor Laws of Ukraine (hereinafter – the Labor Code of Ukraine), which was adopted in 1971, underwent several revisions, and some of its provisions became the subject of conflicting interpretations in the decisions of the Constitutional Court. Changes in labor legislation are becoming key components of pre-election programs and promises. At the moment, several competing draft laws have been registered in the parliament, which have been subject to active discussions and criticism from society, including trade unions.

Repeated attempts to adopt a new key law in the field of labor relations prompt a detailed analysis of relevant projects, assessing their compliance with the principles of codification. This analysis is carried out by scientists in order to identify possible shortcomings and develop recommendations for their correction. This article will analyze scientific approaches to determining the main principles and specifics of the codification of labor legislation. This will allow us to draw conclusions about the prospects of adopting the Labor Code to achieve effective regulation of social relations.

The updating of the Labor Code of Ukraine reflects the general need of Ukrainian society for modern, effective and adequate regulation of labor relations. The full integration of new trends and norms, taking into account internal and external challenges, will be the foundation for the creation of a new codified legislative act that will satisfy the needs of all interested parties and contribute to the development of stable and fair labor relations in Ukraine. It is also necessary to pay attention to the importance of protecting the rights of workers, especially in relation to unstable forms of employment such as freelancing and the gig economy. More and more people work in flexible regimes and it is important to provide them with an adequate level of protection and social guarantees.

An important aspect is ensuring dialogue between all stakeholders. Partnerships between government, trade unions and employers are key to creating fair and effective labor laws. Open discussions, consultations and consideration of different views will help build consensus and ensure optimal decisions are made.

Key words: *Labor Code of Ukraine, Labor Code, labor relations, codification, labor law.*

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві галузь трудових правовідносин зазнає низки суттєвих трансформацій, обумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Одним із ключових аспектів у цьому контексті є потреба в удосконаленні й актуалізації законодавчого забезпечення цієї галузі. Незважаючи на наявність чинного Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [2], який регулює відносини між працівниками та роботодавцями, з'явилася нагальна потреба у його перегляді й адаптації до сучасних викликів і реалій.

Нинішній КЗпП України був прийнятий ще в 1971 році, коли умови праці, технологічний прогрес, особливості зайнятості та вимоги до соціального захисту значно відрізнялися від сучасних реалій. Структура та зміст кодексу вже не відповідають вимогам ефективного регулювання трудових відносин у поточних умовах, зокрема,

з урахуванням розвитку інформаційних технологій, поширення гібридних форм зайнятості та змін в уявленнях про баланс інтересів працівників і роботодавців. Додатковою складністю є наявна практика застосування норм КЗпП України, яка може бути неоднозначною, інтерпретація якої допускає різні тлумачення, що створює нестабільність і правову невизначеність у трудових відносинах.

Однією з головних проблем є потреба в забезпеченні балансу між захистом прав працівників і можливостями роботодавців з урахуванням економічних та соціальних реалій. Крім того, необхідно врахувати міжнародні стандарти, що стосуються трудових прав, і забезпечити узгодженість із законодавством Європейського Союзу, зокрема, в контексті асоціації України з ЄС.

Отже, питання прийняття нового Трудового кодексу України стає нагальною проблемою, що потребує комплексного

підходу й узгоджених зусиль з боку законодавців, правозастосовних органів, представників роботодавців і профспілок. Цей процес вимагає не лише технічних змін у тексті кодексу, але й обґрунтованої стратегії розвитку трудових відносин в Україні з урахуванням сучасних тенденцій та міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти особливостей правовідносин у сфері кодифікації трудового законодавства були розкриті великою кількістю вітчизняних науковців, серед яких варто виділити: В. С. Венедиктова, С. В. Вишневецьку, Л. П. Гаращенко, Є. А. Гетьман, А. І. Граціанова, С. М. Гусарова, Ю. П. Дмитренко, Л. В. Єрофеєнко, М. І. Іншина, О. Я. Лавріва, Л. І. Лазор, Я. І. Ленгера, С. П. Мавріна, Б. В. Малишева, М. О. Міщука, П. Д. Пилипенка, Є. В. Погорєлова, С. М. Прилипка, О. І. Процевського, О. Я. Рогача, В. Г. Ротань, З. К. Симорота, В. С. Смородинського, Г. О. Спіцину, Є. Б. Хохлова, Г. І. Чанишеву, Н. М. Хуторян, О. М. Ярошенка.

Метою статті є висвітлення особливостей проведення кодифікації у сфері трудових правовідносин і визначення нагальності прийняття Трудового кодексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід до повноцінного членства в Європейському Союзі відбувається на фоні багатомірної діяльності в різних сферах українського суспільства. Особлива увага приділяється політичним та економічним аспектам, які відповідають критеріям членства в ЄС. Кожне політичне рішення має значний соціально-економічний вплив, але передумовою для цього є потреба в розвитку національної правової системи.

Узгодженість законодавства України з європейським законодавством здійснюється під впливом факторів, пов'язаних із виконанням вимог до нормативного забезпечення членства України в ЄС. Процес зближення європейської системи законодавства та національної правової системи України є постійним, і навіть після досягнення членства цей процес не зупиниться. Ця динаміка вимагає врахування певних закономірностей, систематичності, цілеспрямованості й узгодженості підходів

до наближення законодавства, а також глибокого аналізу нової правової реальності. Важливо розуміти, що цей процес не передбачає одномоментної відмови від досягнутого рівня розвитку правової системи України в сучасному та недалекому минулому [9, с. 5].

На жаль, поки що не у всіх сферах правовідносин українське законодавство відповідає сучасним вимогам, у тому числі міжнародним стандартам. Трудові правовідносини перебувають на етапі стагнації через застарілість норм законодавства. Незважаючи на наявність певних висновків у дослідженнях різних науковців у галузі трудового права щодо характерних особливостей правовідносин у сфері кодифікації трудового законодавства, зараз у науковій доктрині спостерігається недостатній ступінь вивчення цього питання.

Термін «кодифікація» походить від латинського слова *codificatio* (*codex* та *facere*) і в перекладі означає «створення зведеного закону» [6, с. 232]. У контексті правотворчої діяльності кодифікація є одним з найбільш ефективних методів систематизації нормативно-правового матеріалу. Вона передбачає змістовну переробку, узгодження й об'єднання конкретної групи юридичних норм, які належать до спільного предмета правового регулювання, в одному нормативному акті. Кодифікація – це процес, який складається з трьох основних стадій: виявлення законодавчих недоліків у конкретній галузі, їх виправлення й об'єднання обробленого матеріалу в єдину інтегровану систему [12, с. 128]. Цей процес вимагає активної участі й об'єднання зусиль багатьох фахівців і протяжності в часі.

Головною метою кодифікації є створення єдиної та згуртованої системи нормативних актів, яка впорядковує правовідносини в певній галузі, створюючи кодекс. Основою для кодифікації є певні юридично-технічні принципи, наприклад формування висококваліфікованого колективу, що складається з фахівців різних профілів, таких як юристи, політологи, економісти, соціологи тощо. Процес кодифікації передбачає прийняття обґрунтованого політичного рішення щодо його потреби та доцільності, а також виділення

відповідних фінансових ресурсів. Важливим є також вивчення зарубіжного досвіду в проведенні законопроектної діяльності.

Варто зазначити, що до ознак правовідносин у сфері кодифікації трудового законодавства належать такі:

1) нормативна врегульованість відносин у сфері кодифікації трудового законодавства;

2) фактичне залучення не лише офіційних суб'єктів кодифікації, а й основних суб'єктів трудового права;

3) неінтегрованість у структуру трудових правовідносин;

4) придатність для усунення недоліків і для створення запобіжних механізмів у системі трудового законодавства;

5) відносна гнучкість меж між підзаконною та законодавчою кодифікацією норм трудового законодавства;

6) спрямованість на покращення стану реалізації трудових прав людини та громадянина [8, с. 50].

Кодифікація трудового законодавства має важливе значення в процесі уніфікації норм трудового права відповідно до міжнародного права на цьому етапі суспільно-політичного розвитку України. У цьому контексті кодифікація відіграє важливу роль, ставши однією з ключових складових [9, с. 101]. Відповідно до Конституції України [1], міжнародні договори, на які надана згода Верховною Радою України, мають силу національного законодавства. Це підкреслює потребу у впровадженні норм права внутрішньо.

Щоб сприяти цьому процесу, важливо здійснити кодифікацію трудового законодавства України відповідно до нових реалій суспільно-політичного життя. Це передбачає обробку нормативно-правових актів із використанням теоретичних підходів та положень теорії права, що є фундаментальною теоретичною базою. Такий підхід сприятиме врахуванню актуальних вимог і забезпечить ефективну імплементацію нормативних змін у законодавство.

Чинний Кодекс законів про працю України був ухвалений Законом УРСР № 322-VIII від 10 грудня 1971 року [2]. Однак протягом періоду його дії до нього було внесено понад 150 змін, які відрізнялися за обсягом і характером. Із цієї кількості лише до 20 змін були внесені до

Кодексу до моменту, коли Україна стала незалежною державою. Тому твердження, що чинний Кодекс законів про працю України має виникнення в радянському періоді, не відповідає реальності. Фактично після 1991 року були внесені зміни практично до кожної статті Кодексу законів про працю України, а сам Кодекс розширювався новими статтями. Прикладом може бути період з 2019 по 2022 рік (станом на 1 вересня 2022 року), коли було внесено понад 30 змін до цього кодексу [9, с. 41]. Отже, численні зауваження та критики, що висловлюються щодо Кодексу законів про працю України, не можуть однозначно пов'язуватися з його походженням, оскільки нормативно-правовий акт відтворюється та змінюється незалежно від часу його ухвалення.

У процесі гармонізації трудового законодавства України з вимогами законодавства ЄС виникла потреба у дерадянізації нормативної бази. Це важлива складова втілення політичної доктрини України. Згідно із Законом України «Про дерадянізацію законодавства» від 21 квітня 2022 року № 2215-IX [3], значна кількість актів СРСР та УРСР, які не відповідали Конституції та післянезалежному законодавству України, були віднесені до нечинних. Цим законом передбачено зміни до КЗпП України та заплановано розробку нового Трудового кодексу України.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1148-р «Про затвердження плану заходів з опрацювання нормативно-правових актів Союзу РСР та Української РСР з метою визначення положень, які доцільно інкорпорувати до законодавства України» [5] на Міністерство економіки України покладено обов'язок розробити новий Трудовий кодекс України, враховуючи положення нормативно-правових актів СРСР та Української РСР. Відсутність чіткої соціально-економічної доктрини й ідеології у трудовому праві обтяжує аналіз відповідності норм КЗпП України Конституції та міжнародним договорам, які були дійсними протягом 1991–2023 років. Це може призвести до політичних маніпуляцій.

Ситуація української економіки є перехідною з огляду на глибоку соціально-економічну кризу та невизначеність під

час воєнного і післявоєнного періодів. Це потребує зміцнення взаємодії між соціальними партнерами й інтенсифікації соціального діалогу. Проте відсутність чіткої державної позиції з правового регулювання трудових відносин і брак сформованої соціально-економічної доктрини можуть завдати шкоди розвитку економіки [9, с. 42].

На нашу думку, важливо розробити чітку соціально-економічну доктрину, яка враховуватиме вплив політичної та правової ідеології, пов'язаної з набуттям членства в ЄС. Це є важливою умовою для розвитку стабільної та прогнозованої системи трудових відносин і сприяння економічному росту. Політика зайнятості населення не обмежується лише економічними чи соціальними аспектами, оскільки вона передбачає врахування складових обох цих політик із метою забезпечення пріоритету потреб особистості.

Зайнятість населення передбачає можливість для особистісної реалізації громадян, де ключовим елементом є трудова зайнятість на основі укладання трудового договору. Відсутність чіткої соціально-економічної доктрини призвела до того, що Національна економічна стратегія до 2030 року [4] ставить за мету розвивати трудове законодавство в інтересах роботодавців, а зайнятість – в інтересах громадян.

Навіть якщо елементи соціальної політики призначені для досягнення економічних цілей, відсутність прямого нормативного зв'язку між ними дає змогу інтерпретувати результати реалізації економічної політики в соціальній сфері залежно від політичної позиції.

Якщо врахувати один із принципів економічного розвитку, що міститься в Національній економічній стратегії України до 2030 року [4], тобто ліберальний підхід до розвитку економіки, можна припустити, що це може бути одним із кроків до формування економічної доктрини України. Однак основні національні стратегії, пов'язані із соціально-економічним розвитком, не містять прямого підтвердження цього. Такий підхід також продовжує відображатися в рішеннях, які ініціюються або підтримуються Міністерством економіки України.

Вплив на інтереси осіб, особливо на працівників, на соціальну сферу загалом є результатом, а не передумовою економічного розвитку. Тому соціально-економічна доктрина не може бути виключно спрямованою на бізнес, хоча зараз ця тенденція спостерігається. Важливо усвідомлювати цю тонку межу, особливо в контексті прагнення до членства в ЄС.

На сучасному етапі у КЗпП України відсутні положення, які б стосувалися регулювання різних аспектів трудових відносин. Наприклад, відсутні норми, що регулювали б вирішення колективних трудових спорів і питання, пов'язані із зайнятістю та працевлаштуванням. Ця ситуація має місце в центральному національному кодифікованому акті, що визначає трудові відносини. Деякі аспекти трудових відносин регулюються лише частково, і це призводить до функціонування ряду спеціальних законів. На цій підставі у деяких верств суспільства виникають погляди, зокрема, що чинне трудове законодавство вважається атавізмом комуністичного режиму або що воно заважає розвитку бізнесу й обтяжує підприємців. При цьому цивільне законодавство сприймається як більш розвинене та доступне для суб'єктів підприємницької діяльності [12, с. 128].

Варто визнати, що хоча основою всіх приватноправових галузей є цивільне право, галузь трудового права, яка відділилася від цивільного більше століття тому, вирішує суспільні завдання, які є специфічними і не властивими цивільному праву. Вона концентрується на пошуку балансу між соціальними й економічними аспектами трудових відносин між працівниками та роботодавцями.

Авторка Я. Сімутіна зазначає, що внесений до Верховної Ради України урядовий законопроект щодо праці (реєстраційний № 2708 від 28.12.2019) викликав ряд обурень у громадськості. Профспілки та юридична громадськість висловлюють стурбованість через багато положень проекту, які кардинально змінюють поточну концепцію захисту прав працівників як більш слабкої сторони у трудових відносинах, надаючи роботодавцям широкі повноваження, зокрема право відпустити працівника за їхньою власною ініціативою без обґрунтування (принцип *at-will*

employment). Це лише один із «неочікуваних відкриттів», які чекають на найманих працівників, якщо законопроект буде прийнято [11].

На її думку, крім «ліберального» змісту законопроекту, наукову спільноту також турбує форма головного законодавчого акта у сфері праці, обрана його авторами, а саме – «Закон» про працю замість очікуваного «Кодексу», а також його обсяг (98 статей), що, по суті, призведе до декодифікації трудового законодавства в Україні [11].

На нашу думку, рекодифікація Кодексу законів про працю України [2] та ухвалення нового Трудового кодексу України є найбільш розсудливим підходом до модернізації трудового права в країні. Рекодифікація означає оновлення кодексу, враховуючи рівень соціально-економічного розвитку суспільства на певному етапі його історії. Для цього дуже корисною стає соціально-економічна доктрина як ідеологічна основа для створення нового Трудового кодексу України. Концепція модернізації трудового законодавства України, розроблена на підставі цієї доктрини, грає ключову роль.

Основною метою рекодифікації є не тільки адаптація до змін вимог регулювання трудових відносин та узгодженість із законодавством Європейського Союзу, але й передбачення моделі розвитку відповідних суспільних відносин як мінімум на десятирічний період. Це вимагається для забезпечення відносної стабільності та передбачуваності розвитку суспільних відносин у конкретній сфері.

Слід відзначити, що правова система України належить до романо-германського типу, де переважає кодифікований характер права. На цей час у країні діє понад 20 кодексів, які містять норми відповідних галузей чи інститутів і всебічно регулюють однорідні сфери суспільних відносин.

З огляду на практику нормотворення після отримання незалежності України ми можемо спостерігати багатий досвід рекодифікації, тобто прийняття кодексів на новій концептуальній основі в галузях, що вже регулювалися попередніми кодифікаціями, зокрема з радянського періоду.

Треба відзначити, що трудові відносини є одними з найбільш поширених суспіль-

них відносин, які визначаються ідеями, принципами та канонами розвитку суспільства в певну історичну епоху. Вони також залежать від підходів до організації взаємодії між суб'єктами цих відносин. Відсутність чіткої соціально-економічної доктрини розвитку України сприяє нестабільності у формуванні політики у сфері трудових стандартів. Отже, можна зробити висновок, що трудове законодавство протягом усього періоду незалежності України залишилося в соціалістичній доктрині, незважаючи на певні спростування цього факту.

Після здобуття незалежності в Україні так і не вдалося сформулювати ідеологію сучасних трудових відносин. Ініціативи стосовно змін у трудовому законодавстві, які висувуються представниками влади, бізнесу та профспілок, часто мають ознаки лобізму, але при цьому порушується дотримання принципів соціального діалогу. Соціальний діалог, що є невід'ємною частиною прогресу у вирішенні інтересів держави, працівників і роботодавців, довгий час перебуває в Україні у стані кризи. Проте без встановлення ефективного соціального діалогу зміни у трудовому законодавстві можуть бути неефективними, що підтверджено практикою ряду розвинутих європейських країн. Укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС також надиhaє до цього [9].

З настанням війни розбалансування між соціальними й економічними аспектами у трудових відносинах тільки поглиблюється. Наразі неможливо чітко прокоувати, які цінності та принципи визначатимуть розвиток трудових відносин у післявоєнний період у приватному секторі економіки. Очевидним є вплив на трудові відносини численних економічних факторів, проте отримати об'єктивні дані поки що є завданням складним.

Ми вважаємо, що в умовах воєнного стану неможливо забезпечити прозорість і належне врахування позицій соціальних партнерів під час розгляду проекту Трудового кодексу, що може знищити довіру суспільства. Умови масового безробіття можуть призвести до лібералізації та загострення влади роботодавців, які вже мають суттєвий вплив на умови трудового договору. Крім цього, прийняття проекту

може негативно вплинути на євроінтеграційні перспективи України, оскільки парламентський комітет з питань інтеграції з ЄС уже встановив неузгодженість змісту проєкту з вимогами Угоди про асоціацію та конвенцій Міжнародної організації праці.

В Україні діє принцип верховенства права, що базується на принципах рівності та правової визначеності. Проте розробники проєкту не врахували ці принципи. Введення обмежень на трудові права працівників підприємств із меншою кількістю працівників (менше ніж 250 осіб) суперечить принципу рівності перед законом, який закріплений у статті 24 Конституції України [1], оскільки працівники опиняються в менш сприятливому положенні незалежно від їх професійних якостей. Крім того, вказівка на можливість застосування загальних положень Цивільного кодексу України стосовно договірних відносин порушує принцип правової визначеності, що веде до розмивання межі між трудовим і цивільним правом [6, с. 131].

Також цей проєкт порушує принцип пропорційності, оскільки гіпотетичні переваги для підприємців від звільнення від певних зобов'язань не є рівноцінними обмеженням гарантій права на працю мільйонів працівників. За метою сприяння розвитку малого та середнього бізнесу можна використовувати менш обтяжливі інструменти, такі як зміни в кредитній і податковій політиці.

Висновки. Як незалежна держава, Україна прагне налагоджувати соціальні відносини, включно з трудовими, відповідно до поточних реалій суспільства. Одним з основних завдань є прийняття нового кодифікованого акта в галузі трудового права, який був би спрямований на вирішення вищевказаних проблем, пов'язаних із системністю трудового законодавства та його застосовністю. Особлива увага повинна бути приділена підвищенню якості правового регулювання шляхом внесення до нового акта кодифікації максимально широкого спектра трудових і пов'язаних з ними відносин.

Під час переформатування трудового законодавства потрібно звернути увагу на покращення якості правового регулювання, зокрема, шляхом охоплення новим кодексом максимально широкого спектра трудових і пов'язаних із ними відносин. Водночас можна зробити висновок, що принципи кодифікації були використані не завжди ефективно. Деякі положення не відповідають засадам кодифікації, як-от принцип наукової обґрунтованості, принцип професіоналізму, принцип повноти, всебічності та комплексності. Відповідні недоліки повинні бути виправлені в процесі підготовки проєкту Трудового Кодексу до наступного читання.

Прийняття Трудового кодексу в його поточній редакції може призвести до збільшення соціальної напруги та масових громадських протестів. Із цих причин недоцільно приймати такий Трудовий кодекс з виразними недоліками, оскільки його потрібно доопрацювати з урахуванням зауважень і пропозицій громадськості. Будь-який нормативний акт, особливо кодифікований, повинен точно відображати реальну соціальну, політичну, економічну та культурну ситуацію, щоб ефективно регулювати відповідні суспільні відносини й виконувати свою функцію.

Отже, переформування трудового законодавства в Україні має відбуватися з особливим розумінням того, що трудове право є специфічним інструментом для втілення соціальної політики держави й окремою галуззю права, яка істотно відрізняється від інших галузей, таких як цивільне чи адміністративне право. Тому вельми важливо, щоб у загальних положеннях основного трудового законодавчого акта були чітко сформульовані ключові термінологічні поняття, сфера застосування та принципи юридичного регулювання, а також система нормативно-правових та інших актів, які контролюють трудові та пов'язані з ними відносини. До того ж потрібно чітко визначити суб'єктів трудових правовідносин, описати їх базові права й обов'язки, а також врахувати інші аспекти, пов'язані із цією сферою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

3. Про дерадянізацію законодавства України : Закон України від 21 квітня 2022 р. № 2215-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text>.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з опрацювання нормативно-правових актів Союзу РСР та Української РСР (Української СРР) з метою визначення положень, які доцільно інкорпорувати до законодавства України» від 16 грудня 2022 р. № 1148-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1148-2022-%D1%80#Text>.
6. Бек У. Проблема кодифікації трудового законодавства України: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. № 3 (31). 2021. С. 229–237.
7. Єрофеєнко Л. В. Правовий аналіз щодо недоліків у проєкті нового Трудового кодексу України. *Праві новели*. 2020. Вип. № 10. С. 129–135.
8. Любчик О. А. Особливості правовідносин у сфері кодифікації трудового законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія: *Право*. Випуск 47. Том 2. С. 50–54.
9. Макагон О. Потенціал удосконалення підходів до розроблення нового та вдосконалення чинного трудового законодавства в рамках євроінтеграційного курсу України. Київ. 2023. 46 с.
10. Обушенко Н. М. Стан дослідження проблеми систематизації трудового законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: *Юриспруденція*. 2019. № 42. Том 1. С. 100–103.
11. Сімутіна Я. Чи варто Україні ставати на шлях декодифікації трудового законодавства. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/159888-chi-varto-ukrayini-stavati-na-shlyakh-dekodifikatsiyi-trudovogo-zakonodavstva>.
12. Татаренко Г. В., Татаренко Д. В. Кодифікація трудового законодавства в контексті останніх законодавчих напрацювань. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2021. № 1 (41). С. 127–135.

УДК 347.453

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.6.2>**ГРОШОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА ДОГОВОРОМ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ****Мудрий Олександр Андрійович,**аспірант кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті досліджено грошові зобов'язання, що виникають на підставі договору фінансового лізингу. Основну увагу зосереджено на лізингових платежах, їх сутності, формі, періодичності сплати, складі та співвідношенні з іншими видами платежів за договором фінансового лізингу. Автор відстоює позицію, що лізингові платежі можуть сплачуватися лише в грошовій формі. Отже, договір фінансового лізингу завжди передбачає виникнення грошових зобов'язань у частині сплати лізингоодержувачем лізингових платежів. Висловлена точка зору про доцільність закріплення в законодавстві норми щодо періодичного характеру лізингових платежів. Це відповідатиме економічній суті лізингу й узгоджуватиметься із законодавчою позицією щодо віднесення графіка сплати лізингових платежів до кола істотних умов договору фінансового лізингу. Автор наголошує на потребі більш чітко врегулювати на рівні законодавства України питання щодо складу лізингових платежів та їх співвідношення з іншими видами платежів, які лізингоодержувач зобов'язаний сплачувати на користь лізингодавця. Питання про склад лізингових платежів доцільно вирішувати, керуючись тим, що їх юридична природа полягає в оплаті за надане право користування лізинговим майном, а також якщо договором передбачено набуття лізингоодержувачем права власності на таке майно, – у відшкодуванні вартості такого майна повністю (якщо договір передбачає автоматичний перехід до лізингоодержувача права власності на об'єкт лізингу після закінчення строку дії договору) або частково (якщо договір передбачає викуп лізингоодержувачем об'єкта лізингу за залишковою вартістю). Автор виходить із того, що лізингові платежі є основним видом платежів у лізингових відносинах, які виступають еквівалентом за те благо, яке отримує лізингоодержувач – право користуватися об'єктом лізингу протягом строку дії договору, а також у разі, якщо це передбачено умовами договору, – набути це майно у власність. Лізингові платежі є обов'язковим видом платежів за договором фінансового лізингу. На відміну від цього, усі інші види платежів (комісії, відшкодування витрат на страхування, ремонт тощо) носять додатковий характер, їх наявність не є обов'язковою у лізингових відносинах.

Ключові слова: грошове зобов'язання, договір, фінансовий лізинг, лізингові платежі.

Oleksandr Mudryi. Monetary obligations under the financial leasing contract

The article examines monetary obligations arising on the basis of a financial leasing contract. The main attention is focused on leasing payments, their essence, form, periodic nature, composition and correlation with other types of payments under the financial leasing contract. The author defends the position that leasing payments can only be paid in monetary form. Therefore, the financial leasing contract always provides for the emergence of monetary obligations in terms of payment of lease payments by the lessee. The point of view about the expediency of enshrining in the legislation the norm regarding the periodic nature of leasing payments is expressed. This will correspond to the economic essence of leasing as well as will be consistent with the legislative position regarding the assignment of the schedule of payment of leasing payments to the essential terms of the financial leasing contract. The author emphasizes the need to more clearly regulate in the legislation of Ukraine the issue of the composition of leasing payments and their correlation with other types of payments that the lessee is obliged to pay in favor of the lessor. It is advisable to solve the issue of the composition of leasing payments based on the fact that their legal nature consists in payment for the granted right

to use the leased object, and also, if the contract provides for the lessee to acquire ownership of such object, in full reimbursement of its value (if the contract provides for automatic transfer of ownership of the leased object to the lessee after the termination of the contract) or partially (if the contract provides for the repurchase of the leased object by the lessee at the residual value). The author proceeds from the fact that leasing payments are the main type of payments in leasing relations, which act as an equivalent for the benefit that the lessee receives – the right to use the leased object during the term of the contract, as well as, if it is provided for by the terms of the contract, – acquire this property. Lease payments are a mandatory type of payments under a financial leasing agreement. In contrast, all other types of payments (commissions, reimbursement of insurance costs, repairs, etc.) are additional in nature, their presence is not mandatory in leasing relations.

Key words: *monetary obligation, contract, financial leasing, leasing payments.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку приватного права України важливого значення набувають питання правового регулювання договірних відносин, зокрема як традиційні для цивільного права договірні конструкції, так і відносно нові, які з'явилися у зв'язку з розвитком підприємництва. До останніх належать договір фінансового лізингу, який хоч і вже досить тривалий час є предметом спеціального законодавчого регулювання в Україні, проте ряд проблемних аспектів, що стосуються цього договору, залишаються актуальними дотепер. Йдеться, зокрема, про грошові зобов'язання, що виникають на підставі цього договору, насамперед щодо сплати лізингоодержувачем лізингових платежів (їх форми, періодичності сплати, складу, співвідношення з іншими видами платежів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем правового регулювання відносин фінансового лізингу присвячені наукові праці таких вчених, як А. Г. Барабаш, І. Р. Калаур, Н. Ф. Ментух, В. С. Різник, О. В. Трофімова, І. Є. Якубівський та ін. Проте питання про з'ясування сутності зобов'язань зі сплати лізингових платежів як грошових зобов'язань, їх складу та співвідношення з іншими видами платежів, які зобов'язаний сплачувати лізингоодержувач, не одержали належного теоретичного опрацювання в українській цивільно-правовій науці.

Метою статті є виявлення й аналіз проблем правового регулювання лізингових платежів і формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України, яке регулює відносини фінансового лізингу.

Виклад основного матеріалу. Договір фінансового лізингу є підставою

виникнення різних за своїм характером зобов'язань у його сторін. Основним обов'язком лізингоодержувача, який має грошовий характер, є сплата лізингових платежів. Як зазначив І. Є. Якубівський, лізингові платежі – це плата, яка вноситься лізингоодержувачем як еквівалент за надане йому в користування за договором фінансового лізингу майно [1, с. 102].

Виходячи із суті відносин фінансового лізингу та беручи до уваги норми законодавства, яке їх регулює, вважаємо за потрібне виокремити такі ознаки лізингових платежів:

- 1) грошова форма;
- 2) періодичність сплати;
- 3) структура лізингових платежів.

Чинне законодавство не містить безпосереднього регулювання питання про форму лізингових платежів. Проте А. Г. Барабаш, беручи за основу критерій форми лізингових платежів, обґрунтовує доцільність визначення в законодавстві України компенсаційної та бартерної форм лізингу [2, с. 10–11].

Вважаємо, що в сучасних умовах заміна грошової форми розрахунків у лізингових відносинах на натуральну не вирішуватиме проблему несплати лізингових платежів. Лізингоодержувач, який не має достатніх фінансових ресурсів для сплати лізингових платежів, зазвичай не матиме можливості розрахуватися в натуральній формі. З іншого боку, згідно із законодавством, фінансовий лізинг належить до фінансових послуг [3; 4]. Лізингодавець, яким за загальним правилом виступає фінансова установа (лізингова компанія, банк тощо), здійснюючи придбання майна у продавця (постачальника), вкладає в це певні кошти. При цьому закон надає йому право інвестувати у придбання об'єкта фінансо-

вого лізингу власні та/або залучені кошти з урахуванням вимог, встановлених законом і нормативно-правовими актами органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг (п. 1 ч. 1 ст. 20 ЗУ «Про фінансовий лізинг»). Як слушно зазначив І. Р. Калаур, обсяг лізингових платежів повинен перевищувати закупівельну ціну устаткування, а різниця становить прибуток лізингодавця [5, с. 235].

Зазначене вище знаходить підтвердження в судовій практиці. Верховний Суд зазначив, що за договором лізингу майновий інтерес лізингодавця полягає в розміщенні та майбутньому поверненні з прибутком *грошових коштів*, а майновий інтерес лізингоодержувача – у можливості користуватися та придбати предмет лізингу у власність [6].

Зазначимо, що саме грошова форма лізингових платежів впливає із формулювань, які вживаються в ЗУ «Про фінансовий лізинг»: п. 4 ч. 2 ст. 14, у якому сказано про «загальну суму, що підлягає сплаті», ст. 16 – «належні до сплати», «сума, що відшкодовує» тощо.

Проаналізована автором судова практика не виявляє жодної справи, у якій би йшлося про договір фінансового лізингу, за яким би передбачалася натуральна форма лізингових платежів. З іншого боку, в низці постанов Верховного Суду, які стосувалися правових наслідків нікчемності договору фінансового лізингу, висловлено правову позицію, що оскільки договір є нікчемним з моменту його укладення, то фактичний користувач об'єктом лізингу, який без достатньої правової підстави за рахунок власника предмета лізингу зберіг у себе *кошти*, які мав заплатити за весь час користування предметом лізингу, зобов'язаний повернути ці *кошти* власнику на підставі частини першої статті 1212 ЦК України [7–9].

Враховуючи вищенаведене, вважаємо, що лізингові платежі можуть сплачуватися лише в грошовій формі. Звідси, договір фінансового лізингу завжди передбачає виникнення грошових зобов'язань у частині сплати лізингоодержувачем лізингових платежів. Отже, виконання обов'язку лізингоодержувача зі сплати лізингових платежів підпадатиме під сферу регулювання норм ЦК України [10] щодо вико-

нання грошових зобов'язань і наслідків їх порушення (п. 4 ч. 1 ст. 532, ст. 533, 534, 536, 625 тощо).

Періодичність сплати лізингових платежів теж прямо не передбачена чинним законодавством. Зазначимо, що раніше діюче законодавство безпосередньо закріплювало вимогу щодо періодичного характеру лізингових платежів (див. ст. 1, 16 ЗУ «Про лізинг» 1997 р. [11]).

Зміни, внесені до вищенаведеного закону 11.12.2003 [12], передбачали відмову від такої ознаки лізингових платежів, як періодичність, і видалення із числа істотних умов договору фінансового лізингу складу та графіка сплати лізингових платежів. Така законодавча позиція була критично сприйнята деякими дослідниками. Так, О. В. Трофімова зазначила, що законодавець необґрунтовано вилучив з переліку істотних умов договору лізингу такі умови, як склад і графік сплати лізингових платежів, оскільки ці умови відображають кваліфікуючі ознаки договору лізингу [13, с. 121].

Чинний ЗУ «Про фінансовий лізинг» (далі – Закон) [14] повернув графік сплати лізингових платежів до кола істотних умов договору фінансового лізингу (п. 4 ч. 2 ст. 14 Закону). Наявність графіка сплати лізингових платежів передбачає розбивку загального строку договору фінансового лізингу на окремі строки (періоди, які зазвичай становлять один місяць) із визначенням розмірів сплати лізингових платежів за кожен такий період. Власне, наявність графіка сплати лізингових платежів є опосередкованим свідченням періодичного характеру їх сплати. Крім того, чинне законодавство послідовно вживає термін «лізингові платежі» у множині (ч. 1 ст. 806 ЦК України; ст. 5, 7, 13, 14, 14 та ін. Закону). Те ж саме можна сказати про термінологію Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг [15], до якої приєдналася Україна [16].

Вважаємо, що періодичність сплати лізингових платежів впливає із суті відносин фінансового лізингу. Економічна суть лізингу ґрунтується на тому, що лізингоодержувач отримує у володіння й користування об'єкт, який він не має фінансової можливості придбати у власність, сплативши за нього повну вартість.

Отже, лізингоодержувач заінтересований у тому, щоб отримати відповідний об'єкт у володіння й користування на тривалий строк, який дорівнює або близький до строку повної амортизації такого об'єкта, сплачуючи протягом цього строку лізингодавцеві лізингові платежі, які мають періодичний характер. Укладення договору, за яким об'єкт передається у володіння й користування лізингоодержувача строком, наприклад, на 5 років і за весь цей період сплачується один лізинговий платіж, що відшкодовує 75 відсотків вартості об'єкта, не узгоджуватиметься із суттю відносин фінансового лізингу.

Враховуючи вищенаведене, у законодавстві доцільно закріпити норму щодо періодичного характеру лізингових платежів. Це відповідатиме економічній суті лізингу й узгоджуватиметься із законодавчою позицією щодо віднесення графіка сплати лізингових платежів до кола істотних умов договору фінансового лізингу.

Структура лізингових платежів закріплена ч. 2 ст. 16 Закону. Оцінюючи зміст вищенаведеної норми, потрібно звернути увагу на те, що, по-перше, вона сформульована імперативно, про що свідчить слово «включаються». Зазначимо, що в різний час у законодавстві України цей момент регулювався неоднаково. Так, в ЗУ «Про лізинг» у редакції 1997 р. відповідна стаття теж була сформульована імперативно, що разом із віднесенням складу лізингових платежів до істотних умов договору лізингу піддавалося критиці в літературі [1, с. 103–104].

У новій редакції цього закону 2003 р. склад лізингових платежів було видалено з кола істотних умов договору лізингу, а сама норма про склад лізингових платежів сформульована диспозитивно. Відповідно до цього була сформована і судова практика щодо складу лізингових платежів. Верховний Суд зазначив, що повний та чіткий склад лізингових платежів, з урахуванням положень статей 6, 627, 628 ЦК України, сторони договору визначають і погоджують вільно, самостійно та на власний розсуд безпосередньо в договорі, що і було зроблено позивачем та відповідачем у цьому випадку [17]. В іншій справі Верховний Суд виходив із того, що застосована законодавцем конструк-

ція «можуть включати», а не «можуть включати лише включати» чи «можуть включати виключно», як і зазначення в пункті «г» статті 16 Закону України «Про фінансовий лізинг» загальної фрази «інші витрати лізингодавця, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору лізингу», свідчить, що цей склад лізингових платежів становить приблизний характер і є загальним орієнтиром для сторін договору фінансового лізингу. Зі свого боку, повний та чіткий склад лізингових платежів, з врахуванням наведених положень статей 6, 627, 628 ЦК України, сторони договору визначають і погоджують вільно, самостійно та на власний розсуд безпосередньо в договорі [18].

Тобто в умовах дії попереднього ЗУ «Про фінансовий лізинг» судова практика керувалася тим, що визначений у законі склад лізингових платежів є приблизним і сторонам надається можливість визначити конкретний склад лізингових платежів у самому договорі фінансового лізингу. На відміну від цього, норма чинного Закону про склад лізингових платежів хоч і не містить вичерпного переліку складових лізингових платежів, проте сформульована імперативно. Буквальне її тлумачення означає, що лізингові платежі обов'язково мають передбачати принаймні дві складові – суму, що відшкодовує частину вартості об'єкта фінансового лізингу, та винагороду лізингодавцю за отриманий у фінансовий лізинг об'єкт фінансового лізингу. Але така законодавча позиція, крім того, що вона деякою мірою суперечить принципу свободи договору, не узгоджується з іншими нормами зазначеного Закону.

По-перше, як вже було зазначено вище, чинний Закон не відносить склад лізингових платежів до істотних умов договору фінансового лізингу. Тобто виходить, що склад лізингових платежів, з одного боку, не обов'язково має визначатися в договорі, але, з іншого боку, лізингові платежі повинні включати певні визначені законом елементи.

По-друге, норма ч. 2 ст. 16 Закону не узгоджується із закріпленими цим законом підходами до вирішення питання про наслідки закінчення строку договору фінансового лізингу. Так, відповідно до

ст. 5, 7 Закону, перехід до лізингоодержувача права власності на об'єкт фінансового лізингу після закінчення строку дії договору не є обов'язковою ознакою договору фінансового лізингу. Отже, виникає питання, чому в такому випадку ст. 16 Закону передбачає обов'язковість включення до складу лізингових платежів суми, що відшкодовує частину вартості об'єкта фінансового лізингу.

Окремо потрібно розглянути питання про співвідношення лізингових платежів з іншими видами платежів, які може бути зобов'язаний сплачувати лізингоодержувач.

У ст. 12 (4) Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг йдеться про право лізингоодержувача повернути собі «будь-які лізингові платежі та інші суми, сплачені наперед».

Щодо Закону, то питання про співвідношення лізингових платежів з іншими видами платежів, які повинен сплачувати лізингоодержувач, врегульовано не цілком послідовно.

З одного боку, як вже було сказано вище, до складу лізингових платежів ч. 2 ст. 16 Закону включає «інші складові, зокрема платежі та/або витрати, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору фінансового лізингу та передбачені таким договором». У ч. 3 ст. 16 Закону йдеться про авансовий платіж, умова про який може міститися в договорі фінансового лізингу, який є складовою лізингових платежів за договором фінансового лізингу, що відшкодовує частину вартості об'єкта фінансового лізингу.

Тобто наведені норми ст. 16 Закону наводять на думку, що лізингові платежі охоплюють усі платежі, які лізингоодержувач зобов'язаний сплатити лізингодавцеві, включно з авансовим платежем, різного роду комісіями, відшкодуванням витрат на ремонт, якщо такі передбачені договором.

Водночас у ряді інших статей Закону лізингові платежі й інші платежі розмежовані. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону, до умов, які повинен містити договір фінансового лізингу, належать:

– порядок і графік сплати лізингоодержувачем *лізингових платежів*, який містить загальну суму, що підлягає сплаті, розмір, строки та кількість таких платежів (у тому

числі авансового платежу), *інших платежів*, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору фінансового лізингу (п. 4);

– розмір, порядок розрахунку й умови сплати *додаткових платежів і комісій* (за наявності), пов'язаних з укладенням, виконанням, зміною та розірванням договору фінансового лізингу, достроковим викупом об'єкта фінансового лізингу, а також порядок зміни та/або індексації таких платежів (п. 5).

У ч. 3 ст. 13 Закону щодо інформації, яку лізингодавець повинен надати фізичній особі – лізингоодержувачу, розмежовано *лізингові платежі* (п. 1), *додаткові платежі та комісії* (п. 2), *платежі за супровідні послуги* (п. 3).

В інших статтях Закону вжито формулювання «*лізингові та інші платежі*» (ч. 2 ст. 7, ч. 5, 7 ст. 14, ч. 7 ст. 17, ч. 2 ст. 21) або ж йдеться загалом про «*передбачені договором платежі*» (ч. 6 ст. 14) або «*будь-які платежі*» (ч. 1, 2 ст. 17), що вказує на розмежування лізингових та інших видів платежів за договором фінансового лізингу.

На цей час питання щодо наявності в договорі фінансового лізингу умов щодо сплати лізингоодержувачем комісій, різного роду додаткових платежів тощо повністю залишено законодавством на розсуд сторін. Фактично єдине обмеження щодо цього передбачено ч. 2 ст. 12 Закону, яка забороняє встановлювати плату за розгляд запиту (заяви) про укладення договору фінансового лізингу.

Вважаємо, що в законодавстві України потрібно більш чітко врегулювати питання щодо складу лізингових платежів та їх співвідношення з іншими видами платежів, які лізингоодержувач зобов'язаний сплачувати на користь лізингодавця. Це дасть змогу вирішити проблемні питання щодо лізингових платежів, які виникають на практиці.

За матеріалами однієї зі справ, яка розглядалася Верховним Судом, сільськогосподарський виробничий кооператив звернувся до господарського суду з позовом до банку про визнання недійсним пункту 2.4 договору фінансового лізингу, яким було передбачено порядок розрахунку й умови сплати *винагороди банку за користування*

майном. Водночас у пункті 2.3.2 договору встановлено обов'язок лізингодержувача сплатити банку винагороду за отримане в лізинг майно в розмірі 10 % річних від суми залишку невикраденої вартості майна, виходячи з фактичної кількості днів користування майном і 360 днів у році, на дату сплати чергового лізингового платежу згідно з графіком. Залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій про відмову в позові, Верховний Суд виходив із того, що умовами договору було визначено сплату лізингодержувачем двох різних видів платежів, а саме: винагороди банку за користування майном і винагороди банку за отримане в лізинг майно. Повний та чіткий склад лізингових платежів, з урахуванням положень статей 6, 627, 628 ЦК України, сторони договору визначають і погоджують вільно, самостійно та на власний розсуд безпосередньо в договорі, що і було зроблено позивачем і відповідачем у цьому випадку. Пункт 2.4 договору не є несправедливим, недобросовісним і таким, що завдає шкоду позивачу, а доводи позивача про те, що умови пунктів 2.4 та 2.3.2 свідчать про отримання тієї самої винагороди банком у подвійному розмірі не знайшли свого підтвердження [19].

Щодо наведеної справи спір виник з приводу розмежування двох різних видів платежів за договором фінансового лізингу. Можливо, подібних спорів не виникало би, якщо б законодавство більш чітко регламентувало питання щодо лізингових платежів та їх співвідношення з іншими видами платежів за договором фінансового лізингу.

Висновки. У законодавстві України про фінансовий лізинг доцільно розмежувати лізингові платежі й інші види платежів. Лізингові платежі є основним видом платежів у лізингових відносинах, які виступають еквівалентом за те благо, яке отримує лізингодержувач, – право користуватися об'єктом лізингу протягом строку дії договору, а також у разі, якщо це передбачено умовами договору, – набути це майно у власність. Лізингові платежі є обов'язковим видом платежів за договором фінансового лізингу. На відміну від цього, усі інші види платежів (комісії, відшкодування витрат на страхування, ремонт тощо) носять додатковий

характер, їх наявність не є обов'язковою у лізингових відносинах. Тому пропонуємо пункти 4 і 5 ч. 2 ст. 14 Закону викласти в такій редакції:

«4) порядок і графік сплати лізингодержувачем лізингових платежів, який містить їх загальну суму, що підлягає сплаті, розмір, строки та кількість таких платежів (у тому числі авансового платежу);

5) розмір, порядок розрахунку й умови сплати комісій, додаткових та інших платежів (за наявності), пов'язаних з укладенням, виконанням, зміною та розірванням договору фінансового лізингу, достроковим викупом об'єкта фінансового лізингу, а також порядок зміни та/або індексації таких платежів».

Питання про склад лізингових платежів доцільно вирішувати, керуючись тим, що їх юридична природа полягає в оплаті за надане право користування лізинговим майном, а також, якщо договором передбачено набуття лізингодержувачем права власності на таке майно, – у відшкодуванні вартості такого майна повністю (якщо договір передбачає автоматичний перехід до лізингодержувача права власності на об'єкт лізингу після закінчення строку дії договору) або частково (якщо договір передбачає викуп лізингодержувачем об'єкта лізингу за залишковою вартістю).

Враховуючи вищенаведене, пропонуємо частини 1, 2 ст. 16 Закону викласти в такій редакції:

«1. Лізингові платежі, належні до сплати за договором фінансового лізингу, сплачуються в грошовій формі періодично в порядку, встановленому договором фінансового лізингу.

2. Лізингові платежі включають винагороду лізингодавцю за отриманий у користування об'єкт фінансового лізингу.

Якщо договором фінансового лізингу передбачено набуття лізингодержувачем права власності на об'єкт фінансового лізингу, лізингові платежі також можуть включати суму, що відшкодує вартість об'єкта фінансового лізингу частково або повністю.

Протягом строку дії договору фінансового лізингу розмір лізингових платежів може бути змінено у випадках та порядку, передбачених таким договором».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Якубівський І. Є. Договір фінансового лізингу : дис. ... канд. юрид. наук. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 198 с.
2. Барабаш А. Г. Правове регулювання лізингових відносин в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк : Ін-т екон.-прав. досліджень НАНУ, 2004. 18 с.
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг в Україні : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.
4. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14 грудня 2021 року № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.
5. Калаур І. Р. Договірні зобов'язання з передання майна в користування: проблеми теорії та практики : монографія. 2-ге вид., доп. Тернопіль : Підручники і посібники, 2015. 480 с.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 квітня 2023 року у справі № 361/3176/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110208053>.
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 березня 2023 року у справі № 686/21317/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109433381>.
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 листопада 2022 року у справі № 405/5213/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441718>.
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 серпня 2022 року у справі № 362/2905/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105910537>.
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20231005#Text>.
11. Про лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80/ed19971216#Text>.
12. Про внесення змін до Закону України «Про лізинг» : Закон України від 11 грудня 2003 року № 1381-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1381-15/ed20040116#Text>.
13. Трофімова О. В. Правове регулювання лізингової діяльності в Україні. Київ : КИТ, 2005. 216 с.
14. Про фінансовий лізинг : Закон України від 4 лютого 2021 року № 1201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>.
15. Конвенція УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг від 28 травня 1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_263#Text.
16. Про приєднання України до Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг : Закон України від 11 січня 2006 року № 3301-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3301-15#Text>.
17. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 13 червня 2018 року у справі № 910/19197/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74767289>.
18. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 05 вересня 2023 року у справі № 910/16592/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113292829>.
19. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 13.06.2018 у справі № 910/19197/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74767289>.

КОНКУРЕНЦІЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Олешко Олег Михайлович,

аспірант

Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України

У статті визначено проблемні питання конкуренції способів захисту права власності та запропоновано шляхи їх вирішення. Конкуренція способів захисту має місце у випадку, коли вимоги стосуються захисту порушених прав власника, які виникають із речових або зобов'язальних правовідносин. Доведено: якщо йдеться про порушення права власності як абсолютного права, коли власник не перебував із порушником у жодних зобов'язальних правовідносинах, то захист такого права має здійснюватися шляхом застосування речово-правових способів захисту права власності, при цьому серед них позивачеві потрібно вибрати належний та ефективний спосіб захисту порушеного права власності, який реально призведе до відновлення порушеного права. У цьому випадку конкуренцію способів захисту права власності можна визначити як «договір усуває ввідикацію» або «договір усуває негаторний позов».

Конкуренція способів захисту має місце в разі одночасного заявлення вимог про витребування майна з чужого незаконного володіння й усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпоряджання своїм майном. Встановлено, що ввідикаційний і негаторний позови є взаємовиключними.

Конкуренція способів захисту права власності має місце у випадку, коли вимоги про захист права власності виникають із порушення прав у зобов'язальних правовідносинах, але при цьому конкурують між собою вимоги щодо захисту прав, що виникають із договірних правовідносин і деліктних правовідносин. Встановлення наявності договірних відносин між власником і порушником права власності та встановлення факту порушення саме договірного зобов'язання має призводити до того, що вимога про захист права власності мусить висуватися з порушення договірних правовідносин, а не деліктних правовідносин як різновиду зобов'язальних правовідносин. У цьому випадку конкуренцію способів захисту права власності можна визначити як «договір усуває делікт».

Ключові слова: право власності, конкуренція способів захисту, речово-правові способи захисту права власності, зобов'язально-правові способи захисту права власності, ввідикаційний позов, негаторний позов, договір, делікт.

Oleshko Oleh. Business Competition in Methods of Protecting the Rights of Ownership: Problem's Setting and Ways of Its Solution

The author of the article has defined the problematic issues of business competition in methods of protecting the rights of ownership and has suggested the ways of their solution. Business competition of the protection methods takes place in case, if the demands are related to the protection of the violated rights of an owner arising from material or binding legal relations. It has been proved that if we are talking about the violation of the right of ownership as an absolute right, when the owner was not in any binding legal relations with the violator, then the protection of such a right must be carried out by applying material and legal methods of protecting the right of ownership, whereby the plaintiff must choose an appropriate and effective method of protecting the violated right of ownership among them, which can actually lead to the restoration of the violated right. In this case, the competition of the methods of protecting the right of ownership can be defined as "the contract eliminates vindication" or "the contract eliminates negatory action".

Business competition of the protection methods takes place, when there are simultaneous claims to reclaim the property from unlawful possession and to remove obstacles for the owner to exercise the right of administration and disposal of own property. It has been established that vindicatory and negatory actions are mutually exclusive.

Business competition of the methods to protect the right of ownership takes place in case, when demands to protect the right of ownership arise from the violation of the rights in binding legal relations, whereby the demands for the protection of the rights arising from contractual legal relations and tortious legal relations compete with each other. Establishing the existence of contractual relations between the owner and the violator of the right of ownership and establishing the fact of violation of the contractual obligation itself should lead that a demand for the protection of the right of ownership should be raised from the violation of contractual legal relations, but not tortious legal relations as a type of binding legal relations. In this case, business competition of the methods to protect the right of ownership can be defined as "the contract eliminates the tort".

Key words: *right of ownership, business competition of protection methods, material and legal methods of protecting the right of ownership, binding methods of protecting the right of ownership, vindicatory action, negatory action, contract, tort.*

Постановка проблеми. Як в доктрині цивільного права, так і в правозастосовній діяльності проблема конкуренції способів захисту права власності існує тривалий час, правники інколи називають її «вічною проблемою» цивілістики, зазначаючи, що йдеться про «зіткнення прав» чи «конкуренцію позовів». Особливого загострення ця проблема набуває щодо захисту права власності у випадках, коли має місце, можна сказати, «співіснування» вимог із захисту порушених прав на межі речових і зобов'язальних правовідносин, договірних і деліктних правовідносин тощо. Правниками застосовувався підхід, що в разі зіткнення абсолютного та відносного права відносно право завжди має поступитися абсолютному праву. Існує і такий погляд на проблему: якщо встановлено, що власник перебуває в зобов'язальних (відносних) правовідносинах з іншою особою, то власник може захистити своє право власності виключно зобов'язально-правовими способами захисту. Отже, можна констатувати, що на сьогодні існує правова проблема конкуренції цивільно-правових вимог щодо захисту права власності, яка потребує свого вирішення на теоретичному рівні для формування певного алгоритму дій потерпілої особи з метою забезпечення ефективного захисту порушених прав власника. У межах цього дослідження розглянемо конкуренцію способів захисту права власності не з позиції конкуренції правових норм і шляхів її вирішення, а в широкому сенсі з позиції «зіткнення» способів захисту права власності.

Стан дослідження. У національній доктрині приватного права відносини захисту права власності були предметом дослідження в наукових працях таких правників, як О. Б. Гнатів [1], І. О. Дзера [2], С. Д. Домусчі [3], О. П. Кулинич [4] та ін. Конкуренція позовів також привертала до себе увагу цивілістів: зокрема, І. Р. Калаур досліджував конкуренцію позову про застосування наслідків недійсності угоди та виндикаційного позову за новим Цивільним кодексом України [5], Я. М. Романюк, Л. О. Майстренко встановили співвідношення та провели розмежування реституції, виндикації, кондикції, відшкодування шкоди [6]. Проте питання конкуренції способів захисту права власності є актуальним і в умовах сьогодення, коли захист прав власника є важливим як з позиції захисту конституційних і конвенційних прав, так і з позиції формування в Україні привабливого інвестиційного клімату, що є вкрай важливим для правового режиму воєнного стану, введеного в Україні, та повоєнного відновлення України.

Метою статті є виявлення проблемних питань конкуренції способів захисту права власності та визначення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. У ч. 4 ст. 41 Конституції України від 28 червня 1996 р. наголошується на тому, що право приватної власності є непорушним [7]. Засади захисту права власності визначені ст. 386 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. (далі – ЦК України): держава забезпечує рівний захист прав усіх

суб'єктів права власності. Власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню. Власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди [8].

Традиційним в юридичній літературі є поділ способів захисту права власності на речово-правові та зобов'язально-правові [9, с. 215]. Речово-правові способи захисту права власності розглядаються як способи захисту, спрямовані на захист суб'єктивного права власності як абсолютного цивільного права громадян чи організацій, які на момент порушення права не перебувають у договірних чи інших зобов'язальних відносинах з порушником [3, с. 63–64]. Зобов'язально-правові способи захисту мають на меті захист інтересів власника як учасника зобов'язальних відносин і розраховані на випадки порушення цих прав особою, яка перебуває з власником чи іншим носієм цивільного права в договірних чи інших зобов'язальних правовідносинах [10, с. 499].

Розглянемо деякі питання вирішення проблеми конкуренції способів захисту права власності. У судовій практиці є усталеним підхід, що способами захисту суб'єктивних прав є закріплені законом матеріально-правові заходи охоронного характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника (пункт 5.5 постанови Великої Палати Верховного Суду від 22 серпня 2018 року у справі № 925/1265/16) [11]. Отже, способи захисту права власності можна визначити як матеріально-правові заходи охоронного характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав власника і вплив на правопорушника.

Варто зазначити, що конкуренція способів захисту має місце тоді, коли вимоги стосуються захисту порушених прав власника, які виникають із речових або зобов'язальних правовідносин. Достатньо розповсюдженими є спори щодо визна-

чення ефективного способу захисту прав первісного власника майна у випадках, коли майно було неодноразово передано, зокрема, за договорами про відчуження майна. Так, в постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 06 липня 2022 р. у справі № 521/20396/18 зазначається, що за загальним правилом речово-правові способи захисту прав особи підлягають застосуванню в тих правових відносинах, коли їх сторони не пов'язані зобов'язально-правовими відносинами, що визначають їх зміст і правову природу... Верховний Суд врахував, що за встановлених фактичних обставин справи між позивачем і відповідачем не виникали договірні відносини, а так само до порушення прав позивача на спірне майно між сторонами спору не існувало відносин правових відносин, а тому визнання недійсним договору купівлі-продажу спірної квартири не матиме наслідком повернення її у володіння власника, а отже, правомірним способом захисту є звернення до суду з позовом про витребування майна з чужого незаконного володіння [12]. Аналіз цієї справи надає підстави для висновків, що, безумовно, якщо йдеться про порушення права власності як абсолютного права, коли власник не перебував з порушником у жодних зобов'язальних правовідносинах, то захист такого права має здійснюватися шляхом застосування речово-правових способів захисту права власності, при цьому серед них позивачеві потрібно вибрати належний та ефективний спосіб захисту порушеного права власності, який реально призведе до відновлення порушеного права.

І. Р. Калаур зазначає, що цивільне законодавство, встановлюючи моменти, коли власник має право витребувати майно в добросовісного набувача, закріплює пріоритет віндикаційного позову над позовом про визнання договору недійсним [5, с. 120]. Цей пріоритет віндикаційного позову над позовом про визнання договору недійсним обумовлений характером правовідносин, які склалися між власником і незаконним володільцем майна, хоча й добросовісним. Власник і добросовісний володільць майна не перебувають між собою в договірних правовідносинах, тому й захист прав власника має здійснюватися речово-право-

вими способами захисту права власності, зокрема в індикацією майна.

Виникають спори і щодо конкуренції позовів у справах, коли йдеться про порушення прав на майно власника, передане за договором оренди майна.

У юридичній літературі відстоюється підхід, що не може йтися про в індикацію в разі виникнення спору з договору. Власник речі звертається до орендаря про повернення йому речі пред'явленням не в індикаційного позову, а зобов'язального, оскільки орендарем порушуються зобов'язання, що обумовлені договором, – після припинення строку договору повернути річ [13, с. 472]. Можна продовжити цю думку й далі, зазначаючи, що не можна говорити і про пред'явлення негаторного позову як речово-правового засобу захисту права власності, якщо порушення права власності впливає із зобов'язальних, зокрема договірних, правовідносин. У цьому випадку конкуренцію способів захисту права власності можна визначити як «договір усуває в індикацію» або «договір усуває негаторний позов».

Так, Велика Палата Верховного Суду в постанові від 02 листопада 2022 р. у справі № 922/3166/20 зазначила, що вимога позивача про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою шляхом демонтажу споруд торговельного призначення, які розташовані на цій земельній ділянці, по-перше, відповідає змісту статті 152 Земельного кодексу України й умовам договору оренди, по-друге, означає приведення орендарем земельної ділянки у стан, придатний для їх подальшого використання за цільовим призначенням. ...Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновком апеляційного господарського суду про наявність підстав для задоволення позовної вимоги про зобов'язання відповідача здійснити демонтаж незаконно збудованих об'єктів. Помилкове посилання позивача в позовній заяві на статтю 391 ЦК України як правову підставу для таких вимог не може бути підставою для відмови в задоволенні позову в цій частині, про що об'ґрунтовано виснував апеляційний суд у постанові, що переглядається. У постанові від 25.03.2020 у справі № 527/605/17 Верховний Суд у складі колегії суддів Першої

судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку, що позовна вимога про розірвання договору оренди землі є негаторним позовом, на пред'явлення якого не поширюються строки позовної давності, оскільки з таким позовом можна звернутися в будь-який час, поки існують правовідносини та правопорушення... Велика Палата Верховного Суду зауважує, що негаторний позов розглядається у вітчизняній цивілістиці як класичний речовий спосіб захисту права власності (речовий позов, *actio in rem*). Із цих причин він може бути пред'явлений лише для захисту абсолютного суб'єктивного цивільного права в абсолютному речовому правовідношенні, коли власник-позивач і правопорушник-відповідач не перебувають між собою в договірних чи в інших зобов'язальних правовідносинах або ж такі правовідносини між ними не стосуються вчиненого порушення права власності... Однієї з умов застосування негаторного позову є відсутність між сторонами спору договірних відносин. Натомість, якщо вчинене особою порушення було можливе лише як вчинене певною особою через її статус у договірному чи іншому зобов'язальному правовідношенні з власником, то негаторний позов не може бути заявлено, а право власника має захищатися за допомогою зобов'язально-правових способів. Отже, об'ґрунтованими є твердження про те, що позов про розірвання договору оренди земельної ділянки належить до зобов'язально-правових способів захисту, оскільки між сторонами існують договірні правовідносини... Велика Палата Верховного Суду відступає від висновків Верховного Суду про те, що позовна вимога про розірвання договору оренди землі є негаторним позовом [14].

Варто зазначити, що не всіма судами Великої Палати Верховного Суду це рішення сприйняте безапеляційно, зокрема, Д. Гудимою було висловлено Окрему думку (частково розбіжну), у якій відстоюється позиція, що у сторін спору у справі № 922/3166/20 відсутні зобов'язально-правові (договірні) відносини щодо можливості забудови спірної земельної ділянки торговельними спорудами. Тому для захисту права власності на цю ділянку від перешкод у користу-

ванні та розпорядженні нею, які створив відповідач, позивач має використовувати речово-правовий спосіб захисту – негативний позов [15].

Виникають й інші питання щодо конкуренції способів захисту, зокрема, доцільно визначитися з проблемною ситуацією в разі одночасного заявлення вимог про витребування майна із чужого незаконного володіння й усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпоряджання своїм майном. У цьому аспекті варто підтримати підхід, викладений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 18 грудня 2019 р. у справі № 522/1029/18: суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про неможливість одночасного пред'явлення позову про витребування майна із чужого незаконного володіння (оскільки віндикація – це позов неволодіючого власника про витребування майна від володіючого не власника) і про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпоряджання своїм майном (оскільки негативний позов – це позов про захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння). Отже, віндикаційний і негативний позови є взаємовиключними. При цьому одна з умов застосування як віндикаційного, так і негативного позову – відсутність між позивачем і відповідачем договірних відносин, оскільки в такому разі здійснюється захист порушеного права власності за допомогою зобов'язально-правових способів [16].

Конкуренція способів захисту права власності має місце не тільки у випадках, коли йдеться про розмежування речово-правових і зобов'язально-правових способів захисту, а й у випадку, коли вимоги про захист права власності виникають із порушення прав у зобов'язальних правовідносинах, але при цьому конкурують між собою вимоги щодо захисту прав, що виникають із договірних правовідносин і деліктних правовідносин. Вбачається, що встановлення наявності договірних відносин між власником і порушником права власності та встановлення факту порушення саме договірних зобов'язань має призводити до того, що вимога про захист права власності має висуватися з порушення договірних правовідносин,

а не деліктних правовідносин як різновиду зобов'язальних правовідносин. У цьому випадку конкуренцію способів захисту права власності можна визначити як «договір усуває делікт».

У постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25 вересня 2019 р. у справі № 2-2828/11 зазначається, що у справі, що переглядається, спірні правовідносини виникли з договору купівлі-продажу від 30 жовтня 2008 року, на підставі якого ОСОБА_1 набула у власність 3/100 частин домоволодіння, та, вважаючи, що порушені її права неналежним виконанням відповідачами договірних зобов'язань між сторонами – у частині непередачі їй земельної ділянки, яку вона бажала отримати, укладаючи цей договір. Отже, позивач звернулася до суду з позовом, стверджуючи, що відповідачі виконали не в повному обсязі зобов'язання за договором купівлі-продажу, а тому Верховний Суд робить висновок про відсутність правових підстав стверджувати, що спірні правовідносини є позадоговірними [17].

Висновки. Конкуренція способів захисту права власності має місце в різних випадках, а саме: 1) якщо вимоги стосуються захисту порушених прав власника, які виникають із речових або зобов'язальних правовідносин. У цьому випадку конкуренцію способів захисту права власності можна визначити як «договір усуває віндикацію» або «договір усуває негативний позов»; 2) у разі одночасного заявлення вимог про витребування майна із чужого незаконного володіння й усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпоряджання своїм майном У цьому випадку віндикаційний і негативний позови є взаємовиключними; 3) якщо вимоги про захист права власності виникають із порушення прав у зобов'язальних правовідносинах, але при цьому конкурують між собою вимоги щодо захисту прав, що виникають із договірних правовідносин і деліктних правовідносин. У цьому випадку конкуренцію способів захисту права власності можна визначити як «договір усуває делікт».

Аналізуючи спори, пов'язані з порушенням права власності, можна дійти висновку, що в кожному конкретному випадку для

вибору способу захисту права власності потрібно з'ясувати, у чому конкретно полягає порушення прав, порушується абсолютне право особи чи її зобов'язальне право. Після встановлення правової природи порушеного права, що є об'єктом

правового захисту, можна визначити спосіб захисту, який підлягає застосуванню: речово-правовий чи зобов'язально-правовий, а в межах цих способів захисту права власності – визначити ефективний і належний спосіб захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гнатів О. Б. Захист права власності в цивільному праві : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 / Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2014. 202 с.
2. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук . 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2001. 19 с.
3. Домусчі С. Д. Захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння, за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 218 с.
4. Кулинич О. П. Цивільно-правові способи захисту права приватної власності на земельні ділянки : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2015. 237 с.
5. Калаур І. Р. Конкуренція позову про застосування наслідків недійсності угоди та виндикаційного позову за новим Цивільним кодексом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства* : зб. наук. статей. Івано-Франківськ, 2003. Вип. XI. С. 116–121.
6. Романюк Я. М., Майстренко Л. О. Реституція, виндикація, кондикція, відшкодування шкоди: окремі аспекти співвідношення та розмежування. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 10. С. 22–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2014_10_7 (дата звернення: 10.10.2023).
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
9. Яворська О. С. Правове регулювання відносин власності за цивільним законодавством України : навч. посібник. Київ : Атіка, 2008. 256 с.
10. Дзера О. В. Виндикаційний позов у теорії та судовій практиці. *Вибране. Збірник наукових праць. Київська школа цивілістики*. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 494–512.
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 серпня 2018 року, судова справа № 925/1265/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76474144> (дата звернення: 10.10.2023).
12. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 06 липня 2022 р., судова справа № 521/20396/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190685> (дата звернення: 03.10.2023).
13. Цивільне право : підручник, у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02 листопада 2022 р., судова справа № 922/3166/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107510192> (дата звернення: 04.10.2022).
15. Окрема думка (частково розбіжна) судді Великої Палати Верховного Суду Гудими Д. А., судова справа № 922/3166/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108960094> (дата звернення: 04.10.2022).
16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 грудня 2019 р., судова справа № 522/1029/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87144996> (дата звернення: 14.10.2022).
17. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25 вересня 2019 р., судова справа № 2-2828/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84975675> (дата звернення: 14.10.2022).

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ТАЙМШЕРУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Фатхутдінова Інна Володимирівна,

аспірантка

Науково-дослідного інституту правотворчості

та науково-правових експертиз

Національної академії правових наук України

У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз становлення засад регулювання договору таймшеру. Встановлено, що передумовами для виникнення таймшеру є поява після Другої світової війни таборів відпочинку по пакетній системі у Великобританії. Виявлено, що у сучасному розумінні концепція таймшеру виникла у Європі в 60-х роках минулого століття у Швейцарії, а згодом поширилася і в інших європейських державах. Доведено, що першою формою таймшеру (ще має назву «фіксованого тижня») є така, яка передбачала, що споживач має право користування об'єктом (будинком, готельним номером тощо) на курорті у певний тиждень щороку протягом такої тривалості, яка передбачена договором.

Виявлено, що із 1970-х років таймшер почав активно розвиватися у США спочатку у вигляді «кондомініумів». Вказаний підхід передбачав спільну власність у будинку по фіксованих частках, що надавала право почергово кільком власникам займати квартиру щороку протягом певного часу (або через рік), періодично протягом того самого періоду часу. У 1970-х роках таймшер отримав новий розвиток і на європейських курортах (зокрема, в Іспанії, Шотландії та інших державах). На відміну від пакетних пропозицій, було запропоновано концептуально інший підхід – гарантовано якісне житло для відпочинку у чітко визначений час, яке не потребувало від власника затрат щодо управління та утримання.

Встановлено, що подальший розвиток таймшеру із 1990-х років ґрунтується на засадах консолідації бізнесу із ярко вираженим домінуванням великих готельних компаній, які пропонували таймшер із гнучкими та лояльними пакетами пропозицій до розміщення.

На рівні Європейського Союзу вперше директиву з метою захисту споживачів таймшеру було прийнято ще у 1994 році – Директиву 94/47/ЄС. Нині в ЄС діє Директива 2008/122/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС, яка була прийнята у тому числі через розвиток таймшеру і появу нових супутніх продуктів на ринку, що потребувало оновленого правового регулювання та посиленого захисту прав споживачів.

Проведене дослідження дозволило нам виділити такі чотири історичні періоди розвитку таймшеру в Україні та інших державах.

Ключові слова: таймшер, договір, захист прав споживачів, директива, ЄС.

Fathutdinova Inna. The genesis of the legal regulation of the timeshare contract: a comparative legal aspect

The article carries out a comparative legal analysis of the formation of the principles of regulation of the timeshare contract. It has been established that the prerequisites for the emergence of timeshare are the emergence after the Second World War of holiday camps according to the package system in Great Britain. It was revealed that in the modern sense, the concept of timeshare originated in Europe in the 60s of the last century in Switzerland, and later spread to other European countries. It has been proven that the first form of timeshare (also called "fixed week") is one that provided that the consumer has the right to use an object (house, hotel room, etc.) at a resort in a certain week every year for the duration stipulated in the contract.

It was found that since the 1970s, timeshare began to actively develop in the USA, initially in the form of "condominiums". This approach provided for joint ownership in the house in fixed shares, which gave the right to several owners in turn to occupy the apartment every year

for a certain time (or after a year), periodically during the same period of time. In the 1970s, timeshare received a new development in European resorts (in particular, in Spain, Scotland and other countries).

In contrast to the package offers, a conceptually different approach was offered – guaranteed quality housing for recreation at a clearly defined time, which did not require the owner to pay for management and maintenance.

It has been established that the further development of timeshare has been based since the 1990s on the principles of business consolidation with a pronounced dominance of large hotel companies, which offered timeshare with flexible and loyal packages of accommodation offers.

At the level of the European Union, for the first time a directive aimed at protecting timeshare consumers was adopted back in 1994 – Directive 94/47/EC. At the moment, Directive 2008/122/EC of the European Parliament and the Council of the EU is in force in the EU, which was adopted due to the development of timeshare and the appearance of new related products on the market, which required updated legal regulation and enhanced protection of consumer rights.

The conducted research allowed us to distinguish the following four historical periods of timeshare development in Ukraine and other countries.

Key words: *timeshare, contract, protection of consumer rights, directive, EU.*

Післявоєнна відбудова України має базуватися на європейських стандартах надання послуг у різних сферах, у тому числі туризмі. Наразі видається віддаленою перспективою розвиток туристичних послуг, але стійкість українців та незламне бажання свободи може стати причиною для багатьох туристів. З огляду на це необхідним є пошук нових форм туристичних послуг, щоб водночас і сприяли відновленню нашої держави. Таймшер може стати саме таким оптимальним інструментом, що буде відповідати сучасним тенденціям розвитку ринку туристичних послуг і водночас стимулювати відновлення України.

Для з'ясування сутності та правової природи таймшеру необхідно з'ясувати насамперед історико-правову генезу такого інституту.

Передумовами для виникнення таймшеру експерти вважають появу після Другої світової війни таборів відпочинку по пакетній системі. Так, у 1946 році Фред Понтін, Біллі Батлін і брати Уорнер розширили свої табори для відпочинку, щоб задовольнити відкладений попит у Великобританії на відпочинок після війни. Вказані підприємці вважали, що розширення сфери відпочинку можливе і діяльність їх таборів стала моделлю для сучасної індустрії пакетних відпусток, яка швидко поширювалася, у тому числі через розвиток цивільної авіації [1].

Більшість учених сходяться у позиції, що концепція таймшеру виникла у Європі в 60-х роках минулого століття. Так,

у 1963 р. у Швейцарії у Граубюндені два партнери побудували туристичний комплекс із тринадцяти об'єктів та першими почали продавати права на користування пакетами, запровадили можливість розірвання договору таймшеру [2]. У цей період у Сполученому Королівстві набуває популярності спільне використання будинків для відпустки, коли чотири сім'ї разом купували котедж для відпочинку, кожна з яких мала ексклюзивне користування майном протягом однієї з чотирьох пір року, можлива була щорічна зміна сезонів [3].

Вказані приклади стали передумовами виникнення першої форми таймшеру (ще має назву «фіксованого тижня»), яка передбачала, що споживач має право користування об'єктом (будинком, готельним номером тощо) на курорті у певний тиждень щороку протягом такої тривалості, яка передбачена договором. За такого підходу у споживача є щорічно один фіксований тиждень (наприклад, 32-й тиждень року), який він може використовувати до того часу, поки діє угода [4]. Вказаний вид таймшеру досі трапляється, але не є поширеним у сучасних умовах.

На ранніх етапах таймшер являв собою «договір про розміщення», предметом якого було право бронювання об'єкта нерухомого майна, що належало на праві власності оференту чи третім особам. Згодом з'явилися інтерпретації вказаного договору, що дозволили започаткувати «клуби відпочинку» [5].

У 1965 році вперше концепт таймшеру випробували у США, зокрема на Гаваях,

коли наприкінці жовтня 1965 року запровадив Hilton Hale Каанаралі на острові Мауї (Гаваї, на плантації Pioneer Mill площею 15 000 акрів), у якому було шість покупців. Майже у цей самий часовий проміжок Поль Дум'є з девелоперської компанії Société des Grands Travaux de Marseille розробив власну концепцію таймшеру для гірсько-лижного курорту у французьких Альпах. Їм вдалося переконати мандрівників, що придбати номер на його курорті набагато вигідніше з позиції ціни, ніж орендувати [2]. В історію туристичного бізнесу ввійшов його вислів: «дешевше придбати готель, аніж його орендувати» [6].

Із 1970-х років таймшер почав активно розвиватися у США, спочатку у вигляді «кондомініумів». Вказаний підхід передбачав спільну власність у будинку по фіксованих частках, що надавала право почергово кільком власникам займати квартиру щороку протягом певного часу (або через рік), періодично протягом того самого періоду часу. Створення першого готелю у США по концепту «кондотаймшер» (поєднує елементи кондомініуму та таймшеру) відбулося наприкінці 1960-х років на острові Кауаї.

Доволі відомим є також приклад компанії «Vacation Internationale» (Сіетл), яка наприкінці 1970-х прийняла європейську модель та створила перший курортний клуб у США. Був запроваджений підхід, коли споживач міг придбати членство у клубі, яке надавало право користування і проживання у тому житлі, яке компанія орендувала чи мала на праві власності. Спочатку сфера діяльності «Vacation Internationale» була регіональною, обмежувалася північно-західними територіями узбережжя Тихого океану [5]. Згодом такий досвід перейняли й інші підприємницькі структури у сфері туристичного бізнесу у США. Перша і найбільша на сьогодні компанія, що заснована на таймшері, – RCI – почала свою діяльність у 70-х роках, тоді ж і розпочала діяльність Interval International. Нині вказані компанії займають 99% на ринку таймшерів у сфері відпочинку у США [2].

У 1970-х роках таймшер отримав новий розвиток на європейських курортах (зокрема, в Іспанії, Шотландії та інших державах). На відміну від пакетних пропозицій, було

запропоновано концептуально інший підхід – гарантовано якісне житло для відпочинку у чітко визначений час, яке не потребувало від власника затрат з управління та утримання. Концепція була новою і не повністю зрозумілою для багатьох споживачів, що сповільнювало початкові продажі.

Таким чином, історично через традиційні уявлення на модель «права власності» забудовники та інвестори орієнтувалися на прив'язку будівлі до землі та оформлювали договори купівлі-продажу часток на нерухоме майно, або як спільну забудову з оформленням актів про передачу. До початку 1980-х років таймшер набув популярності на світовому ринку та передбачав модель «неподільної власності». Значна частка житлових будинків, готелів та мотелів продавалися, але з умовою «неподільної частки у праві спільної власності». Наприклад, якщо готель, який був заснований на договорі таймшеру, містив 50 номерів і фактичний відсоток використання 51 тиждень на номер, то продані частки становили 1/2550 неподільної частки всієї будівлі (відомі як UDI) або міг рахуватися фактичний інтерес щодо використання частки у спільному об'єкті (1/51) [5].

Том Естман, досліджуючи таймшер на початку 1980-років, зауважив, що, виникнувши спочатку в Каліфорнії, на Гаваях, у Північній Кароліні, таймшер згодом поширився на курортах Міннесоти, Монтани та Південної Дакоти, якщо станом на 1976 рік кількість власників таймшеру становила приблизно 40 000 осіб, то на початок 1980 року їхня кількість зросла до понад 300 000, відповідно, продаж таймшеру вже «оцінювався як багатомільярдний бізнес, а розвиток правового регулювання за ним не встигав» [7].

У цей період з'являються і перші наукові дослідження інституту таймшеру. Серед них і опублікована праця у 1975 році у журналі «Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly» Пітером М. Гуннаром «Відпускні облигації у фінансуванні курортних готелів» («Vacation Bonds in Resort Hotel Financing»). З 1980-х років кількість наукових досліджень інституту таймшеру зростає, з 1984 р. по 1986 р. було опубліковано тринадцять наукових праць [8].

Аналіз ринку таймшеру у США з 1980-х до 2000-х років показав відчутні структурні та капітальні зміни, якщо на початку більшість інвесторів були незалежними підприємцями, то вже з кінця 1980-х – початку 1990-х років на ринок виходять світові мережеві готельні компанії, які усвідомили вигідність пропозиції продажу права розміщення 50 і більше клієнтам, у тому числі такі як Marriott, Hilton, Hyatt, Wyndham та Disney.

У цей час відбуваються зміни і у таймшері, з'являються нові його різновиди, що включають більше гнучкості, зокрема, поряд із пропозицією «фіксованого періоду (тиждень чи більше)» з'являється «плаваючий період (тиждень чи більше)». «Плаваюча система» передбачає, що споживач має можливість вибору часового проміжку, коли можна скористатися своїм правом розміщення у туристичному об'єкті, у межах, визначених договором. При цьому на практиці були варіанти передбачення у договорах таймшеру умови про вибір часу або протягом календарного року, або сезону, але тривалість та об'єкт розміщення залишалися незмінними.

У 1992 році Disney уперше запропонував новий формат «гнучкого таймшеру із балами», за якого споживач не був обмежений структурою фіксованого або плаваючого тижня, натомість міг купувати бали у клубі відпочинку. Під час укладення договору за такою формою таймшеру споживач реєструвався у клубі відпочинку, купував бали. Придбані бали, своєю чергою, мали заздалегідь визначену еквівалентну вартість прав на користування таймшером. За таких умов споживач мав ще більшу свободу вибору, а також контролю над своїм форматом та часом відпочинку. Наприклад, міг придбати кількість балів для однокімнатного номера або для номера з двома спальними кімнатами, чи навіть вілли, так само від балів залежала кількість днів. Вказана система є доволі гнучкою для споживача, проте для надавача послуг таймшеру є складною в управлінні. Важливим є контроль за системою управління резервуванням, розмірами приміщень, тривалістю перебування, доступність місць для розміщення, завантаженість у певні сезони, порядок розподілу невикористаних балів тощо [9].

Таким чином, подальший розвиток таймшеру із 1990-х років ґрунтується на засадах консолідації бізнесу із ярко вираженим домінуванням великих готельних компаній, які пропонували таймшер із гнучкими та лояльними пакетами пропозицій до розміщення, що ще неможливо було уявити інвесторам на початку 1980-х років. Саме у цей період роль незалежних таймшер-девелоперів втрачається, натомість лідирують готельні компанії та консорціуми. У цей період також відбувається посилення захисту прав інвесторів, у тому числі з боку таких організацій, як Галузева торгова асоціація, Американська асоціація розвитку курортів.

На рівні Європейського Союзу вперше директиву з метою захисту споживачів таймшеру було прийнято ще у 1994 році – Директиву 94/47/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 жовтня 1994 року про захист покупців щодо певних аспектів договорів, що стосуються придбання права користування нерухомим майном на основі таймшеру [10]. Вказаний акт регламентував захист споживачів таймшеру в ЄС до 23 лютого 2009 р.

Директива 94/47/ЄС не призначалася для регулювання питань щодо того, якою мірою договори на користування одним чи декількома нерухомими об'єктами на основі таймшеру можуть укладатися у державах-членах ЄС чи встановлювати правову основу таких контрактів. Було підкреслено на рівні Директиви відмінність договорів таймшеру від оренди, у тому числі і в частині засобів платежу, а також широкій сфері застосування (готелі, житлові готелі та інші подібні житлові туристичні приміщення).

В Україні тільки після проголошення незалежності, переходу до ринкової економіки, гарантування свободи пересування почав розвиватися на нових засадах ринок туристичних послуг, появу пропозиції таймшеру на ринку туристичних послуг пов'язують із 90-ми роками ХХ століття. З 2000-х років з'являється і чимало судових проваджень про захист прав споживачів таймшеру. Доволі відомою є судова справа, яка у 2013 році розглядалася Шевченківським районним судом міста Києва щодо звинувачення групи осіб, які у проміжку 2001–2006 роки незаконно заволо-

діли коштами 131 особи (мільйон гривень) шляхом отримання «членських внесків за участь у туристичному клубі» [11].

Щодо правових засад регулювання таймшеру в Україні, то спеціальних окремих актів не розроблено. Можливість укладення договорів таймшеру як різновиду договорів про надання послуг до 2004 року регулював Цивільний кодекс УРСР, а з моменту набрання чинності ЦК України нині чинного і утвердження свободи договору, закріплення оновлених підходів до регулювання укладення договору про надання послуг, ринок таймшеру в Україні отримав нові можливості для розвитку. Водночас окремих норм про договір таймшер ЦК України не містить, так само як і Закон України «Про туризм», прийнятий 15 вересня 1995 р. Загальні інструменти захисту прав споживачів, у тому числі у сфері туризму, визначені в Україні Законом «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р.

У період між 2010 до 2016 років, за даними Американської асоціації розвитку курортів (ARDA), ринок таймшеру у США оцінювався в 9,6 мільярда доларів, охоплював 1570 курортів, і близько дев'яти мільйонів домогосподарств у США володіли таймшерами [12].

З 2009 році у європейських державах запроваджуються доволі жорсткі правові норми регулювання таймшеру, а також інструменти розгляду скарг, а також додаткові гарантії. Причиною появи таких національних норм про таймшер стало прийняття Європейської директиви про таймшер (повна назва – Директива 2008/122/ЄС «Про захист споживачів щодо певних аспектів таймшеру, контрактів на довгострокові відпустки, перепродаж та обмін») [13].

Директива 2008/122/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС була прийнята у тому числі через розвиток таймшеру і появу нових супутніх продуктів на ринку, що потребувало оновленого правового регулювання та посиленого захисту прав споживачів. Крім того, було виявлено низку нормативних прогалин, що створювали значні труднощі щодо захисту порушених прав. Задля підвищення правової визначеності, покращення функціонування внутрішнього ринку для спожи-

вачів та підприємців потрібне і подальше зближення національного законодавства держав-членів. Метою Директиви було належне врегулювання певних аспектів маркетингу, продажу та перепродажу таймшеру, а також довгострокових продуктів у сфері відпусток, а також обміну правами, що випливають з договорів таймшеру. Держави-члени ЄС можуть зберігати чи приймати таке національне законодавство, яке відповідає положенням цієї Директиви або певним її положенням стосовно операцій, що нею не охоплені. Для розмежування було передбачено, що ж слід розуміти під договором таймшеру, зокрема «такий договір передбачає багаторазове бронювання житла, включаючи готельні номери», підкреслено і відмінність договорів таймшеру від договорів оренди, оскільки останні стосуються одного безперервного періоду користування, а не кількох періодів.

Черговим ударом для ринку таймшеру стала пандемія COVID-19. До пандемії річний приріст доходу від таймшеру зростав 10 років поспіль з 2010 по 2019 рік. Після негативного впливу пандемії спостерігається тільки зростання продажів таймшеру на 67% між четвертим кварталом 2020 року та четвертим кварталом 2021 року [14].

Нині світовий ринок таймшеру становить 22,3 мільйона споживачів таймшеру, 5400 курортів у 121 країні світу. Північна Америка займає великий сегмент вказаного ринку таймшеру з майже половиною всіх курортів і приблизно двома мільйонами власників. Європа посідає друге місце серед найбільш домінуючих регіонів із приблизно 22 відсотками власників і понад 1350 курортами. Проведені дослідження європейського ринку таймшеру показали, що значна частка опитаних респондентів володіють нерухомістю на підставі договорів таймшеру в Іспанії (47,7% від загального обсягу таймшеру в Європі), Великій Британії (11,9% від загального обсягу), Італії (3,8%) та Фінляндії (3,6%). Серед усіх респондентів 22,3% скоротили свій таймшер на 11–15 років, тоді як 18,3% уклали договори на термін 16–20 років. Новою тенденцією в Європі є придбання поряд із туристичними об'єктами (59,8%) також офісних приміщень та торгових цен-

трів (22,1% власників таймшерів), що особливо поширено в Греції, Іспанії та Угорщині [15, с. 158].

В Україні на сучасному періоді розвитку таймшеру очікується удосконалення цивільно-правового регулювання вказаного інституту у рамках рекодифікації Цивільного кодексу України. Крім того, відбулася реформа законодавства про захист прав споживачів, Закон України «Про захист прав споживачів» 1991 року буде замінено новим законом, прийнятим 10 червня 2023 р. [16], в якому здійснено спробу імплементувати європейські стандарти у сфері таймшеру.

Проведене дослідження дозволило нам виділити такі історичні періоди розвитку таймшеру: 1) з 1960-х до кінця 1970-х років ХХ ст. характеризується виникненням таймшеру у вигляді «договору про розміщення», предметом якого було право бронювання на певний період (як правило, тиждень) одного чи кількох об'єктів нерухомого майна, які належали на праві власності оференту чи третім особам, а також поступовим його розвитком та поширенням у різних державах та

континентах; 2) з початку 1980-х років до кінця 1990-х років, вказаний період характеризується появою перших законодавчих актів про регулювання таймшеру, розвитком кондомініумів у США та поступовим переходом від моделі «фіксованого» та «плаваючого» таймшеру до «клубного відпочинку світового рівня», а також включенням українських споживачів до світового ринку таймшеру; 3) з початку 2000-х років і до 2019 р – період стрімкого розвитку ринку таймшеру, під час якого спостерігаються також зміни у правовому регулюванні з метою посилення захисту прав споживачів, розглядом численних судових справ у сфері захисту прав споживачів таймшеру, у тому числі в Україні; 4) з 2020 року і дотепер – сучасний період, що характеризується певною кризою на ринку таймшеру внаслідок пандемії, поступовим його відновленням та тенденцією до пошуку нових моделей таймшеру, впровадженням більшої гнучкості для реагування на глобалізаційні виклики в умовах цифровізації, а також удосконаленням нормативного регулювання таймшеру в Україні та інших державах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. History of Timeshare. URL: <https://timeshareconsumerassociation.org.uk/history-timeshare/> (дата звернення: 19.11.2023).
2. Jordan Trask. The History of Timeshare Ownership. Part 1: 1960's and 70's. URL: <https://vacationownershipconsultants.com/history-of-timeshare-ownership-in-the-1960s-1970s/> (дата звернення: 19.11.2023).
3. History of vacation ownership. URL: <https://www.arubatsa.com/history-of-vacation-ownership/> (дата звернення: 19.11.2023).
4. Evolution of the Timeshare Industry. URL: https://booksite.elsevier.com/samplechapters/9780750679046/Chapter_1.pdf (дата звернення: 20.11.2023).
5. Arthur O. Spaulding Jr., Karen D. Dennison, Robert S. Freedman. Timeshares: History, Project Structuring, and Types of Plans. *Probate & Property Magazine*. May 01, 2022. URL: https://www.americanbar.org/groups/real_property_trust_estate/publications/probate-property-magazine/2022/may-june/timeshares-history-project-structuring-and-types-plans/#:~:text=Timesharing%2C%20as%20a%20concept%2C%20was,or%20even%20by%20third%20parties (дата звернення: 20.11.2023).
6. Brief History of the Timeshare Industry. URL: <https://www.mypcsnow.com/blog/2020/3/20/brief-history-of-the-timeshare-industry> (дата звернення: 20.11.2023).
7. Tom Eastman. Time Share Ownership: A Primer. *North Dakota Law Review*, 1981. Vol. 57. No. 2, Article 1. P. 151–162. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/322510899.pdf> (дата звернення: 20.11.2023).
8. Daniela Penela, Ana Isabel Morais, Amy Gregory. An analytical inquiry on timeshare research: A continuously growing segment in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*. Volume 76, Part A, January 2019. Pages 132–151 (дата звернення: 20.11.2023).
9. Evolution of the Timeshare Industry. URL: https://booksite.elsevier.com/samplechapters/9780750679046/Chapter_1.pdf (дата звернення: 20.11.2023).

10. Directive 94/47/EC of the European Parliament and the Council of 26 October 1994 on the protection of purchasers in respect of certain aspects of contracts relating to the purchase of the right to use immovable properties on a timeshare basis. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:31994L0047> (дата звернення: 21.11.2023).

11. Як не втрапити в халепу з таймшером? URL: <https://brdo.com.ua/top/yak-ne-vtrapytyv-halupu-z-tajmsherom/> (дата звернення: 22.11.2023).

12. Grace Ordonez, Matthew du Mée. Timeshare Obligations, Regulations, and Challenges. URL: <https://www.naag.org/attorney-general-journal/timeshare-obligations-regulations-and-challenges/> (дата звернення: 22.11.2023).

13. DIRECTIVE 2008/122/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 14 January 2009 on the protection of consumers in respect of certain aspects of timeshare, long-term holiday product, resale and exchange contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:033:0010:0030:EN:PDF> (дата звернення: 23.11.2023).

14. Elvis Picardo. Timeshare: What It Is, How It Works, Types of Ownership. URL: <https://www.investopedia.com/terms/t/timeshare.asp> (дата звернення: 25.11.2023).

15. Isabel Cortés-Jiménez, Steve Pratt, Ilenia Bregoli, Chris Cooper. The European Timeshare Consumer in the Twenty-First Century. *Int. J. Tourism Res.* 14, 153–164. 2012. DOI:10.1002/jtr.843.

16. Про захист прав споживачів : Закон України від 10.06.2023 № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 25.11.2023).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.6.5>

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ У ЗДІЙСНЕННІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ, ЇХ НОВАЦІЇ І ЗАХОДИ

Мулик Катерина Тарасівна,
аспірант

Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»

У час, коли держава стикається з великими труднощами, перспективою трансформації боротьби зі злочинністю в Україні є негайне визначення заходів і прийняття стратегій, спрямованих на мінімізацію впливу злочинності та дії на випередження з метою запобігання не лише стрімкому поширенню вірусу, а й збільшенню загальної кількості злочинів. Це і встановлення причинно-наслідкових комплексів, що сприяли вчиненню злочинів, і глибокий аналіз характеристики правопорушників на основі слідчої та судової практики, і індивідуально-профілактична робота з правопорушниками з метою виявлення причин протиправної поведінки.

Використання сучасних технологій зарубіжного досвіду значно підвищує можливості органів досудового розслідування впевнено розкрити злочин і встановити обставини правопорушення, час, місце та спосіб його вчинення, коло причетних осіб через судову інстанцію, а також установити події злочину, причини, умови та багато інших обставин.

Однак на сьогодні існують значні труднощі як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру у вчиненні процесуальних дій в умовах воєнного стану.

Перші стосуються суттєвої незахищеності осіб, які проводять слідчі (розшукові) чи негласні (кримінальні) дії під час виконання своїх процесуальних обов'язків. Територія, яка підлягає огляду; кількість речових доказів та слідів злочину, які потрібно виявити, вилучити, упакувати та дослідити; велика кількість свідків і потерпілих, які підлягають допиту (у тому числі неповнолітніх свідків, які потребують залучення експерта). Виникає дуже багато сучасних проблем створення підходящих умов для розслідування злочину.

Отже, у період введення в Україні надзвичайного стану основною метою заходів запобігання злочинності є створення сприятливих умов, що гарантують зниження рівня злочинності до мінімально можливого в суспільстві з урахуванням економічних, організаційно-управлінських, соціально-психологічних та інших умов існування в суспільстві. Для забезпечення останнього важливого значення в розслідуванні злочинів набувають національні заходи із запобігання злочинності, до яких залучаються всі соціальні інститути, щоб досягти національної мети запобігання злочинності.

Ключові слова: злочинність, злочин, досудове розслідування, новації у розслідуванні злочинів, міжнародний досвід.

Mulyk Kateryna. Improving efficiency in the investigation of crimes in Ukraine and foreign countries, their innovations and measures

At a time when the State is facing great difficulties, the prospect of transforming the fight against crime in Ukraine is to immediately identify measures and adopt strategies aimed at minimizing the impact of crime and acting proactively to prevent not only the rapid spread of the virus, but also an increase in the total number of crimes. This includes identifying the cause-and-effect complexes that contributed to the commission of crimes, an in-depth analysis of the characteristics

of offenders based on investigative and judicial practice, and individualized preventive work with offenders to identify the causes of illegal behavior.

The use of modern technologies of foreign experience significantly increases the ability of pre-trial investigation authorities to confidently solve a crime and establish the circumstances of the offense, time, place and manner of its commission, and the circle of persons involved through the court, as well as establish the events of the crime, causes, conditions and many other circumstances.

However, today there are significant difficulties of both objective and subjective nature in carrying out procedural actions under martial law.

The first concerns the significant insecurity of persons conducting investigative (detective) or covert (criminal) actions in the course of performing their procedural duties. The territory to be inspected; the amount of material evidence and traces of crime to be found, seized, packaged and examined; a large number of witnesses and victims to be interrogated (including minor witnesses who require the involvement of an expert). There are a lot of modern problems with creating suitable conditions for investigating a crime.

Thus, during the period of introduction of a state of emergency in Ukraine, the main purpose of crime prevention measures is to create favorable conditions that guarantee a reduction in the crime rate to the lowest possible level in society, taking into account economic, organizational, managerial, socio-psychological and other conditions of existence in society.

In order to ensure the latter, national crime prevention measures, which involve all social institutions, are of great importance in the investigation of crimes in order to achieve the national crime prevention goal.

Key words: *crime, crime, pre-trial investigation, innovations in crime investigation, international experience.*

Постановка проблеми. Злочинність як сама по собі визначена реальність, як соціальне явище, яке важко зрозуміти, а головне – розпізнати, і багато людей – і науковців, і політиків, і практиків – судять про неї дуже поверхнево. Це призводить до того, що з'являється багато дилетантських суджень, і на їх основі приймаються неправильні або завідомо нездійсненні рішення. Через кон'юнктурні міркування відсутнє об'єктивне тлумачення злочинності, багатьох тенденцій і характеру злочинності, адже зміни органічно пов'язані з докорінним переглядом соціально-економічних і політичних орієнтирів.

У державознавстві під сильним впливом політиків і практиків відбувається викривлення, природа злочинності спотворюється і спрощується. У багатьох випадках (і це також впливає на визначення) злочинність намагаються описати лише як серію злочинів, скоєних на певній території за певний проміжок часу. Насправді ж аналізується не явище злочинності, а його прояв, тобто зареєстрована злочинність у період воєнного стану.

Аналіз останніх публікацій. Станом на березень 2020 року криміногенна ситуація в країні є майже загрозливою, і, враховуючи надзвичайну ситуацію, спричинену пандемією та іншими важливими

соціально-економічними процесами, як-от воєнний стан, недостатньо застосовувати кримінальний закон як засіб регулювання.

Як зазначають В. В. Голіна та М. Г. Колодзянний, потрібно розробляти стратегію запобігання злочинності, що полягає у зниженні кількісних та якісних показників злочинності [8, с. 54, 56], з огляду на соціально-економічну, політичну і правову кризу в Україні, надзвичайний стан у державі й особливий режим в окремих районах Донецької та Луганської областей станом на березень 2020 року.

За цих обставин слід застосовувати трансформацію заходів протидії злочинності в заходи запобігання злочинності.

Відповідно до частини 2 статті 27 Конституції України кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1].

В умовах воєнного стану в Україні перед європейськими країнами з'явилися потреби у вдосконаленні наявної правоохоронної системи.

Жодна країна ніколи не стикалася з такими масштабними злочинами, скоєними російськими окупаційними військами проти українського населення, проти української цивільної інфраструктури, культурних та екологічних об'єктів.

Оскільки неможливо передбачити ймовірність відкритої агресії, це питання не було однією з перспективних тем для досліджень науковців.

Насамперед злочини, пов'язані з убивствами (наприклад, серійні вбивства, розслідування місця виявлення тіла або частини тіла), вибухами, підпалами та пожежами, авіаційними катастрофами тощо, мають розслідуватися спеціально створеними органами слідчими групами, до складу яких повинні входити найбільш досвідчені співробітники, які мають досвід розслідування злочинів у цій сфері.

Проведення низки реформ в умовах воєнного стану позитивно впливає на ефективність роботи поліції, проте слід зазначити, що повна реформа поліції – це довгострокове, планомірне та надзвичайно відповідальне завдання, яке неможливо виконати за короткий час. Варто згадати Міністерство внутрішніх справ України, яке впровадило та здійснює дослідження, спрямоване на вивчення позитивного досвіду ключових європейських країн, зокрема Великої Британії та Німеччини. Доцільним вважаю запровадження зарубіжного досвіду, що сприяє посиленню діяльності правоохоронних органів і створенню авторитету держави.

Для виконання завдань, передбачених, НПУ, безумовно, потрібно організувати співпрацю з правоохоронними органами інших країн, Інтерполом, Європолом і компетентними органами інших країн з питань, що належать до компетенції Інтерполу та Європолу.

Розвинені країни, такі як Велика Британія, накопичили значний досвід щодо процедур і механізмів взаємодії громадськості та поліції [3, с. 201].

У Великій Британії поширення серед громадян набула програма «Зупини злочинця». Stop the Offender – це неурядова організація, яка допомагає поліції в боротьбі зі злочинністю, беручи участь у профілактичних заходах, здійснюючи контроль за дотриманням законності під час охорони громадського порядку та надаючи інформацію про підготовку та вчинення злочинів. Це передбачає надання інформації про підготовку та вчинення злочинів. Організація має представництво в кожному регіоні [4].

У Німеччині функціонує добровільна поліцейська служба – недержавний орган правоохоронної системи, що діє в певних районах. Його завдання полягає в охороні громадського порядку, повідомленні поліції про невідкладні інциденти, злочини та правопорушення, патрулюванні території, забезпеченні дотримання правил дорожнього руху [5].

Варто враховувати нинішню ситуацію в Україні, оскільки суспільство перебуває у стані, коли індивіди опиняються у складних соціальних ситуаціях (реальних чи уявних) і не можуть або не хочуть відповідати загальноприйнятим стандартам поведінки як об'єктивно, так і часто суб'єктивно. Результатом є психологічний синдром злочинної поведінки, тобто переконаність і рішучість вирішувати проблеми обхідними шляхами, у тому числі незаконними способами. Цей синдром можна назвати криміногенністю суспільства. Його реалізація є проявом злочинності [7, с. 24].

Отже, сутність злочину закладена в базових людських характеристиках, у психічному та психологічному складі людини, тобто в нас самих, вона є вродженою генетичною властивістю, яка сама по собі не має юридичного значення. Однак прояв цієї сутності у вигляді множинності злочинів формує злочинність як кримінально-правове явище.

Зрозуміло, що всі дії, речі, предмети, що стосуються вчинення злочину, мають бути належним чином задокументовані для того, щоб у майбутньому бути використаними як докази.

Кримінальним процесуальним законодавством визначено, що доказами виступають фактичні дані, отримані у визначеному порядку, «на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню». За законодавством загальноприйнятою формою доказів є «показання, речові докази, документи, висновки експертів», на підставі яких правоохоронними органами встановлюються факти [2].

Заслугує на увагу «новаторство» деяких положень Кримінального процесуального кодексу України.

Низку інститутів Кримінального процесуального кодексу України було зруйновано, деформовано процесуальний статус слідчих, оперативних працівників, прокурорів та суддів.

Правове невігластво, непродумана та хибна політика влади й опортунізм авторів чинного КПК зруйнували позитивний досвід національної процесуальної системи, слідчих, органів дізнання, оперативно-розшукової діяльності, прокуратури та судів. Це негативно впливає на стан протидії злочинності, призводить до правових спорів, плутанини та безладу, неузгодженості у правозастосовній практиці та суттєвого погіршення стану забезпечення конституційних прав і свобод людини, прав і свобод у кримінальному провадженні.

Висновки. Військове вторгнення Росії в Україну поставило на порядок денний потребу у вирішенні низки питань, пов'язаних з військовими діями та боротьбою з окупантом. Серед них – необхідність розслідування злочинів воєнного стану, скоєних на території воєнних дій та під час воєнних дій.

На основі міжнародних проєктів і програм щодо підвищення ефективності роботи поліції було розроблено унікаль-

ний підхід і методику дій із врятування життя та затримання злочинців.

Сфера співпраці в розслідуванні таких злочинів набагато ширша, ніж у розслідуванні інших злочинів у мирних умовах, не пов'язаних із бойовими діями. Взаємодія органів слідства з військовими частинами, розвідувальними службами, Службою безпеки України та Державною службою України з надзвичайних ситуацій є дуже важливою для отримання інформації про пересування сил противника, чисельність військових підрозділів, місця ведення бойових дій, окуповані населені пункти, підрозділи ЗСУ, які звільняють окуповані противником міста, документи, які складаються підрозділами ЗСУ після звільнення окупованих населених пунктів для фіксування втрат, зруйнованих будівель та інфраструктури тощо, результати окупації (місцеве населення).

Обсяг цієї публікації не дає змоги розглянути всі важливі аспекти розслідування цієї категорії злочинів.

Проблема є комплексною, і її вирішення потребує уваги науковців і практиків усіх відповідних інституцій в Україні [6, с. 92–93].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.09.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс (*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88).
3. Актуальні питання протидії злочинності в умовах воєнного стану : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції) (м. Кривий Ріг, 25 листопада 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 276 с.
4. Колодяжний М. Г. Досвід Великої Британії у використанні громадськості щодо запобігання злочинності. *Форум права*. 2013. № 3. С. 317–323 URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5144> (дата звернення: 31.10.2022).
5. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз : монографія. Харків : НікаНова. 2011. 509 с.
6. Особливості документування та розслідування злочинів, учинених на території проведення операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях / Юхно О. О., Кікінчук В. В., Степанюк Р.Л. та ін. За заг. ред. доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ. 2020. 140 с.
7. Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака (м. Харків, 23 квітня 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2020. 184 с.
8. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Кримінологічна політика України: сутність та передумови формування. Питання боротьби зі злочинністю. 2012. Вип. 23. С. 53–63.

УДК 342.6:342.9

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.6.6>

ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОТИЕПІДЕМІЧНИХ ЗАХОДІВ

Павленко Дмитро Вячеславович,
orcid.org/0000-0002-0739-3279
адвокат, директор ТОВ «КУА» «ІМІДЖ ФІНАНС»

Статтю присвячено визначенню поняття правових категорій впровадження та реалізації протиепідемічних заходів за чинним законодавством України. Встановлено, що прийняті у сфері охорони здоров'я і забезпечення епідемічного благополуччя населення законодавчі акти не містять термінів «впровадження» і «реалізація». Запропоновано використовувати як синоніми такі пари термінів: впровадження і організація, оскільки вони обидва націлені на здійснення підготовчих та інших дій, спрямованих на перше введення чогось у життя, тобто надання йому дійсної сили, легітимацію тощо; реалізація і проведення як безпосереднє здійснення чогось уже введеного у практику, легітимованого тощо. Наголошено на тому, що наразі в Україні не затверджено чіткої процедури впровадження та реалізації протиепідемічних заходів, а нормативно-правове регулювання обмежується закріпленням окремих повноважень і перерахуванням певних протиепідемічних заходів, які потрібно проводити в тих чи інших обставинах. Сформульовано загальне поняття впровадження і реалізації протиепідемічних заходів, яке визначено як діяльність, здійснювана вповноваженими на це суб'єктами публічної адміністрації, фізичними та юридичними особами, спрямована на досягнення цілей протиепідемічних заходів, включно із забезпеченням реалізації прав і свобод людини, яка полягає у створенні умов, потрібних для здійснення протиепідемічних заходів на практиці шляхом виконання дій підготовчого характеру, та безпосередньому виконанні вимог, правил, рекомендацій, які уособлюють собою ті чи інші протиепідемічні заходи. Наголошено на необхідності вдосконалення чинного законодавства, зокрема в напрямі закріплення відповідних дефініцій, розмежування повноважень на впровадження протиепідемічних та інших заходів, встановлення процедури впровадження протиепідемічних заходів насамперед з боку суб'єктів публічної адміністрації та порядку їх реалізації ними, актуалізації положень відповідно до правової дійсності та ін.

Ключові слова: протиепідемічні заходи, впровадження, реалізація, організація, проведення, визначення поняття, нормативно-правові акти, законодавство, удосконалення.

Dmytro Pavlenko. Problems of understanding the legal categories of introduction and implementation of anti-epidemic measures

The article is devoted to defining the concept of legal categories for the introduction and implementation of anti-epidemic measures under the current legislation of Ukraine. It is established that the legislative acts adopted in the field of healthcare and ensuring the epidemic well-being of the population do not contain the terms "introduction" and "implementation".

It is proposed to use the following pairs of terms as synonyms: implementation and organization, since they are both aimed at carrying out preparatory and other actions aimed at the first introduction of something into life, that is, giving it actual force, legitimation, etc.; introduction and implementation, as the direct implementation of something already put into practice, legitimized, etc. It was noted that at present a clear procedure for the introduction and implementation of anti-epidemic measures has not been approved in Ukraine, and normative legal regulation is limited to the consolidation of certain powers and the listing of certain anti-epidemic measures, which need to be carried out in certain circumstances. It is formulated a general concept of the introduction and implementation of anti-epidemic measures, defined as activities carried out by authorized subjects of public administration, individuals and legal entities,

aimed at achieving the goals of anti-epidemic measures, including ensuring the implementation of human rights and freedoms, which consists in creating the conditions necessary for the implementation of anti-epidemic measures in practice by performing preparatory actions and directly fulfilling the requirements, rules, recommendations embodying certain anti-epidemic measures. Need to improve the current legislation was noted, in particular in the direction of consolidating the necessary definitions, delimitation of powers to implement anti-epidemic and other measures, establishing a procedure for implementing anti-epidemic measures primarily on the part of public administration entities and the procedure for their implementation, updating provisions in accordance with legal reality, etc.

Key words: *anti-epidemic measures, introduction, implementation, organization, installation, definition of the concept, regulatory legal acts, legislation, improvement.*

Здійснення протиепідемічних заходів (далі – ПЕЗ) є необхідним інструментом забезпечення реалізації прав і свобод людини, насамперед на життя, охорону здоров'я і безпечне довкілля. Тому завдання з розробки надійного механізму адміністративно-правового забезпечення впровадження та реалізації таких заходів є важливим завданням, поставленим перед правознавцями й органами публічної влади. Однак, попри очевидну значимість окресленого, маємо констатувати неналежний стан нормативно-правового регулювання в цій сфері, починаючи з визначення понятійно-категоріального апарату, встановлення цілей ПЕЗ, розмежування між собою заходів різного характеру тощо. Викладене є, на нашу думку, наслідком іншої проблеми – недостатнього рівня наукових розробок із цих питань.

Зокрема, звернімо увагу на те, що здебільшого питання поняття та різновидів ПЕЗ розкривається в медичній літературі, тоді як у юридичній, як показує вивчення наукових джерел, розглядаються переважно окремі аспекти, пов'язані з певними рішеннями, нормативно-правовою базою, переліком прав і свобод людини, які зачіпаються, тощо, без відображення комплексної сутності, механізму, наслідків впровадження та реалізації тощо. У цьому ракурсі можна назвати для прикладу праці О. О. Воронятнікова [1], Ю. В. Бурченко [2], О. А. Чернецької [3], В. Г. Чорної [4] та ін. Зі свого боку, дисертації і монографії у цій сфері, зокрема, підготовлені Г. В. Муляр [5], Є. С. Хайнацьким [6] та іншими вченими, стосуються здебільшого ширших тем, як-то правове забезпечення реалізації права на охорону здоров'я, забезпечення санітарного й епідеміологічного благополуччя населення тощо.

Тому, зважаючи на відсутність системних наукових досліджень окресленої проблематики з юридичного погляду, доцільною є підготовка комплексних, передусім адміністративно-правових наукових праць, у яких буде розроблено концепцію розуміння сутності ПЕЗ, їх призначення, механізми їх впровадження й реалізації та адміністративно-правового забезпечення останніх тощо. Для реалізації цього наукового завдання одним із базисних має стати вивчення засадничих правових конструкцій, розуміння яких дає змогу розробити та впровадити коректне й ефективне нормативно-правове регулювання відповідних відносин у державі. З огляду на це *метою нашої статті* є з'ясування того, як відповідно до чинного законодавства України можна визначити поняття впровадження і реалізації ПЕЗ.

Рухаючись у цьому напрямі, зауважимо, що прийняті у сфері охорони здоров'я і забезпечення епідемічного благополуччя населення законодавчі акти не містять термінів «впровадження» і «реалізація». Замість них використано поняття «організація» і «проведення» ПЕЗ (наприклад, ст. 11 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [7]). Проте жоден із них не було дефінійовано на законодавчому рівні. У зв'язку із цим, щоб встановити, у якому розумінні їх використано і чи можна вживати застосовані у ст. 11 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [7] правові конструкції у значенні вибраних нами під час формулювання теми статті категорій, звернімось до їх тлумачення, яке пропонується у словниках української мови.

Так, опираючись на інформацію, розміщену у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» 2005 р. [8], перерахованим вище поняттям можна

надати такі означення: *реалізація* – дія, *процес здійснення чогось*, надання чомусь реального значення, втілення чогось у життя [8, с. 1204]; *впровадження* – дія, *процес введення чогось у дію*, у практику, надання чомусь певного стану [8, с. 205]; *організація* – діяльність, процес створення, заснування чогось із залученням до цього інших та спираючись на них; *здійснення певних заходів громадського значення з розробленням їх підготовки та проведення*; *забезпечення, влаштування чогось із вишукуванням для цього відповідних можливостей*; *налагодження, впровадження чогось тощо* [8, с. 853]; *проведення – здійснення чого-небудь*; *спроба реалізації, втілення в життя певних поглядів, ідей тощо* [8, с. 1146].

З викладеного бачимо, що всі наведені категорії мають приблизно однакове значення та їх розмежування є доволі умовним. Це підтверджується й аналізом, який проводять вчені на рівні наукових джерел, результати якого демонструють, що названі терміни можна використовувати як взаємозамінні [9]. Враховуючи це, вважаємо, що вибір того чи іншого терміна залежить від особистого відчуття його доречності, сприйняття відмінностей між наявними варіантами й особистих поглядів автора на те, які слова найбільш точно віддзеркалюють сутність тих явищ, які він бажає позначити за їх допомогою.

Зважаючи на це, пропонуємо в цілях нашого дослідження, опираючись на установлений порядок вживання цих слів та їх логіко-семантичне значення, зокрема, відображене вище, використовувати як синоніми такі пари термінів: *впровадження* і *організація*, оскільки вони обидва націлені на здійснення підготовчих та інших дій, спрямованих на перше введення чогось у життя, тобто надання йому дійсної сили, легітимацію тощо; *реалізація* і *проведення* як безпосереднє здійснення чогось уже введенного у практику, легітимованого тощо.

Разом із тим для формулювання відповідних дефініцій *впровадження* і *реалізації* ПЕЗ, базуючись на зазначеному вище, доцільно звернутися до аналізу чинного законодавства, щоб сформулювати уяву про те, які саме елементи належать до

їх змісту, тобто які саме дії охоплюються поняттям *впровадження*, а які – *реалізації* ПЕЗ.

Із цією метою проаналізуємо ст. 11 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [7], спеціально присвячену цьому питанню. Так, з її вивчення випливають такі важливі висновки:

1) у її межах не розмежовано між собою діяльність із *впровадження* і *реалізації* ПЕЗ, як і не відмежовано, що з перерахованого в ній стосується профілактичних заходів, а що – ПЕЗ. Так само з формулювання ч. 1 ст. 11 не випливає однозначної відповіді на те, чи належать медичні огляди й обстеження, профілактичні щеплення й інші заходи до профілактичних та/або ПЕЗ. Викладене має бути виправлено відповідно до правил нормопроектувальної техніки шляхом внесення змін до цього положення, які полягають у чіткому встановленні того, які заходи належать до категорії профілактичних, які до – ПЕЗ, чи належать до певної із цих категорій умовно відмежовані від них медичні огляди, щеплення, гігієнічне виховання та навчання тощо;

2) повноваження на *впровадження* та *реалізацію* ПЕЗ покладено на: «органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, органи державної санітарно-епідеміологічної служби, заклади охорони здоров'я, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, а також на громадян» [7]. Інакше кажучи, уповноваженими на зазначену діяльність особами є суб'єкти публічної адміністрації (далі – СПА), фізичні та юридичні особи, незалежно від форми власності останніх. Водночас маємо підкреслити, що ч. 1 ст. 11 названого закону не відповідає правовій дійсності, адже Державну санітарно-епідеміологічну службу України було ліквідовано. Крім того, незрозумілим є її відмежування від решти органів виконавчої влади, оскільки вона до них також належала [10]. Нагадаємо, що наразі центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику в галузі санітарного законодавства, санітарного та епідемічного благополуччя населення є Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [11], а у сфері епідеміоло-

гічного нагляду – Міністерство охорони здоров'я України [12] (далі – МОЗ). Тому, на нашу думку, доцільно вилучити словосполучення «органи державної санітарно-епідеміологічної служби» з тексту ч. 1 ст. 11 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»;

3) у межах цієї статті перераховано низку заходів, які належать до профілактичних заходів та ПЕЗ, однак не закріплено переліку дій, які належать до тих, що безпосередньо пов'язані з їх впровадженням і реалізацією. Як наслідок, можемо констатувати, що попри назву статті її зміст не розкрито належним чином. Інакше кажучи, назва і зміст статті не відповідають належним чином одне одному. На нашу думку, її доцільно доповнити положеннями, згідно з якими буде чітко й однозначно зрозуміло, які дії спрямовано на впровадження, а які – на реалізацію тих чи інших заходів, а також до повноважень яких суб'єктів належать конкретні дії з цього приводу.

Розвиваючи наші міркування у вибраному напрямі далі, пропонуємо встановити, чи надаються відповіді на поставлені питання в інших нормативно-правових актах (далі – НПА) законодавчого та підзаконного рівня. Зокрема, у Кодексі цивільного захисту України [13] та в Законах України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [14], «Про систему громадського здоров'я» [15], «Про правовий режим надзвичайного стану» [16], які встановлюють певні засади впровадження та реалізації ПЕЗ, також відсутні дефініції перерахованих понять і не розмежовано повноваження із впровадження та з реалізації ПЕЗ, як і не встановлено, яким чином має здійснюватися відповідна діяльність. Підзаконні НПА, якими зазвичай затверджуються порядки діяльності СПА, із цих питань не прийнято, а ті, що було ухвалено з метою організації та проведення ПЕЗ [17; 18; 19], обмежуються переважно перерахуванням тих заходів, які потрібно здійснити.

З викладеного випливає, що наразі в Україні не затверджено чіткої процедури впровадження та реалізації ПЕЗ, а нормативно-правове регулювання обмежується закріпленням окремих повноважень і перерахуванням певних ПЕЗ, які потрібно проводити в тих чи інших обставинах. На

фоні того, що конкретних цілей та правового зв'язку із забезпеченням реалізації прав і свобод людини також не закріплено стосовно ПЕЗ, окреслена ситуація свідчить про високий рівень потреби в розробці нового нормативно-правового базису в цій сфері. Ключовим у його межах має стати затвердження повноцінного механізму діяльності СПА у випадках необхідності своєчасного та ефективного реагування на епідемії, який буде орієнтовано не лише на комплексне урегулювання діяльності СПА (включно з розмежуванням повноважень між ними, процедур діяльності, спрямованої на впровадження та на реалізацію ПЕЗ та окремо профілактичних заходів), але й на забезпечення реалізації прав і свобод людини, оскільки саме вони визначають зміст і спрямованість діяльності держави [20].

А втім, вивчення окремих правових актів, прийнятих у сфері охорони здоров'я із суміжних питань, дає змогу отримати певне уявлення про те, які дії мають вчинятися з метою «впровадження» певних заходів. А саме з аналізу Порядку впровадження профілактики інфекцій та інфекційного контролю в закладах охорони здоров'я, які надають медичну допомогу в стаціонарних умовах, затвердженого наказом МОЗ від 3 серпня 2021 р. № 1614 [21], впливає, що процес впровадження відповідних заходів передбачає такі етапи:

1) підготовчий, пов'язаний з організацією інституційного забезпечення, наприклад: створення відповідних інституцій, призначення їх керівників, розробка механізму взаємодії взаємопов'язаних осіб, як-то закладів охорони здоров'я з відділом інфекційного контролю, створення списків зацікавлених осіб, збір попередніх даних із впровадження відповідних заходів, вивчення можливостей їх інтеграції з іншими запровадженими програмами, визначення переліків громадських об'єднань, що можуть брати участь і сприяти впровадженню та реалізації заходів, здійснення відповідних погоджень і визначення можливостей із залучення потрібних ресурсів для розробки, впровадження й підтримки плану дій, зокрема, щодо профілактики інфекцій та інфекційного контролю тощо [21];

2) оцінювальний, який полягає в проведенні базової та подальшої оцінок поточної ситуації, для виявлення завдань, які потрібно вирішити, визначення ризиків, фактичних потреб, наявних ресурсів, виявлення сильних і слабких сторін запланованих заходів тощо. Він передбачає, наприклад, ознайомлення працівників із системою оцінювання основних компонентів передбачених заходів, визначення відповідальних за це осіб, збір даних, аналіз і представлення результатів, визначення строків проведення подальшого оцінювання, підготовку, оформлення та подання звітів [21];

3) розробка та виконання плану дій, який полягає у визначенні пріоритетних дій, потенційних перешкод і способів їх усунення, наявного інструментарію і ресурсів для створення відповідних умов для реалізації потрібних заходів, визначення конкретних заходів, затвердження плану дій, узгодження проведення моніторингу, оцінки та дати перегляду плану дій тощо [21];

4) оцінка впливу, метою якої є збір даних для виявлення чинників, які справили позитивний вплив, заходів і ресурсів, що додатково потрібні для досягнення поставлених задач [21];

5) формування культури безпеки, яка передбачає, умовно кажучи, налагодження стабільного функціонування механізму здійснення відповідних заходів. Наприклад, підтримка налагодженого співробітництва, регулярний перегляд і покращення здійснення заходів за допомогою нововведень, розширення персоналу, розвиток інформування, оптимізація аналізу та взаємодії тощо [21].

Інакше кажучи, наведена інформація підтверджує наші погляди стосовно *сутності впровадження* (організації) як правової категорії, яка полягає у вчиненні потрібних дій, прийнятті рішень підготовчого характеру, спрямованих на створення умов для введення ПЕЗ у практику. Отже, припускаємо, що нею охоплюється вся діяльність, пов'язана зі встановленням і підтвердженням необхідності впровадження ПЕЗ, визначенням їх різновидів, обґрунтуванням ефективності та попередньою оцінкою наслідків їх здійснення, відповідальних за їх впровадження та

реалізацію осіб, встановленням їх повноважень, порядків і процедур їх реалізації, прийняттям НПА, які це регулюють, забезпеченням їх виконання шляхом розробки й затвердження механізмів контролю, моніторингу тощо, визначенням відповідних для їх реалізації ресурсів, плануванням діяльності, розробкою програм і стратегій тощо. Отже, *реалізація ПЕЗ* – це безпосереднє їх здійснення, що підтверджується аналізом згаданих вище НПА.

Окреслені висновки доцільно співвіднести із закріпленими за СПА у сфері ПЕЗ повноваженнями, щоб певним чином їх (наші умовиводи) уточнити й конкретизувати. Наприклад, із вивчення повноважень МОЗ, місцевих державних адміністрацій, інших органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, закріплених чинними НПА, можна виокремити такі, які, на нашу думку, мають безпосереднє відношення до впровадження ПЕЗ: прийняття рішень щодо необхідності впровадження ПЕЗ (п. 5¹ ч. 1 ст. 22 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [22]), з питань боротьби з епідеміями, які передбачають за їх порушення адміністративну відповідальність (п. 2 ч. 3 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [23]); затвердження протиепідемічних правил і норм, нормативів, регламентів, форм актів перевірок, порядків підготовки і подання звітності про санітарно-епідемічну ситуацію, проведення профілактичних щеплень, державної санітарно-епідеміологічної експертизи; аналіз і прогнозування епідемічної ситуації, поширення інформації про неї, забезпечення здійснення моніторингу тощо (пп. 14 п. 4 Положення про МОЗ [12]); запровадження особливих умов і режимів праці, навчання, пересування й перевезення на всій території України або в окремих її місцевостях (ч. 3 ст. 30 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [14]); встановлення і скасування дії карантину; прийняття рішення про необхідні медико-санітарні заходи і ПЕЗ; затвердження порядку здійснення епідеміологічного нагляду, епідеміологічних розслідувань захворювань; ініціація скликання невідкладного засідання Державної комісії

з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій для прийняття відповідних рішень, засідання надзвичайної протиепідемічної комісії для прийняття рішень щодо недопущення поширення інфекційних хвороб на відповідній території; затвердження критеріїв щодо кількості випадків, що свідчать про наявність епідемії (п. 5, 9 ч. 1 ст. 7, п. 20 ч. 1, п. 4 ч. 2 ст. 8, п. 4 ч. 4 ст. 9 Закону України «Про систему громадського здоров'я» [15]) тощо.

Крім того, зауважимо, що категорії «впровадження...» і «реалізація ПЕЗ» можуть застосовуватись і стосовно юридичних і фізичних осіб, про що йшлося на початку статті. Наприклад, певні з дій, які можна віднести до змісту зазначених понять, можливо визначити шляхом аналізу затверджених протиепідемічних заходів [17]. Зокрема, впровадження ПЕЗ передбачає визначення відповідальних за їх дотримання осіб, організацію відповідних умов для проведення температурного скринінгу працівників, підготовку матеріалів для роз'яснювальних робіт, інформаційних матеріалів про вакцинацію, організацію збільшення пунктів вхідного контролю, планування масових заходів з метою забезпечення відповідних інтервалів між ними, забезпечення наявності дезінфікувальних засобів тощо [17]. При цьому провести чітку межу між впровадженням та реалізацією ПЕЗ на такому рівні складно, оскільки окремі з дій хоча й носять організаційний, підготовчий характер, але водночас із цим можуть самі по собі належати до ПЕЗ, а отже, їх здійснення фактично набуватиме значення реалізації ПЕЗ. Наприклад, розміщення контейнерів для засобів індивідуального захисту, з одного боку, це підготовка для здійснення ПЕЗ, пов'язаного зі своєчасною утилізацією використаних засобів індивідуального захисту, а з іншого – це захід із розширення можливостей для такої утилізації, який би не проводився за нормальних обставин.

Це вказує водночас на їх неоднозначну природу та додатково доводить потребу в належному нормативно-правовому закріпленні механізму діяльності суб'єктів впровадження та реалізації ПЕЗ. Адже, наприклад, для реалізації того чи іншого

заходу з боку СПА обов'язковим є чітке визначення процедури й порядку спрямованої на це діяльності. Кожен захід може потребувати специфічних, відмінних підготовчих дій, певних затверджених форм актів, звітів, фіксації у видатках бюджетів тощо. До того ж запровадження конкретних різновидів ПЕЗ має належати до повноважень СПА, інакше вони набудуть незаконного характеру. У зв'язку із цим із законодавства має чітко й однозначно випливати, де безпосередньо ПЕЗ, які потрібно реалізувати, а де дії підготовчого характеру, які передбачено процедурою впровадження ПЕЗ, і на підставі чого вони виконуються. Отже, пропонуємо внести відповідні зміни до названих вище нормативно-правових актів, насамперед до ст. 11 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», якими буде заповнено окреслені прогалини.

Таким чином, на підставі проведеного у статті дослідження пропонуємо розуміти під поняттям впровадження і реалізації ПЕЗ діяльність, здійснювану уповноваженими на це СПА, фізичними та юридичними особами, спрямовану на досягнення цілей ПЕЗ, включно із забезпеченням реалізації прав і свобод людини, що полягає у створенні умов, потрібних для здійснення ПЕЗ на практиці шляхом виконання дій підготовчого характеру, і безпосереднє виконання вимог, правил, рекомендацій, які уособлюють собою ті чи інші ПЕЗ.

Разом із тим вважаємо за доцільне наголосити на необхідності вдосконалення чинного законодавства, яким регламентовано засади впровадження й реалізації ПЕЗ, зокрема, у напрямку закріплення відповідних дефініцій, розмежування повноважень на впровадження ПЕЗ та інших заходів (МСЗ, профілактичних), встановлення процедури впровадження ПЕЗ насамперед з боку СПА та порядку їх реалізації ними, актуалізації положень відповідно до правової дійсності тощо. Викладене потребує також подальшого проведення наукових розробок у цій сфері, що дасть змогу подальшого виявлення тих аспектів механізму впровадження та реалізації ПЕЗ, які потребують оптимізації їх нормативно-правового забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воронятников О. О. Нормативно-правове адміністрування сферою санітарного й епідемічного благополуччя населення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. Ч. 1. С. 72–76. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.12>.
2. Бурченко Ю. В. Адміністративно-правове регулювання правопорушень щодо порушення вимог карантину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 105–107.
3. Чернецька О. А. Правове регулювання адміністративної відповідальності за порушення карантину в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)*. Т. 2 : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 133–136.
4. Чорна В. Г. Поняття, особливості адміністративно-правового режиму протиепідеміологічного, протиепізоотичного, протиепіфитотичного обмежувального спрямування. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3 (61). С. 123–127.
5. Муляр Г. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права на охорону здоров'я : дис. ... д-ра юрид. наук. Спец. 12.00.07. Київ, 2020. 565 с.
6. Хайнацький Є. С. Адміністративно-правове регулювання епідеміологічного контролю та нагляду в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.07. Суми, 2021. 234 с.
7. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квітня 2000 р. № 1645-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 29. Ст. 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (дата звернення: 05.12.2023).
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
9. Зуєв В. М. Поняття впровадження в сучасному філософському дискурсі. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. 2012. Вип. 22. С. 18–22.
10. Про Положення про Державну санітарно-епідеміологічну службу України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 400/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400/2011#Text> (дата звернення: 05.12.2023).
11. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.12.2023).
12. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.12.2023).
13. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 34–35. Ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 05.12.2023).
14. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 4. Ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 05.12.2023).
15. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 6 вересня 2022 р. № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20> (дата звернення: 05.12.2023).
16. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 23. Ст. 176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 05.12.2023).
17. Про затвердження протиепідемічних заходів під час проведення масових заходів (окрім спортивних) на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Постанова Міністерства охорони здоров'я України; Головного державного санітарного лікаря України від 6 грудня 2021 р. № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023488-21#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

18. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

19. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

20. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

21. Про організацію профілактики інфекцій та інфекційного контролю в закладах охорони здоров'я та установах / закладах надання соціальних послуг / соціального захисту населення : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 3 серпня 2021 р. № 1614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1320-21#n4> (дата звернення: 05.12.2023).

22. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 20–21. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

23. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

УДК 342:342.6:352/353(477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.6.7>

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ ТА ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В МЕХАНІЗМІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПІДТРИМКИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ткаченко Олександр Миколайович,

аспірант кафедри конституційного і адміністративного права
юридичного факультету
Київського авіаційного університету

Стаття присвячена дослідженню місця та ролі Президента України та органів виконавчої влади в механізмі формування та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування в Україні. Акцентовано, що становлення дієздатного місцевого самоврядування є головним завданням не тільки територіальних громад та вибраних ними органів, а й держави, яка повинна створювати правові, організаційні, матеріально-фінансові та інші передумови для його розвитку. Своєю чергою це має супроводжуватися формуванням державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування, яка повинна виходити з розуміння того, що його розвиток є однією з найважливіших функцій будь-якої демократичної держави. Констатовано, що в реалізації відповідної функції повинні брати участь у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України, всі державні органи, серед яких ключова роль належить Президенту України та органам виконавчої влади. В руслі такого підходу у статті охарактеризована роль та визначені форми (способи) участі Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних і місцевих органів виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування в Україні. Обґрунтовано, що зазначені органи забезпечують формування та реалізацію відповідної політики шляхом видання (прийняття) правових актів як нормативного, так і ненормативного характеру та здійснення різних дій організаційного характеру. При цьому наголошується, що зазначені органи повинні брати участь у формуванні та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування виключно в межах повноважень, визначених у Конституції та законах України. У зв'язку з цим у статті здійснено критичний аналіз ідей про можливість видання Президентом України нормативних актів, які виконують регламентуючу функцію щодо встановлення законних підстав, повноважень та способів діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, оскільки Конституція України не уповноважує його на видання нормативно-правових актів з питань місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеве самоврядування, державна підтримка місцевого самоврядування, Президент України, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади.

Oleksandr Tkachenko. The President of Ukraine and the bodies of the executive power in the mechanism of formation and implementation of state policy regarding the support of local self-government in Ukraine

The article is devoted to the study of the place and role of the President of Ukraine and executive authorities in the mechanism of formation and implementation of state policy regarding the support of local self-government in Ukraine. It is emphasized that the formation of effective local self-government is the main task not only of territorial communities and their elected bodies, but also of the state, which must create legal, organizational, material and financial and other prerequisites for its development. In turn, this should be accompanied by the formation of a state policy regarding the support of local self-government, which should be based on the understanding that its development is one of the most important functions of any democratic state. It was established that all state bodies, among which the President of Ukraine and the executive bodies

have a key role, should participate in the implementation of the relevant function within the limits of the powers defined by the Constitution and laws of Ukraine. In line with this approach, the article describes the role and defined forms (methods) of participation of the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, ministries and other central and local executive bodies in the formation and implementation of state policy on supporting local self-government in Ukraine. It is substantiated that these bodies ensure the formation and implementation of the relevant policy by issuing (adopting) legal acts of both normative and non-normative nature and carrying out various actions of an organizational nature. At the same time, it is emphasized that these bodies should participate in the formation and implementation of state policy regarding the support of local self-government exclusively within the limits of the powers specified in the Constitution and laws of Ukraine. In this regard, the article carries out a critical analysis of ideas about the possibility of the President of Ukraine issuing normative acts that perform a regulatory function regarding the establishment of legal grounds, powers and methods of activity of local self-government bodies and officials, since the Constitution of Ukraine does not authorize him to issue normative and legal acts on local self-government.

Key words: local self-government, state support of local self-government, President of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, executive authorities.

У сучасних умовах однією з головних підвалин будь-якої демократичної держави є місцеве самоврядування, яке в Конституції України визначене правом територіальної громади села, селища, міста самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [1, ст. 140]. При цьому становлення дієздатного місцевого самоврядування є головним завданням не тільки відповідних територіальних громад та вибраних ними органів, а й держави, яка з метою залучення громадян до управління державними справами на місцевому рівні та підвищення його ефективності повинна створювати правові, організаційні, матеріально-фінансові та інші передумови для його розвитку. Йдеться про необхідність формування державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування, конституційно-правові орієнтири якої визначені у відповідних положеннях Конституції України [1, ст. 7, 140, 142, 143], Європейської хартії місцевого самоврядування [2, ст. 9], Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3, ст. ст. 2, 4, 16, 60, 62] та інших законодавчих актів.

У юридичній літературі ідея про необхідність формування державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування, яка повинна виходити з розуміння того, що його розвиток є однією «...з найважливіших функцій будь-якої демократичної держави», чи не вперше була сформульована ще до прийняття Конституції України 1996 року одним із фундаторів

місцевого самоврядування проф. І.П. Бутком [4, с. 87]. У сучасних умовах про можливість формування державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування та виокремлення відповідної функції йдеться також у працях Т.М. Барановської, О.Г. Остапенко [5, с. 71–74], О.О. Фролова [6, с. 117], хоча така функція поки що не згадується в загальній теорії держави і права. Втім це не виключає можливості виокремлення для цілей дослідження такої функції (чи підфункції) держави, під якою слід розуміти основні напрями діяльності держави щодо підтримки її становлення та розвитку як однієї з підвалин демократичного політичного режиму.

Необхідність формування державної політики щодо підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні зумовлена тим, що місцеве самоврядування за своєю природою є децентралізованою формою державного управління [7, с. 51]. Це відображається в тому, що органи місцевого самоврядування беруть участь у реалізації більшості функцій держави [8, с. 305, 446], у зв'язку з чим держава повинна наділяти їх не тільки повноваженнями зі здійснення її завдань і функцій на місцях, а й необхідними для їх виконання матеріальними, фінансовими та іншими ресурсами. Саме тому, як наголошується в літературі, місцеве самоврядування ніде у світі «...не може обійтися без відповідної підтримки з боку держави, зокрема, фінансової» [9, с. 42].

Виходячи з розуміння державної підтримки розвитку місцевого самовряду-

вання як функції держави, слід зазначити, що в її реалізації (як, зрештою, й будь-якої іншої функції держави) повинні брати участь у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України, практично всі державні органи, що в принципі вважається аксіомою в юридичній науці. При цьому у системі державних органів провідну роль у механізмі формування та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування виконують органи виконавчої влади. Відповідно до принципу розподілу влади їх основне функціональне призначення полягає у здійсненні виконавчої влади, яка асоціюється з державним управлінням, яке в тому чи іншому обсязі може проявлятися у діяльності різних державних органів, що формально не віднесені до органів виконавчої влади.

До таких державних органів належить Президент України, який наділений Конституцією України відповідними повноваженнями у сфері виконавчої влади, в результаті чого він у теорії і практиці сприймається як «носії виконавчої влади» [10, с. 65; 11, с. 41] або «повноважень відповідної гілки влади» [10, с. 211–212]. При цьому вважається, що посада «Президента України належить до системи органів виконавчої влади суто функціонально, а точніше компетенційно, тобто через певний обсяг своїх повноважень (компетенції)». Але водночас застерігається, що «він не віднесений до неї структурно як самостійний складовий елемент системи органів виконавчої влади» [10, с. 212; 113, с. 25]. Такий підхід дістав відображення в монографії відомого вченого В.М. Шаповала «Феномен конституційного права», в якій інститут глави держави досліджується в розділах, присвячених аналізу явища виконавчої влади. При цьому, як наголошує згаданий автор, ступінь його поєднання з виконавчою владою залежить від прийнятої форми державного правління [12, с. 235–236].

Саме такий функціональний зв'язок Президента України зі сферою виконавчої влади дає підстави для його включення в єдиному контексті з органами виконавчої влади, зокрема Кабінетом Міністрів України (Урядом України), до механізму формування та реалізації державної полі-

тики щодо підтримки місцевого самоврядування, хоча він наділяється відповідними повноваженнями у сфері не тільки виконавчої, а й законодавчої та судової влади, що свідчить про його специфічну роль у механізмі держави.

У доктрині конституційного права Президент України нерідко розглядається як один із вищих органів держави і як найвища посадова особа держави [12, с. 240], що свідчить про його провідну роль у механізмі держави. Зокрема, про таку його роль свідчить зміст положень ст. 102 Конституції України, згідно з якими Президент України є: главою держави і виступає від її імені (ч. 1); гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ч. 2). Ці конституційні положення вказують на його основні функції, зміст яких відображається в його повноваженнях, визначених у Конституції України.

Президент України, як вищий орган держави загальної компетенції, може брати участь у формуванні та реалізації державної політики практично у всіх сферах суспільного життя, в тому числі у сфері державної підтримки місцевого самоврядування. При цьому характерною особливістю його конституційного статусу є те, що він повинен брати участь у формуванні та реалізації державної політики у цій сфері (як і в будь-яких інших сферах суспільного життя) лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України (ч. 2 ст. 19, п. 31 ч. 1 ст. 106).

Відповідно до Основного Закону України одним із головних напрямів діяльності Президента України у здійсненні державної підтримки місцевого самоврядування є його участь у формуванні законодавчої основи місцевого самоврядування як суб'єкта права законодавчої ініціативи у Верховній Раді. При цьому законопроекти, визначені ним як невідкладні, мають розглядатися Верховною Радою позачергово (ст. 93). Зокрема, до прикладів реалізації Президентом України права законодавчої ініціативи слід віднести внесення ним на розгляд Верховної Ради проектів законів України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» (реєстр. № 2477

від 14.05.2008), який був прийнятий як Закон 16 квітня 2009 року [13], «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування» (реєстр. № 0093 від 18.08.2014), який був прийнятий як Закон 2 вересня 2014 року [14].

Проявом участі Президента України у формуванні законодавчої основи місцевого самоврядування є також здійснення ним права вето щодо прийнятих Верховною Радою законів з питань місцевого самоврядування (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх із вмотивованими і сформульованими пропозиціями на повторний розгляд до парламенту (п. 30 ч. 1 ст. 106, ч. 2 ст. 94). Приміром, із відповідними Пропозиціями Президента України був повернутий до Верховної Ради новий Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування», який був прийнятий нею 9 лютого 2017 року [15].

Крім того, відповідно до ст. 154 Конституції Президент України може подавати до Верховної Ради законопроекти про внесення змін до Конституції України з питань розвитку місцевого самоврядування. Зокрема, прикладом можуть слугувати проекти законів про внесення змін до Конституції України щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування (реєстр. № 4178а від 26.06.2014) [16] та про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. № 2217а від 01.07.2015), які, відповідно, були відкликані Президентом України 27 листопада 2014 року та 29 серпня 2019 року [17].

Завершуючи огляд основних напрямів участі Президента України у формуванні нормативно-правової основи місцевого самоврядування, слід відзначити, що Конституція України не уповноважує його на видання нормативних актів з питань місцевого самоврядування, які, на думку О.М. Горашенкова, виконують «регламентуючу функцію щодо встановлення законних підстав, повноважень та способів діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування...», «належить до групи підзаконних, юридично-формалізованих джерел муніципального права»

і «мають на меті деталізацію положень та законів України» [18, с. 40–41]. Це зумовлено тим, що відповідно до Основного Закону України місцеве самоврядування має здійснюватися в порядку, встановленому Конституцією і законами України (ст. 19, 140, 146).

Відповідно до Основного Закону одним із потенційних способів участі глави держави, як гаранта додержання Конституції України, в здійсненні державної підтримки місцевого самоврядування може бути зупинення дії актів Уряду України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 5 ч. 1 ст. 106). Сюди слід також віднести скасування Президентом актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим (далі – АРК) (п. 16 ч. 1 ст. 106) та рішень голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України (ч. 8 ст. 118).

Зокрема, прикладом зупинення дії актів Уряду України з мотивів невідповідності Конституції України є видання Президентом України відповідного Указу від 21 липня 2008 р. № 639, яким була зупинена дія Постанови Уряду України «Про затвердження Порядку проведення у 2008 році земельних аукціонів» від 17 квітня 2008 р. № 394 з одночасним зверненням до Конституційного Суду України. Останній у своєму рішенні визнав пункт 1 положення вказаної Постанови, яким затверджений Порядок проведення у 2008 році земельних аукціонів, таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) (п. 1 резолютивної частини рішення) [19].

За приклад скасування рішень голів місцевих державних адміністрацій може слугувати Указ Президента України від 13.04.2016 р. № 142 «Про скасування рішення голови Первомайської районної державної адміністрації Миколаївської області». Цим Указом було скасовано розпорядження голови вказаної районної державної адміністрації від 12 жовтня 2012 р. № 470-р «Про зарахування земельної ділянки в межах території Ленінської сільської ради до земель запасу державної власності» як таке, що суперечить Конституції та законам України, зокрема статтям

14 і 19 Конституції України, статтям 3, 6, 7, 21 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», статтям 17, 19, 122 Земельного кодексу України [20].

Формами участі Президента України у здійсненні державної підтримки місцевого самоврядування є також його звернення з конституційними поданнями до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів та інших правових актів Верховної Ради, актів Кабінету Міністрів, правових актів Верховної Ради АРК та офіційного тлумачення Конституції України з питань, що стосуються питань організації та здійснення місцевого самоврядування. Чи не єдиним прикладом такого звернення є його конституційне подання про офіційне тлумачення відповідних положень статей 118, 133, 140, 141 Конституції України, статей 23, 30 Закону України «Про державну службу» (1993 р.), статей 12, 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», статей 10, 13, 16, пункту 2 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», статей 8, 10 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», що стосуються особливостей здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві [21].

Проте це не означає, що питання конституційності законів України чи інших нормативно-правових актів з питань місцевого самоврядування залишаються поза увагою Президента як гаранта дотримання Конституції України. Річ у тому, що в окремих випадках Президент, виходячи з тих чи інших політичних міркувань, може діяти через народних депутатів України, які звертаються з відповідними конституційними поданнями до Конституційного Суду за його ініціативою. Прикладом такого звернення є конституційне подання 46 народних депутатів України до Конституційного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. (справа про місцеве самоврядування) [22]. В ньому були порушені питання щодо конституційності тих положень вказаного

вище Закону, стосовно яких Президентом були висловлені зауваження, але які не були враховані Верховною Радою України у разі подолання його вето на цей Закон.

Крім того, Президент України бере участь у розгляді відповідної категорії справ через свого Представника в Конституційному Суді України, який уповноважений представляти його на постійній основі у Конституційному Суді як суб'єкта права на конституційне подання та висловлювати його позицію щодо порушених питань у відповідних конституційних поданнях.

Відповідно до Конституції України однією з форм участі Президента України у формуванні державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування є його звернення з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України (п. 2 ч. 1 ст. 106). У цих посланнях на основі аналізу внутрішнього та зовнішнього становища України можуть визначатися цілі та пріоритети державної політики у відповідних сферах суспільного життя, в тому числі у сфері місцевого самоврядування в Україні.

Однак зазначені послання Президента, яким властивий суто політичний характер, за своєю природою не є правовими актами і не містять норм права. Відповідно до ч. 3 ст. 106 Конституції Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає лише правові акти у формі указів і розпоряджень, які є обов'язковими до виконання на території України. Тому відповідні ідеї та пропозиції Президента, які містяться у відповідних посланнях, можуть бути реалізовані або шляхом внесення ним чи іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи відповідних проектів законів до Верховної Ради, або шляхом видання в межах повноважень, визначених Конституцією України, відповідних указів і розпоряджень.

До прикладів участі Президента України у формуванні державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування слід віднести видання ним указів: «Про зміцнення економічних основ самоврядування міст України» від 12.03.1994 р. № 84 [23], «Про заходи щодо підтримки українсько-шведського проекту розвитку

місцевого самоврядування в місті Ірпені» від 27.06.1997 р. № 588 [24], «Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні» від 30.08.2001 р. № 749 [25], «Про Всеукраїнський конкурс проектів та програм розвитку місцевого самоврядування» від 28.10.2002 р. № 952 [26], «Про першочергові заходи з розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік» від 07.12.2016 р. № 545 [27], «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» від 27.09.2021 р. № 487 [28]. Проте, на нашу думку, роль таких актів глави держави не можна перебільшувати, як це видається деяким авторам [18; 29], оскільки їм властивий здебільшого політичний характер. Річ у тому, що Президент, як наголошувалося вище, може брати участь у формуванні державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування лише в межах повноважень, визначених виключно Конституцією України, яка не наділяє його повноваженнями видавати такого роду акти. Зокрема, визначення засад державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування та затвердження відповідних загальнодержавних програм належить до повноважень Верховної Ради.

Для здійснення своїх повноважень, у тому числі у сфері державної підтримки місцевого самоврядування, Президент України може створювати у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби (п. 28 ч. 1 ст. 106). З метою підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні за час існування інституту президентства було створено чимало таких органів, які хоч і мали різні назви, проте визначались здебільшого як консультативно-дорадчі органи при Президентові України. Зокрема, до них належать Координаційна рада з питань місцевого самоврядування [30], Національна Рада з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів та місцевого самоврядування [31], Національна рада з питань державного управління та місцевого самоврядування [32], Рада міських голів [33], Національна рада з питань взаємодії органів державної влади та органів місцевого

самоврядування [34], Рада регіонів [35], Рада регіонального розвитку [36], Рада розвитку громад та територій [37].

Нині це Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України, який визначений консультативно-дорадчим органом [38]. Відповідно до п. 3 Положення про цей Конгрес його основними завданнями, зокрема є: вивчення та узагальнення міжнародного досвіду у сфері територіального розвитку, розвитку місцевого самоврядування та здійснення заходів щодо його практичної реалізації, зокрема з урахуванням стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування (п. п. 7); аналіз законодавства України з питань регіонального розвитку, місцевого самоврядування та територіальної організації влади, підготовка пропозицій щодо його вдосконалення (п. п. 8) [38].

Окремо слід згадати Фонд сприяння становленню і розвитку місцевого та регіонального самоврядування України, який був утворений на підставі Указу Президента України від 17 квітня 1992 р. № 257 [39] і який пізніше згідно з Указом Президента від 19 грудня 1995 року № 1167 [40] був перейменований на «Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України». Відповідно до Положення до основних завдань Фонду, який визначався «центральною науково-методичною, консультативною та координуючою установою, утвореною при Президентові України для підтримки місцевого самоврядування в Україні», було віднесено: 1) надання науково-методичної та консультативної допомоги у становленні та розвитку місцевого самоврядування; 2) координацію зусиль вітчизняних асоціацій та інших громадських організацій, діяльність яких спрямована на розвиток місцевого самоврядування; 3) сприяння органам місцевого самоврядування у розвитку демократичних форм і методів їх роботи; 4) сприяння утвердженню правових засад у діяльності органів місцевого самоврядування; 5) вироблення на основі вітчизняного і міжнародного досвіду пропозицій і рекомендацій щодо розвитку місцевого самоврядування [40].

Відповідно до Конституції та законів України ключова роль у формуванні та реалізації державної політики щодо під-

тримки місцевого самоврядування належить органам виконавчої влади, основне функціональне призначення яких полягає у виконанні Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади в процесі безпосереднього управління у відповідних сферах суспільного життя.

В організаційному відношенні система органів виконавчої влади, уповноважених брати участь у формуванні та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування, включає: рівень вищого органу у системі органів виконавчої влади – Кабінет Міністрів України; рівень центральних органів виконавчої влади, до яких належать міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; рівень місцевих органів виконавчої влади, до яких належать місцеві державні адміністрації, територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади [10, с. 207].

Відповідно до Конституції України (ст. ст. 113, 116) та Закону «Про Кабінет Міністрів України» [41] провідна роль у механізмі формування та реалізації державної політики у сфері місцевого самоврядування належить Уряду України як вищому органу виконавчої влади у системі органів виконавчої влади. Він, як орган загальної компетенції, забезпечує в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави практично у всіх сферах суспільного життя, в тому числі у сфері державної підтримки місцевого самоврядування.

За змістом відповідних положень ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів може брати участь у формуванні державної політики у відповідній у сфері шляхом: розробки та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроектів з питань місцевого самоврядування; розробки та здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; розробки проекту закону про Державний бюджет України та забезпечення виконання затвердженого Верховною Радою Державного бюджету України; спрямування та координації діяльності мініс-

терств, інших органів виконавчої влади.

На законодавчому рівні основні напрями державної підтримки місцевого самоврядування з боку Уряду визначені у ст. 39 вказаного вище Закону [41], яка має назву «Відносини Кабінету Міністрів України з органами місцевого самоврядування». Зокрема, відповідно до цієї статті Уряд зобов'язаний: спрямовувати діяльність органів виконавчої влади на сприяння ефективному функціонуванню та розвитку місцевого самоврядування, додержання визначених законом прав органів місцевого самоврядування, забезпечувати взаємодію центральних і місцевих органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення, зокрема економічного, соціального та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць (ч. 1); вживати заходів для ознайомлення органів місцевого самоврядування з проектами актів Кабінету Міністрів України, що безпосередньо стосуються питань функціонування місцевого самоврядування чи інтересів територіальних громад (ч. 2); компенсувати в порядку, визначеному законом, за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті України, витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади (ч. 3); вносити на розгляд Верховної Ради України проекти законів про надання органам місцевого самоврядування окремих повноважень органів виконавчої влади з одночасним поданням пропозицій про фінансування здійснення таких повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету окремих загальнодержавних податків, а також передачі у комунальну власність чи у користування органів місцевого самоврядування відповідних об'єктів державної власності (ч. 4); забезпечувати здійснення відповідно до Конституції та законів України контролю за виконанням органами місцевого самоврядування наданих їм повноважень органів виконавчої влади (ч. 5).

Уряд бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері підтримки місцевого самоврядування шляхом

здійснення комплексу інших заходів, спрямованих на інформаційно-просвітницьку, організаційну, методичну та фінансову підтримку місцевого самоврядування. При цьому провідною формою здійснення Урядом державної підтримки місцевого самоврядування є видання в межах його компетенції правових актів у формі постанов і розпоряджень. Прикладом таких актів є його Постанова «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» від 08.04.2015 р. № 214 [42], розпорядження «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 01.04.2014 р. № 333-р. [43], «Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 22.09.2016 р. № 688-р. [44], «Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019–2021 роки» від 23.01.2019 р. № 77-р. [45] та багато інших.

До другого рівня органів виконавчої влади, які беруть участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері підтримки місцевого самоврядування, засади якої визначені в законах України та інших стратегічних документах, належать міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Як центральні органи виконавчої влади спеціальної компетенції вони забезпечують формування та реалізацію державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування в тих сферах (галузях) державного (публічного) управління, що віднесені законами до їх відання. При цьому головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері розвитку місцевого самоврядування, є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінінфраструктури).

Зокрема, за результатами аналізу змісту Положення про Мінінфраструктури, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.06.2015 р. № 460 [46], до основних напрямів його діяльності у сфері формування та реалізації державної політики щодо підтримки

місцевого самоврядування слід віднести: 1) узагальнення практики застосування законодавства з питань розвитку місцевого самоврядування; 2) розробку пропозицій щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України з питань розвитку місцевого самоврядування та внесення їх в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України; 3) розробку проєктів законів та інших нормативно-правових актів з питань розвитку місцевого самоврядування; 4) погодження проєктів законів, інших актів законодавства з питань місцевого самоврядування, які надходять на погодження від інших міністерств та центральних органів виконавчої влади, підготовку висновків і пропозицій до відповідних проєктів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, та проєктів законів, внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи; 5) зауважень і пропозицій до прийнятих Верховною Радою України законів з питань місцевого самоврядування, що надійшли на підпис Президента України; 6) здійснення нормативно-правового регулювання у сфері місцевого самоврядування; 7) здійснення координації та методологічного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування; 8) розроблення разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим за участю всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів державної регіональної політики та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України Державної стратегії регіонального розвитку України та плану заходів щодо її реалізації, програм регіонального розвитку; 9) здійснення методичного забезпечення добровільного об'єднання територіальних громад тощо.

Аналогічного змісту напрями державної підтримки місцевого самоврядування можуть бути виокремлені також і в діяльності інших міністерств України, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у відповідних сферах суспільного життя, віднесених законами України до їх відання. Зокрема, за змістом

чинного законодавства України відповідні функції у сфері формування та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування здійснюють міністерства економіки, культури та інформаційної політики, освіти і науки, охорони здоров'я, соціальної політики, у справах ветеранів, молоді та спорту, юстиції, фінансів, захисту довкілля та природних ресурсів та інші. Так, наприклад, майже всі міністерства та інші центральні органи виконавчої влади є відповідальними за виконання Плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019–2021 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 77-р. [47].

До місцевих органів виконавчої влади, які наділені відповідними повноваженнями у сфері реалізації державної політики щодо підтримки розвитку місцевого самоврядування, належать місцеві державні адміністрації. Зокрема, відповідно до Закону «Про місцеві державні адміністрації» [48] вони також зобов'язані сприяти у здійсненні органами місцевого самоврядування власних повноважень, зокрема у вирішенні питань економічного, соціального та культурного розвитку відповідних територій, зміцнення матеріальної та фінансової бази місцевого самоврядування, розглядати та враховувати у своїй діяльності пропозиції депутатів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що утвердження дієздатного місцевого самоврядування є одним із головних завдань будь-якої демократичної держави, що передбачає необхідність формування державної політики щодо підтримки його розвитку як однієї з підвалин демократичного ладу. Об'єктивна потреба у формуванні такої політики в Україні зумовлена, зокрема, тим, що органи місцевого самоврядування беруть участь у реалізації більшості основних функцій держави.

За такого підходу у формуванні та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування повинні брати участь у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України, прак-

тично всі органи державної влади, серед яких ключова роль у процесі формування та реалізації такої політики належить Президенту України та органам виконавчої влади.

Президент України, як гарант додержання Конституції України, повинен брати участь у формуванні та реалізації державної політики у цій сфері (як і в будь-яких інших сферах суспільного життя) лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України. Зокрема, основними проявами його участі у формуванні державної політики у сфері місцевого самоврядування є: право законодавчої ініціативи у Верховній Раді; право вето щодо прийнятих Верховною Радою законів; подання до Верховної Ради законопроектів про внесення змін до Конституції України; зупинення дії актів Уряду України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; скасування актів Ради міністрів АРК та рішень голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України; звернення з конституційними поданнями до Конституційного Суду України щодо вирішення питань про відповідність Конституції України законів та у передбачених нею випадках інших актів, офіційного тлумачення Конституції України з питань, що стосуються компетенції місцевого самоврядування.

Відповідно до Конституції та законів України ключову роль у формуванні та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування відіграють органи виконавчої влади, до яких належать Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні і місцеві органи виконавчої влади. Відповідно до Конституції та Закону «Про Кабінет Міністрів України» Кабінет Міністрів як орган загальної компетенції забезпечує в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави практично у всіх сферах суспільного життя, в тому числі у сфері державної підтримки місцевого самоврядування шляхом: розробки та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроектів з питань

місцевого самоврядування; розробки та здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; розробки проєкту закону про Державний бюджет України та забезпечення виконання затвердженого Верховною Радою Державного бюджету України; спрямування та координації діяльності міністерств, інших органів виконавчої влади.

Міністерства, як центральні органи виконавчої влади спеціальної компетенції, забезпечують формування та реалізацію державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування в тих сферах (галузях) державного (публічного) управління, що віднесені законами до їх відання. Приміром, за змістом чинного законодавства України відповідні функції у сфері формування та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування здійснюють міністерства економіки, культури та інформаційної політики, освіти і науки, охорони здоров'я, соціаль-

ної політики, у справах ветеранів, молоді та спорту, юстиції, фінансів, захисту довкілля та природних ресурсів та інші. Проте головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері розвитку місцевого самоврядування, є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінінфраструктури).

До місцевих органів виконавчої влади, які наділені відповідними повноваженнями у сфері реалізації державної політики щодо підтримки розвитку місцевого самоврядування, належать місцеві державні адміністрації, які повинні сприяти у здійсненні органами місцевого самоврядування власних повноважень щодо вирішення питань економічного, соціального та культурного розвитку відповідних територій, зміцнення матеріальної та фінансової бази місцевого самоврядування, розглядати та враховувати у своїй діяльності пропозиції органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985, ратифікована Законом України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Бутко І. Децентралізація по-французьки. *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. 1994. № 1–2. С. 81–91.
5. Барановська Т.М., Остапенко О.Г. Функції сучасної держави у сфері місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 11. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/11_2015/12.pdf.
6. Фролов О.О. Принцип державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування в Україні: конституційно-правове регулювання і практика реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2013. 219 с.
7. Шаповал В.М. Сутнісні характеристики місцевого самоврядування. *Право України*. 2002. № 3. С. 48–54.
8. Борденюк В.І. Місьцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії. Київ : Парламентське вид-во, 2007. 576 с.
9. Корнієнко М.І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові питання : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2005. 144 с.
10. Адміністративне право України: академічний курс : підручник у 2 ч. Київ : Юрид. думка, 2007. Т. 1: Загальна частина. 592 с.
11. Виконавча влада і адміністративне право / ред. В.Б. Авер'янов. Київ : Вид. Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
12. Шаповал В.М. Феномен конституційного права : монографія. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 217. 423 с.

13. Про асоціації органів місцевого самоврядування : Закон України від 16.04.2009 р. № 1275-VI : станом на 31 березня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text>.

14. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування : Протокол України від 16.11.2009 р. : станом на 2 вересня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b49#Text.

15. Порошенко П.О. Пропозиції Президента до Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування». *База даних «Законодавство України»*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54569.

16. Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування) : Проект Закону України від 26.06.2014 р. № 4178а. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513.

17. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) : Проект Закону України від 15.07.2015 р. № 2217а. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

18. Горащенков О.М. Глава держави та місцеве самоврядування в Україні: конституційно-правові засади взаємодії : монографія. Київ : Фенікс, 2017. 184 с.

19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення у 2008 році земельних аукціонів» (справа про земельні аукціони) : Рішення Конституційного Суду України від 11.11.2008 р. № 25-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v025p710-08#Text>.

20. Про скасування рішення голови Первомайської районної державної адміністрації Миколаївської області : Указ Президента України від 13.04.2016 р. № 142/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/2016#Text>.

21. У справі за конституційним поданням Президента та 56 н.д. України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2, 3, 4 ст. 118, ч. 3 ст. 133, ч. 1, 2, 3 ст. 140, ч. 2 ст. 141 Конституції, ст. 23, п. 3 ч. 1 ст. 30 ЗУ «Про державну службу», ст. 12, 79 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 10, 13, 16, п. 2 р. VII «Прикінцеві положення» ЗУ «Про столицю України – місто-герой Київ», ст. 8, 10 ЗУ «Про місцеві державні адміністрації», статті 18 ЗУ «Про службу в органах місцевого самоврядування» (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві) : Рішення Конституційного Суду України від 25.12.2003 р. № 21-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-03#Text>.

22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 6, частини першої статті 11, частини четвертої статті 16, пунктів 3, 5, 6, 9, 10, 16 частини першої статті 26, частин третьої і четвертої статті 41, частин шостої статті 42, статей 51, 52, 53, 54, частини четвертої статті 61, частини першої статті 62, частин першої, шостої, сьомої статті 63, частин четвертої, п'ятої, шостої статті 78, частин третьої, п'ятої, сьомої статті 79, абзацу третього пункту 2 розділу V «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про місцеве самоврядування) : Рішення Конституційного Суду України від 09.02.2000 р. № 1-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-00#Text>.

23. Про зміцнення економічних основ самоврядування міст України : Указ Президента України від 12.03.1994 р. № 84/94 : станом на 27 січня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/84/94#Text>.

24. Про заходи щодо підтримки українсько-шведського проекту розвитку місцевого самоврядування в місті Ірпені : Указ Президента України від 27.06.1997 р. № 588/97 : станом на 29 червня 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588/97#Text>.

25. Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні : Указ Президента України від 30 серпня 2001 року № 749/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749/2001#Text>.

26. Про Всеукраїнський конкурс проектів та програм розвитку місцевого самоврядування : Указ Президента України від 28.10.2002 р. № 952/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952/2002#Text>.

27. Про першочергові заходи з розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік : Указ Президента України від 07.12.2016 р. № 545/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545/2016#Text>.

28. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.

29. Президент України та державна і муніципальна політика : Збірник матеріалів та док. / ред. О. Дьомін ; упоряд. О. Іщенко та ін. Київ : Логос, 2002. 236 с.

30. Про Координаційну раду з питань місцевого самоврядування : Указ Президента України від 13.05.1997 р. № 421/97 : станом на 13 грудня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421/97#Text>.

31. Про Національну Раду з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів та місцевого самоврядування : Указ Президента України від 13.12.2000 р. № 1331/2000 : станом на 10 травня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1331/2000#Text>.

32. Про Національну раду з питань державного управління та місцевого самоврядування : Указ Президента України від 26.04.2005 р. № 706/2005 : станом на 15 березня 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706/2005#Text>.

33. Про Раду міських голів : Указ Президента України від 08.12.2006 р. № 1046/2006 : станом на 15 березня 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1046/2006#Text>.

34. Про Національну раду з питань взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування : Указ Президента України від 21.02.2008 р. № 149/2008 : станом на 9 квітня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149/2008#Text>.

35. Про Раду регіонів : Указ Президента України від 09.04.2010 р. № 533/2010 : станом на 5 вересня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2010#Text>.

36. Про Раду регіонального розвитку : Указ Президента України від 21.04.2015 р. № 224/2015 : станом на 19 грудня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224/2015#Text>.

37. Про Раду розвитку громад та територій : Указ Президента України від 18.12.2019 р. № 909/2019 : станом на 27 лютого 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909/2019#Text>.

38. Про затвердження Положення про Конгрес місцевих та регіональних влад при Президенті України : Указ Президента України від 04.03.2021 р. № 89/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2021#Text>.

39. Про Фонд сприяння становленню і розвитку місцевого та регіонального самоврядування України : Указ Президента України від 12.04.1992 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257/92/ed19920417#Text>.

40. Про Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України : Указ Президента України від 17.04.1992 р. № 257 : станом на 11 липня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257/92#Text>.

41. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII : станом на 3 серпня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

42. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214 : станом на 3 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p#Text>.

43. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text>.

44. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 688-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2016-p/ed20181228#n8>.

45. Про затвердження плану заходів на 2017 рік, спрямованих на активізацію реформування місцевого самоврядування та державну підтримку добровільного об'єднання територіальних громад : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 682-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/682-2017-p#Text>.

46. Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2015 р. № 460 : станом на 22 вересня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-p#Text>.

47. Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019–2021 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 77-р : станом на 9 червня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-p#Text>.

48. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV : станом на 3 серпня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.6.8>

ВИТОКИ ТА ПРОЦЕС ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИСУДОВОЇ МЕДІАЦІЇ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСУ

Денисенко Олександр Михайлович,

адвокат,

здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право»

кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Державного торговельно-економічного університету

У статті здійснено всебічний аналіз досвіду впровадження інституту присудової медіації в правову систему Англії та Уельсу (як єдиної юрисдикції у складі Великої Британії), розглянуто труднощі та перепони, що виникали на цьому шляху, досліджено способи їх подолання на практиці та проаналізовано плани розвитку в напрямі гармонізації медіаційної процедури з процесуальним законодавством з урахуванням інтересів усіх сторін процесу. Підкреслено важливість прийняття комплексної стратегії на державному рівні для заохочення судів давати рекомендації щодо застосування медіації, створювати позитивний імідж результативності цього інституту, паралельно підвищувати обізнаність про сам процес медіації серед спеціалістів різних юридичних професій та суспільства загалом. Зазначено також важливість розробки та впровадження механізмів, котрі допоможуть поглиблювати вміння та навички, удосконалювати практичний досвід медіатора для якості його роботи шляхом: організації навчання, проведення акредитацій та здійснення контролю. Узагальнено, що для якісної та ефективної системи медіації необхідно залучення ресурсів як з державного, так і з приватного сектору. Наведено приклад, як важливо Уряду країни, що зацікавлена в розвитку присудової медіації, бути готовим до виділення частини видатків судової системи на адміністрування примусового врегулювання спорів за рішенням суду, але важливо при цьому зацікавити і приватний сектор до активної участі.

Також розглянуто механізми, котрі на сьогодні допомагають медіації активно розвиватись у Великобританії завдяки досягненню певного балансу між заохоченням сторін до її застосування та відсутністю будь-якого примусу. Доведено, що успіх та результативність медіації насамперед залежить від готовності всіх сторін співпрацювати та йти на компроміс.

Ключові слова: конфлікт, спір, досудове врегулювання спорів, медіація, процедура медіації, присудова медіація, медіатор.

Denysenko Olexandr. The Origins and Process of Implementing court connected mediation in the UK on the Example of England and Wales

The article provides a comprehensive analysis of the experience of introducing the institution of court connected mediation into the legal system of England and Wales (as a single jurisdiction within the United Kingdom), considers the difficulties and obstacles that arose on this path, explores ways to overcome them in practice and analyzes development plans in the direction of harmonization of the mediation procedure with procedural legislation, taking into account the interests of all parties to the process. The importance of adoption of a comprehensive strategy at the state level to encourage courts to make recommendations on the use of mediation, to create a positive image of the effectiveness of this institution, and at the same time to raise awareness of the mediation process itself among specialists in various legal professions and society as a whole. It is also noted the importance of developing and implementing mechanisms that will help deepen skills and abilities, improve the practical experience of the mediator for the quality

of his work by: organizing training, conducting accreditation and control. It is generalized that for a high-quality and effective mediation system, it is necessary to attract resources from both the public and private sectors. An example is given of how important it is for the Government of a country interested in the development of judicial mediation, be prepared to allocate part of the costs of the judicial system to administer the compulsory settlement of disputes by court decision, but it is also important to interest the private sector in active participation.

Also, the mechanisms that today help mediation to actively develop in the UK due to the achievement of a certain balance between encouraging the parties to use it and the absence of any coercion are considered. It is proved that the success and effectiveness of mediation, first of all, depends on the willingness of all parties to cooperate and compromise.

Key words: *conflict, dispute, pre-trial settlement of disputes, mediation, mediation procedure, court connected mediation, mediator.*

З кінця XX ст. медіація як одна з можливих процедур позасудового вирішення спорів почала активно популяризуватись та знаходити своє закріплення в тих чи інших формах по всьому світі. Слідом за США таке нововведення почала швидко підхоплювати та практикувати низка країн прецедентного права, створюючи при цьому свої окремі інститути позасудового вирішення спорів, наприклад Великобританія, яку на сьогодні можна впевнено назвати одним з лідерів у Європі та світі у сфері успішного застосування медіації як альтернативного способу врегулювання спорів. Можливо, секретом успіху стало те, що Велика Британія не пішла слідом за американською моделлю: відмовилася від обов'язкової судової медіації та від ухвалення єдиного загального законодавства про медіацію, а віддала перевагу саморегулюючим механізмам, за котрих форми, процедури та вимоги до медіаторів регулюються у гнучкому форматі приватним сектором [3].

Україна ще перебуває на шляху до активного розвитку інституту присудової медіації та обрання її оптимальної моделі, що робить необхідним та важливим вивчення та всебічний аналіз закордонного досвіду. В розрізі такої теми особливо цікавою є система розвитку присудової медіації у Великій Британії, оскільки Сполучене Королівство, враховуючи специфічність правової системи та державного устрою, не містить єдиного законодавства з медіації для всіх його окремих юрисдикцій.

За останні десятиріччя медіація, пов'язана із судом, активно розширювала сферу застосування та впливу в багатьох англо-американських юрисдикціях. Зрос-

тання інтересу до присудової медіації було спричинене різноманітними факторами, серед яких: перевага економічної ефективності медіації порівняно з цивільним судочинством у поєднанні з громадським, судовим та юридичним професійним інтересом до більшого контролю учасників медіації. Насамперед це зростання було особливо очевидним у вирішенні комерційних спорів, де діловий прагматизм та збереження іміджу є ще одним стимулом для пошуку рішень за допомогою посередництва.

Посередництво з медіації у суді першої інстанції розпочалось ще у 1990 році у Лондоні, приклад якого згодом було наслідковано іншими судами. Вже в той час Уряд вважав, що посередництво до судового розгляду здатне заощадити час і кошти на проведення судового процесу. Проте першочергово суди створювали власні окремі послуги з медіації, спираючись на загальні принципи з того, що було раніше, але не наслідуючи попередню практику, адаптуючи послуги до локальних місцевих потреб, що не створювало передумови до швидкого розвитку судової медіації. Але кількість судів, що почали розвивати власні підходи до застосування медіації, поступово збільшувалась, що створило загальний імпульс до стабільного поетапного розвитку медіації у судовій системі [1].

Процес закріплення інституту медіації в Англії та Уельсі розпочався у 1999 році у результаті радикальних реформ цивільного судочинства, що відомі як «реформи Вулфа», які започаткували правила цивільного процесу (Civil Procedure Rules, надалі – «CPR»), спрямовані на те, щоб зробити цивільні судові процеси швид-

шими, простішими та менш змагальними. З цього моменту сторони спору повинні були враховувати можливість альтернативного вирішення спорів (Alternative dispute resolution, «ADR») як на самому початку, так і протягом усього спору. У разі ігнорування сторонами ADR суд має широкі повноваження зобов'язати цю сторону сплатити частину або всі судові витрати свого опонента, незалежно від того, чи досягла вона успіху в основному позові. Це призвело до значного культурного прориву, в результаті якого використання ADR – і особливо посередництва – є звичним і очікуваним явищем. Нині медіація популярна як ніколи. За 25 років така юрисдикція стала лідером щодо застосування медіації на практиці у Великобританії.

Англія та Уельс мають менш тривалу історію розвитку медіації, наприклад, порівняно з Австралією чи США, що мають обов'язкові програми, пов'язані із судом, але тим не менш медіація пов'язана із судовим процесом через правила CPR, що застосовуються в усій юрисдикції. Вони стимулювали до розвитку та розширення норм у законодавстві, що стосуються «належного» використання медіації, і існує багато правових норм, які впливають на деякі ключові особливості процесу, такі як: конфіденційність, час медіації та придатність спорів для такого процесу. Важливим фактором також є те, що Судова служба Її Величності (англ. Her Majesties Court Service (далі – HMCS)), на яку покладена раціоналізація судової системи, виявляє все більш активний інтерес до медіації на основі суду та відіграє важливу роль у її забезпеченні.

Першочергово HMCS, ставши на шлях активного просування ідей медіації та розвитку її на основі суду, створила ініціативу щодо залучення максимальної кількості осіб з різних сфер (юристів, посадових осіб суду, активістів, які зацікавлені у створенні нових судових схем), котрі вже робили певні кроки у такому напрямі, для проведення так званого «мозкового штурму» під виглядом кампанії з популяризації медіації у судах, що назвали «Тиждень обізнаності про медіацію» та провели її в червні 2005 року у Бірмінгемі. Ця ініціатива була спрямована на те, щоб послуги

медіації були доступні в кожному цивільному суді по всій Англії та Уельсі.

На цій зустрічі стало очевидним, що існувало безліч підходів та можливостей взаємодії з медіаторами, проте не було зрозуміло: чи плідним у майбутньому буде такий гнучкий підхід, або краще прийняти універсальну модель на всій території Великобританії [5, с. 135].

HMCS у той момент ще не визначилась з певною моделлю присудової або судової медіації, але була в процесі розробки онлайн-служби підтримки медіації, через яку планували отримувати центральну підтримку з Лондона. Проте з огляду той факт, що бюджет був досить обмеженим у процесі визначення форми власного забезпечення медіації оптимальним рішенням для HMCS було слідування вже наявним послугам у регіоні. На практиці така позиція виглядала не як заміна тієї системи, що вже існувала, а, скоріше, було проголошено метою просування ADR як взаємовигідної нової послуги для користувачів суду. Важко на той час було спрогнозувати, як лінія допомоги буде вписуватися в місцеве надання послуг і наскільки вона буде сумісна з регіональними послугами [6].

«Тиждень обізнаності про медіацію» дав свої результати, що можна вважати кроком до раціоналізації та централізації з боку Судової служби Її Величності:

HMCS поставила собі за мету запровадити посаду співробітника з медіації в кожному з 220 судів, які входили до її компетенції, більш ніж у 86 судах по всій Великобританії були проведені програми сприяння медіації, а з 2006 року ці суди були представлені вже на регіональному рівні [7].

Загалом, прийнята стратегія була спрямована на те, щоб, по-перше, заохотити суди давати рекомендації щодо застосування медіації в усіх випадках, де це є доцільним, а по-друге, підвищити обізнаність про процес медіації серед юристів та суспільства загалом.

По всій Великій Британії прихильники медіації організували судову медіаційну діяльність, починаючи від зустрічей з представниками судової влади і закінчуючи консультаційними службами медіації для громадськості та брифінгами для суд-

дів, а також дискусійними форумами для представників юридичної професії.

У жовтні 2006 року в Національному музеї мотоциклів у Бірмінгемі Рада цивільного посередництва (The Civil Mediation Council – «СМС») за підтримки HMCS провела конференцію, де центральною темою був напрям медіації, а саме: стандартизація навчання, акредитації та надання послуг. Академічний комітет СМС також приділив багато уваги цим питанням. Згодом було створено дев'ять центрів судової медіації в 9 областях HMCS на кшталт Манчестерської судової медіаційної служби [8].

У листопаді 2018 року робоча група Ради цивільного правосуддя опублікувала звіт про роль ADR у системі цивільного судочинства Англії та Уельсу. Незважаючи на те, що у звіті висвітлено рішуче прагнення до більш активного сприяння популяризації медіації, але не говорилося про запровадження її як обов'язкового інструментарію для альтернативного вирішення спорів. Будь-які сторони судового процесу, які не бажають брати участь у медіації, повинні бути готові пояснити та обґрунтувати суду, чому медіація не підходить для їхнього випадку, особливо це важливо, коли суд вирішує, яка сторона повинна сплатити витрати на судовий процес. Проте було чітко зрозуміло, що, досягнувши попереднього вирішення справ, які інакше проходили б через судовий процес, медіація заощадила бізнесу приблизно 3 млрд фунтів стерлінгів на рік, які було б витрачено для оплати часу менеджерів, зруйнованих партнерських та бізнес-відносин, через втрату продуктивності й оплати юридичних послуг [9].

Важливим кроком, що допоміг Великобританії у питанні досудового врегулювання цивільних спорів, було прийняття «протоколів попередніх дій» – документів, затверджених старшим суддею Англії й Уельсу, що є додатками до Правил цивільного процесу, де викладені кроки, учинення яких суд зазвичай чекає від сторін до початку слухання конкретних видів цивільних спорів. Станом на 2020 р. в Англії й Уельсі діяли 14 протоколів попередніх дій, серед яких: протокол попередніх дій щодо боргових зобов'язань; щодо вирішення клінічних спорів; щодо спорів через ДТП із невеликою ціною;

щодо професійної недбалості; із претензій за кредитними зобов'язаннями, забезпеченими іпотекою; щодо спорів через професійну недбалість; зі спорів щодо розповсюдження недостовірної інформації; зі спорів у сфері будівництва та проектування тощо. Коли категорія спору підпадає під дію протоколу попередніх дій, сторони повинні в обов'язковому порядку виконати його вимоги до початку подання позову [2, с. 87].

На сьогодні медіація продовжує розвиватись у Великобританії. Найголовнішою метою CPR є надання судам можливості розглядати справи справедливо та за пропорційну вартість, і суди зобов'язані активно керувати справами для досягнення цієї мети [3, с. 44].

Незважаючи на те, що сторони наполегливо заохочуються до медіації, будь-який примус до її застосування відсутній, адже успіх та результативність медіації насамперед залежить від готовності всіх сторін співпрацювати та йти на компроміс.

Створення ефективних програм альтернативного вирішення спорів (ABC) при судах вимагає значного рівня інноваційного адміністрування. Успіх цих програм значною мірою залежить від розуміння необхідності застосування ABC суддями та юристами-практиками. Крім того, є підстави вважати, що деякі учасники судового процесу та правники очікують на підтримку, але не примусове оцінювання в рамках схем, що застосовуються судом. Сторони усвідомлюють, що невдале вирішення спору за допомогою присудової медіації призводить до повернення справи до судді. Отже, є підстави для належної підготовки справи до розгляду, надання роз'яснень по суті питань тим, хто цього потребує, правильне оформлення та подання належних документів.

Не дивно, що якість процесу ABC нерозривно пов'язана з якістю роботи медіатора. Тому присутність добре підготовлених і висококваліфікованих посередників є вкрай важливою. У зв'язку з цим виникають відповідні питання щодо навчання, акредитації та контролю. Для того, щоб схеми судово-медичного врегулювання спорів були ефективними, необхідно виділяти ресурси як з державного, так і з приватного сектору.

Уряд повинен бути готовий виділити частину видатків судової системи на адміністрування примусового врегулювання спорів за рішенням суду. На початковому етапі можуть знадобитися значні внески з боку приватного сектору. Впровадження АВС у судовій системі створює конституційні та етичні проблеми. Конституційне право на доступ до суду є ключовим у демократичному та плюралістичному суспільстві. Отже, для того щоб АВС було обов'язковим у судовій системі, повинні існувати гарантії проти зловживань. Суд повинен відігравати певну роль у розробці положень АВС, адже АВС безперешкодно інтегруються у судовий процес. Крім того, суди повинні наполягати на високих стандартах підготовки, етики та компетентності медіаторів, яким передаються справи.

Оцінка ефективності судових методів вирішення спорів не повинна ґрунтуватися виключно на економічних показниках та економії часу і коштів. Хоча ці фактори мають своє місце, особливо в оцінці необхідних змін або прийнятті рішень щодо розподілу ресурсів між різними методами АВС, першочерговим завданням цивілізо-

ваного суспільства є забезпечення доступу до правосуддя. Це означає, що громадяни повинні мати можливість подавати законні скарги та претензії до судів для справедливого, кваліфікованого та неупередженого вирішення. Зусилля, спрямовані на пошук нових шляхів вирішення цивільних спорів, повинні поважати традиційні цінності правосуддя, справедливості та рівності перед законом. Цілі судової системи мають бути спрямовані на врегулювання спорів, а в разі неможливості врегулювання – на забезпечення належного судового рішення у спосіб, відповідний і пропорційний питанням і компенсації заподіяної шкоди.

Нарешті, цінність присудової медіації виходить за рамки економії коштів і часу, якими б важливими не були ці міркування. Медіація дає можливість людям творчо вирішувати свої проблеми на умовах, які вони самі вибирають, беручи на себе особистий контроль і відповідальність. Це дозволяє їм конструктивно рухатися вперед без стресу, тривоги, ризику та витрат, пов'язаних із судовим розглядом. Ці фактори слід ретельно враховувати, оцінюючи альтернативи судовому розгляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Shirley Shipman et al. *Brown & Marriott's ADR Principles and Practice*. 4th edn. London : Sweet & Maxwell.
2. Заварза Т.В. Порівняльний цивільний процес : навчально-методичний посібник / Т.В. Заварза, С.М. Бервено, Л.В. Новікова, К.М. Тоцька. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. 156 с.
3. Allen T. *Mediation law and civil practice*. Bloomsbury Professional. 2019. 416 p.
4. *The Relationship between Formal and Informal Justice: the Courts and Alternative Dispute Resolution Report of the European Law Institute and of the European Network of Councils for the Judiciary*. 2018. URL: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ADR_Statement.pdf (дата звернення: 18.12.2023).
5. Malacka M. Multi-Door Courthouse Established through the European Mediation Directive? 2016. 16(1) ICLR. Pp. 127–142. DOI: <https://doi.org/10.1515/iclr-2016-0009>.
6. Koo A. The role of the English courts in alternative dispute resolution. 2018. 38(4). *Legal Studies*. 680. DOI: 10.1017/lst.2018.13.
7. Dorothy J. Della Noce. *Communicating Quality Assurance: A Case Study of Mediator Profiles on a Court Roster*. URL: <https://commons.und.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1339&context=ndlr> (дата звернення: 19.01.2024).
8. Dorothy J. Della Noce. *Mediation Theory and Policy: The Legacy of the Pound Conference*, 17 *OHIO ST. J. ON DISP. RES.* 545, 552–58.
9. Menkel-Meadow C.J. "What is an appropriate measure of litigation? Quantification, qualification and differentiation of dispute resolution". *Oñati Socio-Legal Series*, 2021. 11(2), pp. 321–354. URL: <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/1163> (дата звернення: 19.01.2024).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.6.9>

ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ У ВИГЛЯДІ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Пісний Віталій Ігорович,
orcid.org/0000-0003-2847-0146
здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право»
Національної академії внутрішніх справ

У статті висвітлюються основні положення проведення судової експертизи як основної форми використання спеціальних знань і науково-технічних досягнень під час розслідування кримінальних правопорушень.

Мета статті полягає в узагальненні та систематизації особливостей проведення судової експертизи та використання отриманих результатів під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди.

Відповідно до мети та завдань дослідження використано систему методів пізнання, використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, формально-юридичний метод під час дослідження законодавчого тлумачення поняття судової експертизи. За допомогою статистичних методів проаналізовано види судових експертиз, які призначалися під час розслідування за таких умов. Метод причинно-наслідкового аналізу було використано для обґрунтування значення судової експертизи під час розслідування технології злочинного збагачення.

За результатами аналізу емпіричної бази визначено основні дві групи експертних досліджень: економічні та криміналістичні. Розглянуто можливості судової економічної, судової фінансово-кредитної та судової бухгалтерської експертизи, окреслено коло вирішуваних питань та їх значення для розслідування технології злочинного збагачення. Наголошено на необхідності врахування ризиків можливого використання для легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, нової технології електронних грошей та віртуальних активів.

Визначено, що найбільш поширеними криміналістичними експертизами під час розслідування досліджуваної технології злочинного збагачення є: техніко-криміналістичне дослідження документів, експертиза спеціальних речовин, експертиза відео-, звукозапису, портретна та почеркознавча експертизи.

Ключові слова: технологія злочинного збагачення, спеціальні знання, економічні експертизи, криміналістичні експертизи.

Pisnyi Vitalii. Conducting forensic examinations and using their results in the investigation of legalization (laundering) of property received by an official in the form of improper benefit

The article highlights the main provisions of the forensic examination as the main form of using special knowledge and scientific and technical achievements in the investigation of criminal offenses.

The article is aimed at generalizing and systematizing the features of forensic examination and using the obtained results in the investigation of legalization (laundering) of property obtained by an official in the form of undue benefit.

In accordance with the goals and objectives of the study, a system of methods of knowledge was used, general scientific and special research methods were used. In particular, the formal legal method – in the study of the legislative interpretation of the concept of forensic examination. Using statistical methods and types of forensic examinations that were appointed during the investigation under these conditions were analyzed. The method of causal analysis was used to justify the value of forensic examination in the investigation of technology of criminal enrichment.

According to the results of the analysis of the empirical base, the main two groups of expert studies were determined: economic and forensic. The possibilities of judicial economic, judicial financial-credit and judicial accounting expertise are considered, the range of issues to be resolved and their significance for the investigation of the technology of criminal enrichment are outlined. The need to take into account the risks of possible use for legalization (laundering) of property received by an official in the form of undue benefit, new technology of electronic money and virtual assets is emphasized.

It is determined that the most common forensic examinations in the investigation of the studied technology of criminal enrichment are: technical and forensic examination of documents, examination of special substances, examination of video, sound recording, portrait and handwriting examinations.

Key words: *technology of criminal enrichment, special knowledge, economic expertise, forensic expertise.*

Вступ. Незважаючи на проголошений курс на боротьбу з корупційними кримінальними правопорушеннями, слід констатувати, що ці проблеми досі залишаються актуальними та гострими.

Тіньова економіка та корупція є взаємопов'язаними та взаємозумовленими явищами, оскільки тіньова економіка сприяє зростанню масштабів корупції, яка, своєю чергою, є основою функціонування тіньової економіки. Крім того, корупція є одним з основних джерел доходів, одержаних злочинним шляхом, а також ключовим елементом для багатьох схем їх легалізації (відмивання) [1, с. 34].

Під час розслідування технології злочинного збагачення, а саме способу легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, найбільш ефективною процесуальною формою використання спеціальних знань є проведення судових експертиз.

Деякі аспекти проведення судово-експертних досліджень під час розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, висвітлено в наукових працях таких сучасних учених: О.В. Халіна [2], С.В. Рокуня [3], С.О. Торопчина [4], А.В. Шевчишена [5], Ю.О. Андрейка [6], О.М. Таркана [7], Р.В. Лева [8], О.М. Шрамка [9] та ін.

Однак узагальнення та систематизація ключових особливостей проведення судо-

вої експертизи під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, як технології злочинного збагачення, залишається не досить висвітленим у науковій літературі.

Постановка завдання. У статті висвітлюються види судових експертиз, які проводяться під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди.

Результати дослідження. Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового та судового слідства (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу») [10].

Отримання об'єктивних результатів проведеного експертного дослідження багато в чому залежить від своєчасності їх проведення, а також правильно вибраного предмета дослідження й чіткого формулювання запитань експертам. Експертиза визнається основною формою використання спеціальних знань і науково-технічних досягнень під час розслідування кримінальних правопорушень. Сутність експертизи полягає у проведенні досвідченою особою (експертом) за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду

на основі його спеціальних пізнань самостійного дослідження, необхідного для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, що відображено у висновку експерта. Такий висновок вважається окремим процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84, ст. ст. 101, 102 КПК України) [11, с. 49–50].

Результати проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень у межах предмета дослідження свідчать, що під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, як технології злочинного збагачення, призначались три основні групи експертних досліджень: економічні, криміналістичні та інженерно-технічні. Серед економічних експертиз найбільш поширеними були: судово-економічна експертиза (у 23,1% випадків), судово-бухгалтерська експертиза (17,8%), фінансово-економічна експертиза (11,3%). Серед криміналістичних експертиз переважно призначалися: почеркознавча експертиза (у 8,8% випадків), техніко-криміналістична експертиза документів (37,5%), експертиза матеріалів, речовин та виробів (7,3%), серед інженерно-технічних – комп'ютерно-технічна експертиза (23,4%).

Питання, які ставлять перед експертним дослідженням, формуються виходячи з обставин, які підлягають встановленню. В ході нашого дослідження вважаємо за необхідне розглянути можливості судових експертиз під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди [12, с. 478; 13, с. 220].

Судово-економічною експертизою є експертне дослідження матеріальних об'єктів (документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності), що містять інформацію про обставини кримінального провадження. Предметом судово-економічної експертизи є відображені в документах господарські (фінансові) операції, що є об'єктами дослідження, відображають стан і результати економічної діяльності суб'єктів економічних відносин та визначаються завданнями, поставленими перед нею, змістом питань, які вона вирішує у правоохоронній і судовій діяльності. За напрямками досліджень економічна ек-

спертиза розподіляється на бухгалтерську, фінансово-економічну та фінансово-кредитну експертизи та включає дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій; дослідження документів фінансово-кредитних операцій, кожна з яких має свій предмет та завдання [14].

За необхідності дослідження фінансово-економічної сторони діяльності підприємства, яке є причетним до легалізації (відмивання) майна, призначається фінансово-економічна експертиза. Її головними завданнями є встановлення: джерел формування фінансових ресурсів підприємства; дотримання правил нарахування і строків внесення податків та інших обов'язкових платежів; дотримання правил фінансування і кредитування, встановлених чинним законодавством (у тому числі валютного законодавства); платоспроможності підприємства (спроможність виконувати зобов'язання перед постачальниками, кредиторами, державою, акціонерами і власними працівниками); дотримання законодавства про зовнішньоекономічну діяльність; призначення витрачання кредитних коштів; призначення витрачання коштів, одержаних з бюджетного фінансування; достатність підстав для перерахування коштів за межі України; фактів повернення коштів або матеріальних цінностей на територію України [15]. Фінансово-економічна експертиза дає змогу: встановити факт того, що сумнівна фінансова операція має ознаки легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; визначити суб'єкта господарювання, де відбувалися операції з легалізації доходів; з'ясувати економічне обґрунтування цих угод, зокрема визначити, чи не були вони завідомо збитковими для однієї зі сторін; встановити стан та інтенсивність використання оборотних активів суб'єкта господарювання й джерела їх формування; визначити безпідставність і неправомірність перерахування коштів за поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги; з'ясувати невідповідність угоди чинному законодавству; встановити джерела створення тіньових доходів, методи і способи їх легалізації, документи, на

підставі яких здійснювалася легалізація, тощо [16, с. 93].

Предметом судово-бухгалтерської експертизи у провадженнях про розслідування технології злочинного збагачення є фінансово-господарська діяльність, відображена в документах бухгалтерського обліку, бухгалтерських реєстрах та податковій звітності, яка може свідчити про легалізацію доходів. На підставі дослідження документів експерт робить висновок щодо характеру господарських операцій та правильності їх відображення в бухгалтерському обліку. Головними завданнями судово-бухгалтерської експертизи є встановлення документальної обґрунтованості недостач або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення, а також розміру завданої матеріальної шкоди; правильності документального оформлення операцій з приймання, зберігання, реалізації товарно-матеріальних цінностей та руху грошових коштів; відповідність відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій вимогам чинних нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку і звітності; кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечувати дотримання вимог нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку; документального обґрунтування списання сировини, матеріалів, готової продукції і товарів; правильності визначення оподатковуваного прибутку (доходу) підприємств різних форм власності та обчислення податків; недоліків в організації бухгалтерського обліку, які сприяли чи могли сприяти заподіянню матеріальної шкоди або перешкождали її своєчасному виявленню [17, с. 179–180].

Судово-бухгалтерська експертиза під час розслідування допомагає усунути суперечності, які можуть виникнути між матеріалами документальних перевірок та матеріалами кримінального провадження, підтвердити чи спростувати результати документальних перевірок та ревізій, спростувати чи підтвердити розмір спричиненої матеріальної шкоди, встановити стан ведення бухгалтерського обліку та звітності, діагностувати факти порушення фінансового законодавства, визначити коло осіб, які є відповідальними за про-

ведення фінансових операцій і допустили виявлені порушення.

У разі призначення економічних експертиз слід врахувати також ризики можливого використання для легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди нової технології електронних грошей – блокчейн, що являє собою базу даних загального користування, яка функціонує без центрального керівництва. Якщо зараз усі операції з грошми, документами проходять через посередників (банки, державні органи або нотаріуси посвідчують дійсність операцій), то з часом у цьому не буде потреби (можливо, ускладниться процес збирання доказів). На думку розробників системи, якщо технологія буде впроваджена, то контроль за банками, аудиторями, контролерами, страховими компаніями інших реєстраторів не буде потрібний. Оскільки програмний код мережі буде відкритий, то будь-який громадянин матиме змогу користуватися системою, однак особисті дані та інша персональна інформація залишаться конфіденційними [18, с. 154].

Розгляд можливості криміналістичних експертиз під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, слід розпочати з найбільш поширеного її виду – техніко-криміналістичного дослідження документів.

Такий вид експертизи може ідентифікувати технічні пристрої і прилади, матеріали, які використовувались під час виготовлення і підроблення документів, на підставі яких незаконно отримані кошти чи майно набули статусу законно отриманих; встановити відносну давність виготовлення документа або виконання окремих його реквізитів. Широке використання документальних (паперових чи електронних) носіїв інформації, печаток та кліше зумовлює залучення експертів у галузі техніко-криміналістичного дослідження документів. Об'єктами техніко-криміналістичної експертизи документів є документи, грошові білети, цінні папери. Але безпосередніми об'єктами експертизи виступають окремі їхні елементи – текст, підпис, бланк, матеріал відбитка, печатки, певний дефект документа [19, с. 147]. Під час

розслідування досліджуваної технології злочинного збагачення техніко-криміналістична експертиза документів дає також можливість ідентифікувати банкноти як грошові кошти.

У більшості проваджень, коли на початковому етапі було проведено тактичну операцію, пов'язану із затриманням одержувача на місці кримінального правопорушення, велике значення має експертиза спеціальних речовин, що були використані для помітки предмета неправомірної вигоди. На важливості цього виду судової експертизи для розслідування неправомірної вигоди неодноразово наголошували науковці [20, с. 12].

Іншим видом криміналістичних експертиз, проведення яких є доцільним під час розслідування досліджуваної технології злочинного збагачення, є експертиза відео-, звукозапису. Відповідно до сучасних можливостей експертиза відеозвукозапису може призначатись із метою вирішення двох груп завдань: а) встановлення технічних умов і технології отримання відеозвукозапису; б) ототожнення особи за фізичними параметрами голосу [21]. Об'єктами такої експертизи є звукова, у тому числі й мовленнєва інформація, котра зафіксована на фонограмі, а також носії й технічні засоби зняття й фіксації інформації, котрі є речовими доказами за кримінальним провадженням. Для запису та відтворення інформації застосовуються різноманітні пристрої зняття, передавання та фіксації інформації, котрі також можуть бути надані на дослідження експерту [22, с. 49–50].

Об'єкти дослідження експертизи відео-, звукозапису – аудіо-, відеоматеріали досить часто отримуються внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Після вирішення питання щодо відсутності ознак монтажу або інших артефактів запису, які б свідчили про втручання у цілісність звукових чи відеоданих, ідентифікації змісту текстового відтворення розмов, наведених у протоколі за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій з її аудіозаписами чи відеозаписами, у випадку, коли підозрюваний заперечує свою присутність на відео, доцільно призначити у справі судову портретну експертизу.

Портретна експертиза є однією з видів криміналістичних експертиз, що проводяться з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями, зафіксованими у вигляді об'єктивних зображень на різних носіях, з використанням спеціальних методів і прийомів дослідження [23, с. 107]. Метою експертизи є вирішення питання: одна чи різні особи зображені на представлених фотокартках або інших об'єктивних зображеннях зовнішнього вигляду людини.

Об'єктами портретних експертних досліджень є фотознімки та їх репродукції, на яких зафіксовано портрети ототожнюваної особи. При цьому портретна експертиза встановлює, одна чи різні особи зображені на двох і більше фотознімках, чи не зображена на фото-портретному знімку певна людина тощо. У випадках, коли фіксація зовнішнього вигляду особи здійснювалася за допомогою цифрової фотографічної та відеотехніки на дослідження, як правило, надають «тверді копії». Тверда копія – це копія електронного зображення, що роздрукована за допомогою друкарського пристрою (принтера) на твердому носії, наприклад, на папері. Інколи таку інформацію можна надавати у прихованому від безпосереднього сприйняття цифровому вигляді на магнітному чи подібному до нього носії – жорсткому диску, CD-R, DVD-R-диску, Flash-носії та ін. [24, с. 17].

Почеркознавча експертиза призначається із метою ідентифікації виконавця рукописних записів і підписів. Головним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (буквених і цифрових) та підпису. Унаслідок дослідження можна встановити конкретного виконавця рукопису або підпису, який безпосередньо склав документи, що підтверджують факт легалізації незаконно отриманих коштів або майна. Оскільки підпис є ідентифікуючим знаком певної особи, передусім необхідно встановити, чи самостійно особа виконала сумнівний підпис. Ця експертиза передбачає також виконання окремих завдань неідентифікаційного характеру (установлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані

виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо) [16, с. 95].

Фахівці в галузі судової експертизи зазначають, що аналіз практики проведення комп'ютерно-технічних експертиз, а також узагальнення наявних у літературі відомостей, зважаючи на джерело і носії комп'ютерної інформації, свідчить, що коло можливостей таких досліджень досить велике й визначається з урахуванням видового поділу цієї експертизи та поставлених перед нею завдань [16, с. 96]. Предметом комп'ютерно-технічної експертизи є закономірності формування і дослідження комп'ютерних систем і руху комп'ютерної інформації, дослідження фактів і обставин, пов'язаних з проявом цих закономірностей за завданням слідчих і судових органів [25].

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що ключовим елементом системи антикорупційних заходів є ефективне виявлення та розслідування як корупційних кримінальних правопорушень, так і легалізації (відмивання) майна, одержаного від такої протиправної діяльності. Під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, необхідним є застосування спеціальних знань з бухгалтерського, податкового обліку та фінансової звітності підприємств, а також використання можливостей криміналістичних експертиз. Вирішення питань, які ставляться перед експертами, дає можливість слідчому дослідити обставини вчинення кримінальних правопорушень, які входять до складу технології злочинного збагачення, встановити винних осіб та здобути належні та допустимі докази для їх притягнення до відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. П'ясецька-Устич С.В. Корупція і тіньова економіка в системі соціально-економічних відносин суспільства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 34–39.
2. Халін О.В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія. Херсон : Гельветика, 2018. 244 с.
3. Рокуль С.В. Діяльність детективів Національного антикорупційного бюро України щодо виявлення, розкриття і розслідування фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Дніпро, 2021. 267 с. URL: <https://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/svrdf/df021/>.
4. Торопчин С.О. Розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 21 с.
5. Шевчишен А.В. Доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг: теорія та практика : монографія. Київ : Правова Єдність, 2019. 534 с.
6. Андрейко Ю.О. Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 283 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17597/1/dys_andreiko_yuo.pdf.
7. Таркан О.М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2021. 244 с.
8. Лев Р.В. Особливості розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права : дис. д-ра філософії : 081 «Право». Ірпінь, 2022. 253 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1_GxAcrKIxxT5xnVIOzclZSxZO0H7qVoQ/view.
9. Шрамко О.М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 272 с.
10. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>.
11. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
12. Черноус Ю.М., Лісіцький А.В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Елек-*

тронний юридичний журнал. 2023. № 1. С. 477–480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.

13. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 219–225. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.34>.

14. Економічна експертиза. URL: <https://ndlse.com.ua/ekonomichna-ekspertyza.html>.

15. Підготовка і призначення окремих видів експертиз. URL: <http://xn-80aatn3b3a4e.xn--p1ai/book/5469/>.

16. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : методичні рекомендації / С.С. Чернявський, О.Є. Користін, В.А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

17. Волобуєв А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань у сфері підприємництва : навчальний посібник. / за ред. О.М. Бандурки. Харків : Рубікон, 2000. 272 с.

18. Халін О.В. Використання спеціальних знань в прогнозуванні та розслідуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 36. С. 166–168.

19. Головіна В.П. Розслідування шахрайств з грошово-кредитними ресурсами у банківській сфері на початковому етапі. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України ім. 10-річчя незалежності України. Спец. вип. «Нове кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство та завдання юридичної підготовки кадрів ОВС України»*. 2002. Ч. 1. С. 146–149.

20. Ляш А.О., Ліщенко В.М. Огляд у справах про одержання хабара: деякі проблеми. *Адвокат*. 2013. № 4 (151). С. 10–13.

21. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

22. Гора І.В. Експертне забезпечення досудового розслідування корупційних злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. Ч. 1 (35). С. 47–50.

23. Методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями / уклад. А.М. Коструб, О.С. Павленко, Т.Г. Чашницька. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2013. 184 с.

24. Гора І.В., Колесник В.А. Сучасні криміналістичні дослідження допомагають встановленню істини не лише в судочинстві. *Адвокат*. 2009. № 8 (107). С. 16–21.

25. Комп'ютерно-технічна експертиза. *Незалежний інститут судових експертиз* : вебсайт. URL: <https://nise.com.ua/it-ekspertyza>.

НОВЕ УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО

Випуск 6

Коректура • Ирина Николаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Юрій Васильович Ковальчук

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 8,14. Замов. № 0224/159. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

вул. Інглєзі, 6/1, м. Одеса, 65101

Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.